

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**COMMUNITY POLICING:
ОСВІТНІ ПРАКТИКИ**

Колективна монографія

Дніпро
2023

УДК 351.74:159.98:17:37

К 63

*Рекомендовано до друку Науковою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 11 від 17.08.2023)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Руслан ГОРЯЧЕНКО, начальник Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, полковник поліції

Андрій КОВАЛЕНКО, заступник начальника Департаменту превентивної діяльності-начальник Управління організації діяльності підрозділів реагування патрульної поліції Національної поліції України, професор, д.ю.н., полковник поліції

Олеся ГУДЗЕНКО, доцент кафедри соціології, соціальної роботи, публічного управління та адміністрування Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара

К 63 Community policing: освітні практики : кол. монограф. / кол. авт. ; наук. ред. к.іст.н., доц. К. М. Недря. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 204с.

ISBN 978-617-8035-55-6

У монографії представлено теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження проблеми community policing. Монографія розрахована на широкий загал викладачів, наукових працівників, поліцейських, курсантів, які опікуються проблемами становлення community policing.

*Усі матеріали подаються за редакцією авторів.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших даних несуть автори.*

ISBN 978-617-8035-55-6

© ДДУВС, 2023

© Автори, 2023

ЗМІСТ

К. Недря COMMUNITY POLICING В УКРАЇНІ: ДІАЛОГ ВІД МИРУ І ДО ВІЙНИ	4
І. Трубавіна ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	44
Е. Скиба КОНЦЕПЦІЯ РОЗШИРЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ПОЛІТИКИ COMMUNITY POLICING	75
Н. Комих COMMUNITY POLICING. ІДЕЇ ПРО НАВЧАННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА	130
02	
І. Шинкаренко ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ АГРЕСИВНІСТЮ ТА СТИЛЯМИ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ	130
О. Бочковий ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING» У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	158
К. Мігченко ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДИ	176

COMMUNITY POLICING В УКРАЇНІ: ДІАЛОГ ВІД МИРУ І ДО ВІЙНИ

Кирило Недря

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент, тренер-інструктор Національної поліції України

Однією з ключових особливостей виникнення та розвитку сучасної Національної поліції України був революційний, а не еволюційний, шлях, що, власне, і визначило як саму структурну модель, так і особливості формування, навчання та підготовки. Чим це детермінувалося? По-перше, варто згадати Революцію Гідності, а також подальшу анексію росією Криму та початок АТО на Сході України, які вже викрили низку системних проблем тодішньої правоохоронної системи, а також неспроможність реагувати на виклики, які досить часто ґрунтувалися на відсутності комунікативних зв'язків з громадою, клановості, корумпованості тощо. Це, у свою чергу, визначило позицію системи у тодішніх подіях – інертність, безсистемність, відсутність вольових рішень тощо. Безумовно, що таке було не скрізь, але – здебільшого. Підсилило це відплив керівних кадрів з правоохоронної системи, які виявилися фігурантами кримінальних проваджень, не згодні з політичним курсом, перспективами, оцінкою діяльності та ін. Відповідно додалася і управлінська криза, що ми можемо визначити, як другу детермінанту. Ну і третьою, а на нашу думку, головною, був надзвичайно низький рівень довіри до правоохоронців, причому, як з боку нової влади в державі, так і (що головне) з боку цілого суспільства (баланс довіри – 1,2% за опитуваннями станом на березень 2014 р.) [1]. Також великий вплив на перспективи мала і розпочата у 2014 р. реформа децентралізації, що суттєво посилювала саме територіальні громади, роблячи їх основою як адміністративно-територіального устрою, так і економік регіонів.

Все це спричинило необхідність фактичного перезавантаження системи, яке почалося зі створення добровольчих формувань та участі в АТО, а у подальшому і формування базової структури у новій реформі – Патрульної поліції. І головним завданням у цьому всьому було підвищення рівня довіри саме у населення. Результати подальших соціологічних замірів виявили, що практично нульовий баланс довіри/недовіри (-1,2) суттєво змінився і склав 57,8 у грудні 2014 року

та 44,6 в березні 2015 року. А це вже було безперечним свідченням руху реформ у правильному напрямку [1].

Якою мірою Ви їм довіряєте? % опитаних				
	Довіряю**	Не довіряю*	Важко відповісти	Баланс довіри-недовіри
Президент України	20,0	72,4	7,7	-52,4
Верховна Рада України	11,0	83,2	5,7	-72,2
Уряд України	12,9	78,5	8,7	-65,6
Збройні Сили України	57,6	32,7	9,7	24,9
Національна гвардія України	52,7	33,1	14,2	19,6
Національна поліція	40,7	41,9	17,5	-1,2
Служба безпеки України (СБУ)	28,4	55,2	16,5	-26,8
Державна служба з надзвичайних ситуацій	45,4	33,6	21,1	11,8
Прокуратура	10,1	80,2	9,7	-70,1
Суди	7,0	83,5	9,6	-76,5
Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)	14,5	59,3	26,1	-44,8
Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсмен)	23,0	41,7	35,3	-18,7
ЗМІ України	46,3	43,1	10,5	3,2
ЗМІ Росії	5,3	81,8	12,9	-76,5
Західні ЗМІ	27,4	47,8	24,7	-20,4
Церква	61,6	24,1	14,2	37,5
Добровольчий рух (територіальна оборона)	47,3	26,9	25,7	20,4
Волонтерські організації	68,5	18,9	12,6	49,6

Рис. 1. Інфографіка за результатами дослідження центру Разумкова (травень 2016 р.) [1]

Показовими, у відношенні ще навіть не сформульованої в тодішній реформі концепції Community policing, є завдання, які були поставлені ще Хатією Деканоїдзе, як Головою створеної Національної поліції. Пропонуємо витримку з інтерв'ю Deutsche Welle, що побачило світ 01.04.2016 року:

«**DW:** Ви близько півроку очолюєте Національну поліцію України. Що у вашому активі, крім нової назви, нової уніформи і нової патрульної служби замість ДАІ?

Хатія Деканоїдзе: Перейменування – це, звісно, не найголовніше. У Росії також міліцію перейменували в поліцію. Ну і що? Ми ж пішли складним шляхом – шляхом очищення і кардинального реформування. Міліція була найкорумпованішою системою не лише в Радянському Союзі, але й у пострадянській Україні. Люди не довіряли міліції. Наша патрульна поліція, яка замінила ДАІ, на 90 відсотків складається з нових людей, багато з них з вищою освітою. 26 відсотків – жінки. І рейтинг одразу зріс. Рівень довіри до поліції, наприклад, у Києві підвищився з 6-7 відсотків до понад 80 відсотків. Люди розуміють, що поліція працює на суспільство» [2].

Все це не могло не відобразитися і на рівні задоволеності спілкуванням з поліцією, тобто діалогом та відкритістю. Так, у жовтні 2016 р. соціологи відзначають, що більшість тих, хто контактував із поліцією, висловили повне або часткове задоволення діями поліцейських (56,2%), зазначивши їхню уважність (72,9%), шанобливе ставлення

(72,2%), оперативність (54,3%). Майже 72% опитаних не погодилися з твердженням, що поліцейські натякали на те, щоб громадянин давав їм гроші або подарунки. Ще більш ніж 78% заперечували, що поліція застосовувала силу, якщо це не було потрібно [1].

Рис. 2. Інфографіка за результатами дослідження центру Разумкова (травень 2016 р.) [1]

Ну а станом на грудень 2016 р. дослідження Київського міжнародного інституту соціології показало вже 25,6% рівня довіри до патрульної поліції та 22,9% до Національної поліції загалом [3].

Соціальні інституції	Довіряю	Не довіряю	Баланс довіра-недовіра (різниця)
Церква	56,7	17	39,7
Волонтери	53,5	19,6	33,9
Збройні сили України	53,1	23,5	29,6
Громадські організації	37	24,5	12,5
Патрульна поліція	25,6	41,7	-16,1
Українські ЗМІ	26,1	43,3	-17,2
Національна поліція (колишня міліція)	22,9	44	-21,1
СБУ	11,9	47,1	-35,2
Опозиція	13	59,1	-46,1
Президент України	13,7	69	-55,3
Уряд України	9,5	72,8	-63,3
Російські ЗМІ	2,4	76,3	-73,9
Верховна Рада України	5,3	82,1	-76,8

Рис. 3. Інфографіка за результатами дослідження центру КМІС (грудень 2016 р.) [3]

Таким чином, якщо взяти за точку відліку 4 липня 2015 р. (створення патрульної поліції), то можемо помітити, що за півтора року рівень довіри зріс на понад 20%. І якраз це і є показником початку реалізації Community policing, хоча ще і не декларованим офіційно.

Тож що таке Community policing? Фактично, це є стратегія служіння суспільству, яка найбільш повно реалізується в межах моделі взаємодії сил поліції та громади. Саме це нині є вимогою щодо діяльності поліції. Остання має працювати для громади, бути підзвітною громаді, співпрацювати з громадою. Постійно зростає попит на послуги поліції, у тому числі проактивне вирішення конфліктів, проте доступні засоби для боротьби зі злочинністю обмежені, а думка про те, що злочинність є насамперед проблемою громади, а запобігання – це завдання для всього суспільства, стає все більш прийнятною [4].

Реалізація всього вищезазначеного передбачає максимально тіснішу співпрацю з громадянами, щоб поставити злочинність у контекст інших соціальних проблем у громаді та відповідним чином з нею боротися. Фактично підґрунтям є діалог як між органами місцевої влади, так і окремим громадянином. Метою є надання пріоритету запобіганню злочинам, тобто – превенції, що і визначено у ключових повноваженнях Законом України «Про Національну поліцію» [5]. При цьому поліція поділяє відповідальність за забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. Таким чином, поліція визнає «неможливий мандат», який дає їй виняткову відповідальність за безпеку та порядок у суспільстві. Тим самим стратегія Community Policing передбачає необхідність залучення інших державних установ, приватних організацій, лідерів думок, інфлюенсерів, неурядових організацій, підприємців, домогосподарів та інших приватних осіб до професійної діяльності – гарантування безпеки. До речі, варто згадати, що це нове позиціонування на першочерговість та взаємодію чітко закріплене у вже згаданому законі, а саме у статті 2, яка визначає завдання Національної поліції:

«1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [5].

Щодо історичного підґрунтя стратегії Community Policing, то ним

є принципи побудови діяльності поліції, визначені Робертом Пілем (Robert Peel), що двічі був міністром внутрішніх справ Великобританії (1822 – 1827 та 1828 – 1830 рр.) та прославився як розробник ідеології муніципальної поліції. В його світобаченні діяльність такої служби передусім ґрунтувалася на превенції злочинів і регулярному патрулюванню (тобто присутності на вулицях і комунікації), а основними принципами діяльності були:

- запобігання злочинам і безладу шляхом, альтернативним тільки застосуванню збройної сили;
- забезпечення добровільної співпраці громадськості з поліцією в добровільному дотриманні закону, підтримання поваги громадськості до поліції;
- недопущення узурпації влади поліцією [6].

На думку Р. Піла, в усі часи поліція має підтримувати зв'язок із громадськістю, бо поліція і є громадськістю, а громадськість – поліцією. (Тобто, абсолютно логічна формула, яка впливає з того, що поліцейські не приходять з космосу, а є продуктом самого суспільства, його принципів, традицій, побуту, культурних норм і т.д.). Коефіцієнтом же ефективності поліції має бути відсутність злочинності і безладу, а не видимі ознаки дій поліції в боротьбі з ними [6].

Сучасне розуміння стратегії Community Policing вважається, що вона сформувалася у 1980-их роках в Сполучених Штатах Америки, коли професійна модель правоохоронної діяльності, що ґрунтувалася на статистичних показниках, часі реагування та технологіях, призвела до суттєвого дистанціювання правоохоронної системи від потреб громади, якій вона повинна служити [7]. Це спричинило низку скандалів, а також суспільний запит на реформування.

У відповідь на зміну традиційній професійній моделі правоохоронної діяльності прийшла модель правоохоронної діяльності, орієнтованої на потреби місцевої громади, спрямованої на превенцію, партнерство з громадою, вирішення конкретних місцевих проблем та децентралізацію [4]. Досить влучним, на думку дослідниці Т. Сліпченко, є визначення поняття моделі Community Policing як орієнтованого на громаду підходу в роботі поліції, який визнає, що ефективна поліцейська діяльність залежить від допомоги й підтримки з боку громади і який ґрунтується на організованій інноваційними методами співпраці поліції і громади щодо спільного виявлення й вирішення проблем, які стоять перед громадою [8, с. 123]. І з цим важко не погодитись.

Пані Т. Гаврилюк ще у 2010 р. виокремлює наступні базові

компоненти Community Policing:

- організаційна децентралізація;
- переорієнтація патрулювання на двосторонню взаємодію з представниками громади;
- орієнтація правоохоронної діяльності на наявні проблеми громади та встановлені відповідно до них пріоритети [9].

Однак, на нашу думку, цей перелік вартий доповнення. Так, до зазначених компонентів слід зараховувати:

- так звану видимість поліції, її присутність на вулицях у форменому одязі, можливість мешканців громади побачити та поспілкуватись із поліцейськими;
- іміджеві та комунікативні стратегії, самопрезентації та позиціонування поліції в громаді, public relations;
- просвітницька робота поліції щодо обізнаності громади (особливо робота з дітьми та підлітками);
- прозорість діяльності та підзвітність громаді;
- доступність послуг (цифровізація);
- наявність чіткого громадського контролю і взаємодія з ним.

Все це у комплексі суттєво сприятиме підвищенню відчуття безпеки у місцевих мешканців, а отже і збільшенню довіри до поліції та задоволеності її роботою. Зараз вважається, що починаючи з початку 90-х років ХХ ст. саме стратегія Community policing є ключовою і домінуючою в організації правоохоронних систем західних держав. Однак розуміння того, що саме включає і як функціонує Community Policing, а також набір принципів її впровадження, дуже різняться в них. Про успішну ж реалізацію стратегії можемо говорити по відношенню до демократичних країн, таких, як Великобританія, Німеччина, Польща, США, Канада та інші. Мається на увазі втілення на практиці ідеї соціального партнерства правоохоронних органів і населення.

Як же у нас нині розуміється Community policing?

Для отримання розуміння звернемося до мережі Інтернет. Результатом пошуку є окремий електронний ресурс, а саме сайт «Безпека у громаді», який у 2020 р. було створено під однойменний просвітницький проект Міжнародного фонду «Відродження» спільно з Національною поліцією та Департаментом патрульної поліції зокрема [10]. На ресурсі окремо відмічено, що «Сайт виконує інформаційно-просвітницьку функцію». Структура ресурсу є достатньо функціональною і інформативною, включаючи в себе як зібраний вітчизняний та міжнародний досвід реалізації Community policing, так і практичні інструменти її реалізації, інформативний блок, а також

підбірку PDF-версій різних роздаткових матеріалів, назви яких досить красномовно говорять самі за себе:

1. Брошура "Що таке Community policing";
2. Брошура "Досвід українських громад у співпраці з поліцією";
3. Посібник "Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепція, теорія та практика";
4. Матеріали для "Сусідської варти";
5. Посібник "Безпека громади: пошук спільних рішень";
6. Брошура "Community policing: Проактивність. Діалог. Спільнодія";
7. Брошура "Унікальний досвід п'яти ініціатив";
8. Методичний посібник «БЕЗПЕКА В ГРОМАДІ»;
9. Довідник "Кращі практики реагування громад на наслідки пандемії в Україні" та ін.

Отже, сам ресурс відзначає, що Community policing – це постійна співпраця поліції з населенням та місцевою владою [10]. А головною метою такої взаємодії є створення спільного безпечного простору.

Автори надають відповідь і на питання «Що передбачає співпраця поліції та громади?».

На їхню думку, підхід Community Policing побудований на «принципах постійної комунікації, де:

- поліція та місцева громада разом відповідають за безпеку;
- поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада;
- спілкування між населенням і поліцією є ефективним, а отже приносить відповідні результати;
- підхід до вирішення кожної з місцевих проблем є індивідуальним;
- співпраця спрямована на попередження правопорушень і створення плану запобіжної діяльності» [10].

Тобто, в основі лежить саме діалог і комунікація, на що, власне, розробники і звертають увагу читача. Цікавими для аналізу розуміння поняття є і наявні версії роздаткових матеріалів, які і розповсюджувалися поліцією, а також за якими проводилися відповідні навчальні заходи та тренінги.

Так, у буклеті «Що таке Community policing» чітко відмічається, що саме «взаємодію поліції та громади ще називають англійським терміном Community Policing (CoP). Вона полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування» [11].

Інше видання з назвою «Community policing: Проактивність. Діалог. Спільнодія» містить у собі вступне слово Олексія Білошицького, першого заступника начальника Департаменту патрульної поліції, який говорить наступне: «Новий зміст взаємовідносин між правоохоронцями і тими, хто потребує їх допомоги, сьогодні можна висловити твердженням: поліція – це сервісна служба. Ми існуємо для гарантування безпеки громадян у їх повсякденному житті, ми служимо українському народові та наш обов'язок – бути готовими діяти професійно у будь-якій ситуації задля забезпечення правопорядку у державі. Поліція у своїй діяльності має враховувати потреби суспільства, частиною якого вона є. Саме цю обставину і можна охарактеризувати, як Community policing (взаємодія поліції з громадою)» [12].

А англomовна версія вищезгаданого видання у вступному слові вже містить і думку Євгена Жукова, начальника Департаменту патрульної поліції: «Active and regular interaction with the public is one of the most important tasks for the patrol police. The attention and resources allocated to this work are not surprising, as security-related challenges are best tackled by joint efforts. After all, local residents are more familiar with the problems in their neighborhoods than anyone, and such interaction allows them to communicate their concerns to police officers directly. The police, in their turn, get accurate information through interaction with the public, which helps them react more efficiently as well as adjust their work to the needs of the public» [13].

Ну і окремим доповненням має бути висловлювання 4 листопада 2021 р. Дениса Монастирського, Міністра внутрішніх справ, що згодом трагічно загинув: «Децентралізація ставить нові виклики перед реформою і роботою сектору цивільної безпеки. Мова йде про те, щоб дійсно кожного поліцейського людина, громадянин, житель громади знали в обличчя. На це нас спрямовує ще з 2015 року закон про Національну поліцію (...). Для цього нам всім необхідно створити відповідні умови. Моя позиція, що неможливо провести, і нелогічно проводити децентралізацію силових підрозділів, зокрема, підрозділів поліції. Але має буде проведена децентралізація послуг, які має отримати кожен громадянин України. Ось такий виклик, ось таку мету я ставлю перед Міністерством внутрішніх справ» [14]. За словами міністра, досягти вищезазначеної мети можливо лише через комунікацію між представниками правоохоронних органів та громадянами. Він зазначив, що громадяни мають знати в обличчя кожного поліцейського для забезпечення допомоги у необхідних

ситуаціях [14].

Отже, як бачимо, саме концептуальне бачення Community Policing у посадовців, які фактично є її носіями і мають бути візіонерами, цілком перекликається зі світовою практикою і загальноновизнаним розумінням. Безумовно, що такі пріоритети на первісність і діалог мали знайти своє відображення і у відповідних нормативно-правових актах. Так, про перехід до сервісної функції прямо вказується у вже згадуваній вище ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» [5].

Розділ VIII того ж Закону присвячено громадському контролю над діяльністю поліції. Так, відповідно до статті 86 «Звіт про поліцейську діяльність» на поліцію нормотворцем (що діє іменем народу) покладено такі три обов'язки:

1. З метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції;

2. Щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити: – аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно; – інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів; – інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями;

3. Керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють [5].

Наступна стаття з номером 88 визначає порядок взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування, а стаття 89 «Спільні проекти з громадськістю» визначає порядок взаємодії з громадськістю:

1. Поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань.

2. Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності.

3. Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації

та у видавничій діяльності [5].

Варто зазначити, що в Україні в 2000 р. було прийнято Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», згідно з ним регулюються питання участі громадян в охороні громадського порядку. Зокрема цей Закон встановлює:

- засади участі громадян в охороні громадського порядку і державного кордону;
- порядок створення та засади організації та діяльності громадських формувань, основні завдання, права та обов'язки громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону;
- форми і методи роботи громадських формувань з охорони громадського порядку;
- умови та порядок застосування заходів фізичного впливу і спеціальних засобів;
- контроль за діяльністю громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону [11].

Маємо відзначити, що хоча закони визначають лише загальні «правила гри», однак цього достатньо для твердого розуміння пріоритету саме Community Policing та спрямованості на задоволення відповідних потреб суспільства, які на момент 2014 – 2015 років можна сформулювати наступним чином:

1. Пріоритетним напрямком роботи поліції має бути служіння як потребам окремих громадян, так і суспільним групам і суспільству в цілому.

Мається на увазі готовність поліції ефективно реагувати на заяви окремих громадян, підтримувати з ними постійний зв'язок та інформувати про хід розгляду їх справ. Вбачалося, що жодна із заяв та скарг громадян не має залишитися незареєстрованою та своєчасно нерозглянутою, незалежно від того, має заявник будь-які привілеї або ж навпаки – є обмеженим у частині реалізації певних прав.

Одночасно від поліції очікувався високий рівень толерантності до вразливих груп населення, які потребували (і потребують) підвищеної уваги та додатковий захист своїх прав з боку поліції. До таких груп зазвичай відносять представників етнічних меншин, мігрантів та шукачів притулку, людей з фізичними або психічними вадами, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, людей похилого віку та дітей (у подальшому, опісля 2014 року, до таких груп додалися внутрішньо переміщені особи і ще, як окрема категорія – учасники бойових дій).

Поліція має здійснювати постійний моніторинг ситуації щодо потреб цих категорій населення, розробляти відповідні програми або плани заходів щодо надання їм додаткової допомоги, відслідковувати їх ефективність та бути одним із ініціаторів загальнодержавного процесу соціальної адаптації окремих категорій населення.

2. Поліція повинна відповідати перед законом, а не перед урядом.

Усі рішення поліції мають бути вмотивовані законом та підтримані судом, а не залежати від політичної кон'юнктури. Рекомендації, ноти підтримки або протесту, декларації та політичні заяви, звичайно ж, можуть бути прийняті до уваги керівниками поліції при прийнятті управлінських рішень, проте лише як додаткові аргументи (контраргументи) до вимог закону, на підставі яких діє поліція.

Слід окремо оцінювати роль і ступінь причетності керівників поліції до розробки та впровадження законодавства, щоб уникнути випадків їх можливої політичної заангажованості.

3. Поліція повинна захищати права людини, особливо ті, які є необхідними для вільної політичної діяльності у демократичному суспільстві.

Поліція має впроваджувати процедури та нормативні акти, які унеможливають здійснення свавільних арештів та затримань, забезпечують захист затриманих осіб від катувань та жорстокого поводження. Окремим напрямком діяльності є розробка алгоритму дій під час охорони мирних зібрань з метою забезпечення права громадян на свободу слова, вираження поглядів та переконань. У поліцейських підрозділах має бути запроваджене спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. Випадки застосування сили та фізичного примусу мають бути суворо регламентовані детальними нормативними приписами, в переважній більшості своїй – санкціоновані і ретельно розглянуті керівництвом поліції спільно з іншими інстанціями, що контролюють діяльність поліції.

4. Поліція повинна бути прозорою та передбачуваною у своїх діях.

Поліцейські підрозділи мають бути достатньо відкриті для форм зовнішнього контролю, в тому числі – і громадського. Основна статистика поліції (чисельність особового складу, гендерний баланс, розмір бюджету тощо) має бути доступна для суспільства, а прохання громадян та організацій про доступ до обмеженої інформації мають розглядатися в розумний строк і з детально вмотивованою відповіддю в разі відмови. Поліція має запровадити посади для спеціальних

посадовців або створити окремі підрозділи, які відповідають за зв'язок із громадськістю та міжнародними організаціями. Суспільство також повинно без зайвих зусиль мати доступ до інформації, що стосується планування роботи поліції в цілому, реалізації запланованих заходів та результатів роботи [16].

Спираючись на, у першу чергу, суспільний запит, а також політичну волю та підтримку міжнародних партнерів (Міжнародна програма підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування Департаменту юстиції США (ICITAP), було розпочато фактично процес імплементації стратегії Community policing в діяльність Національної поліції України, паралельно зі створенням цього органу у 2015 р. Варто відмітити, що основою для цих процесів був саме діалог як форма отримання суспільної згоди і відповідного рівня довіри. Зазначений формат одразу проявив себе ще на етапі добору кандидатів на навчання у новостворену патрульну поліцію, до якого, безпосередньо, був долучений і автор. Так, саме співбесіда з кандидатами була першорядною, визначаючи їхню мотивацію до змін, а також комунікативні навички та вміння, яким приділялося основне значення. Ну і не менш важливим вбачалися саме етичні принципи кандидатів, на користь яких фахівці доцільно наводять наступні аргументи:

- поліцейські мають право вибору при прийнятті рішень щодо життя, волі й власності інших громадян;
- як служителі й захисники інтересів суспільства, вони зобов'язані демонструвати кращі стандарти поведінки (розважливість, чесність, об'єктивність, високий рівень моральності);
- поліція має право використати непублічні, оперативно-пошукові методи роботи, де належне використання конфіденційної інформації повністю залежить від особистих якостей співробітників;
- для представників етнічних меншин працівники поліції часто є уособленням усіх органів влади і суспільства у цілому;
- некваліфіковані й протиправні дії працівників поліції наносять моментальний і значний збиток для іміджу всієї правоохоронної системи й органів державної влади.

З огляду на ці положення вбачалося, що поліцейські підрозділи при формуванні корпоративної ідеології й відомчої філософії, які б найбільш повно відповідали вимогам суспільства, мають ставити за мету виховання у персоналу таких персональних якостей, як повага до особистості іншої людини; доброзичливість; ефективність і професіоналізм; дотримання принципів законності й верховенства

права; відповідальність; турбота про людей; чесність у ставленні до себе та інших; самовіддане служіння суспільству[17]. Тому, власне, ці вимоги ставилися вже на етапі добору на навчання.

Паралельно із зазначеним процесом відбувався й інший – переатестація і люстрація, до яких був активно залучений громадський сектор, а також ЗМІ та управління зв'язків з громадськістю, що і забезпечувало відкритість для широкого загалу. Взагалі слід відмітити саме професійну і сучасну роботу управління зв'язків з громадськістю, починаючи від візуального контенту того ж таки набору до патрульної поліції і до вдало підібраних слоганів – «Твоя нова поліція», скерованих на зв'язок з громадою та окремим громадянином. Безумовно, це теж неабияк позначилося на зміцненні рівня довіри, про який ми писали ще на початку.

Окрім того, що вищезазначене вже було у формі вимог на етапі добору кандидатів, у подальшому актуалізація цих знань та формування відповідних навичок і вмінь (в межах фактично нової філософії Community policing) передбачалася ще і в межах їхнього навчання, фактично створивши нові освітні практики. Так, саме дисципліни гуманітарного і комунікативного блоку були одними з ключових у процесі розробки програми підготовки, а саме: «Ефективна комунікація» (8 год.), «Стресостійкість» (4 год.), «Толерантність і недискримінація у роботі патрульних» (10 год.), а також окремою дисципліною вводилося «Партнерство правоохоронних органів та суспільства» (8 год.). Причому вони вперше з'явилися у підготовці поліції. Автор з власного досвіду розробника і тренера може ствердно сказати, що це було дійсно унікальним, оскільки сам матеріал ґрунтувався на практичному досвіді, а також методи навчання вводилися виключно практикоорієнтовані – кейс-стаді, тренінгові та ігрові методи, брейн-стормінг тощо.

Загальна концепція програми розроблялася на взаємодоповненості дисциплін одна одною та системності підготовки, де проміжним контролем були квізи, в результаті нескладання яких здобувачі теж могли бути відраховані, навіть до підсумкових іспитів.

Варто відмітити і тематику вищезазначених дисциплін. Так, у «Толерантності і недискримінації» було враховано особливості робіт зі стереотипами – як гендернообумовленими (у тому числі і сімейнопобутовим насиллям), так і більш глобальними та пов'язаними з сексуальними орієнтаціями, етнічними, мовними і культурними упередженнями. В межах же «Ефективної комунікації» та «Стресостійкості» особлива увага акцентувалася саме на діагностуванні

та подальшому безконфліктному спілкуванні як з особами в станах агресії, так і зі зміненими станами свідомості. Окремий блок було присвячено учасникам бойових дій, що обумовлено було розпочатою агресією з боку Росії у 2014 році. Можемо констатувати, що врахування останньої специфіки суттєво посилило позиції поліції, як комунікаторів, вже у 2022 році. Хоча тут варто згадати і той факт, що однією з особливостей рекрутингу у патрульну поліцію було запрошення саме осіб з досвідом бойових дій як у тренерський склад, так і у лави майбутніх поліцейських.

Про вдалість і ефективність цієї програми говорить те, що у подальшому саме її (зі врахуванням певних специфік) було масштабовано до рівня першопочаткової підготовки у Національній поліції зокрема (у тому числі для здобувачів в закладах вищої освіти системи МВС), а також різного роду підвищень кваліфікації та спеціалізації вже діючих співробітників у подальшому, що і діє дотепер.

Безумовною проблемою, що впливала на якість підготовки, були її стислі терміни у фактично 1,5 місяця, що було зумовлено темпами реформи. Однак суттєвою і якісною новизною стало використання не лише вищезазначених методів, а і їхнє доповнення як сучасними мультимедійними засобами наочності і навчання, так і залученням практиків з США (з числа співробітників програми ICITAP). Також окрема увага приділялася і відбору та підготовці тренерів за різними напрямками та дисциплінами, що теж було ноу-хау та якісно обґрунтовано. І основним результатом підготовки декларувалося якісне виконання службових завдань та підвищення рівня довіри до поліції. У цьому контексті окремо розглядалося і вивчалося «поліцейське піклування», як норма і підхід в межах саме Community policing.

Власне завдяки цьому, а також безумовно вдалому позиціонуванню з боку управління зв'язків з громадськістю, вдалося отримати вже згадані результати соціометрії у жовтні 2016 р., які продемонстрували, що більшість тих, хто контактував із поліцією, висловили повне або часткове задоволення діями поліцейських (56,2%), зазначивши їхню уважність (72,9%), шанобливе ставлення (72,2%), оперативність (54,3%). Майже 72% опитаних не погодилися з твердженням, що поліцейські натякали на те, щоб громадянин давав їм гроші або подарунки [1].

Заклавши відповідну основу (як кадрову, матеріальну, так і навчально-методичну), концепція Community policing почала впроваджуватися через низку подальших проектів, основою для яких вже стала патрульна поліція. Так, в межах механізму «Взаємодія поліції

та громади» 2016 року в освітніх закладах України було започатковано експериментальну модель співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції», метою якої було сприяння діяльності навчальних закладів щодо профілактики правопорушень серед дітей та забезпечення незагрозливого навчального середовища.

Головним завданням проекту «Шкільний офіцер поліції» було визначено створення безпечного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах. Воно реалізувалося через здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів, застосування відновних практик задля попередження конфліктів, правопорушень та інших негативних явищ.

До розробки методичних рекомендацій до програми «Школа і поліція» було вже залучено як українських, так і канадських (поліцейська місія) спеціалістів. Зазначені рекомендації створювалися для проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів. В подальшому вони були схвалені Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Програма складається з двадцяти п'яти занять, з яких шість – для молодших класів та дев'ятнадцять – для старших. «Школа і поліція» у інтерактивній формі дозволяє розкрити такі важливі теми, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія насильству у сім'ї, булінгу тощо.

Для участі у програмі в якості шкільних офіцерів було відібрно патрульних поліцейських, які пройшли тренінг та приступили до реалізації проекту. Програма просвітницько-профілактичних занять «Школа і поліція», яка була схвалена для використання (лист державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 18.04.2016 № 2.1/12-Г-159), спрямована на формування в учнів правослухняної поведінки, запобігання конфліктів і правопорушень. Мета програми – проведення інтерактивних зустрічей зі школярами щодо питань особистої безпеки, профілактики правопорушень, ролі поліції в громаді; забезпечення поінформованості та обізнаності підростаючого покоління у питаннях розв'язання конфліктних ситуацій та запобігання їм; сприяння патріотичному вихованню і підготовці молоді до життя [18].

Колом обов'язків шкільного офіцера поліції було визначено:

- профілактична робота з учнями, залучення їх до позитивних видів діяльності;
- планування та впровадження разом із відповідальною особою заходів, спрямованих на попередження правопорушень серед учнів;

- реагування на інциденти, які сталися на шкільній території; допомога жертвам правопорушень;
- пропаганда законослухняної поведінки серед учнівської молоді;
- поширення законодавчої інформації в молодіжному середовищі;
- інформування батьків та адміністрації щодо порядку дій та установ, з якими потрібно зв'язатися у випадку зникнення дитини, консультація постраждалих у разі насильницької поведінки, пояснення процедур поліцейського розслідування та інші обов'язки згідно з чинним законодавством України.

Заняття були побудовані так, що після короткої теоретичної частини, учні мали перевіряти почуті тези на практиці. Для учнів молодшого класу заняття проводяться у формі гри – використовуються спеціальні ігрові набори та ляльки. З середніми та старшими класами під час групової роботи відпрацьовувалися різні практичні ситуації. Оскільки заняття проводяться одночасно для груп максимум з тридцяти дітей, то кожен учень задіяний та долучається до гри або обговорення, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Окремим напрямком роботи шкільних офіцерів було визначено налагодження взаємодії з батьками, оскільки подекуди вони не розуміють, що несуть повну відповідальність за здоров'я та благополуччя своєї дитини, а деякі методи виховання, якими вони користуються, не завжди ефективні для сучасної молоді.

Початково пілотний проект було запущено у Києві, Львові, Одесі та Івано-Франківську, а вже до 2018 навчального року програму впровадили у школах Дніпра, Харкова, Сєвєродонецька, Лисичанська, Рубіжного, Чернівців, Кропивницького. А надалі практику було поширено на всі міста, де діяли Управління патрульної поліції. Особливою характеристикою проекту була добровільна участь загальноосвітніх навчальних закладів. Впровадження проекту відбувалося поступово, нормативною основою цього стали накази Національної поліції та Департаменту патрульної поліції, меморандуми між Міністерством внутрішніх справ і Міністерством освіти України, а також між місцевими Департаментами освіти і науки, молоді та спорту та, відповідно, Управліннями патрульної поліції.

У червні 2017 року було запущено пілотний проект «Поліна», який передбачав створення груп протидії домашньо-побутовому насиллю (виявлення, супровід, профілактика). Для початку вони запрацювали в окремих районах Києва, Одеси та міста Сєвєродонецька, а вже станом на 2021 рік налічувалося 55 мобільних груп, що функціонували у 36 містах України.

«Найкращий показник нашої роботи – це зворотній зв’язок з потерпілими, які пройшли через пекло домашнього насильства. Зокрема, з квітня 2017 року 135 жінок жертв сімейних дебоширів повідомили на Національну гарячу лінію громадської організації Ла Страда-Україна про якісне виконання своїх обов’язків представниками поліцейської мережі «Поліна», – повідомляв заступник Голови Національної поліції України Костянтин Бушуєв у січні 2018 року.

До складу таких груп входили працівники превенції – дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції, слідства, карного розшуку та екіпаж патрульної поліції. Тобто забезпечувався одразу максимальний супровід кожного окремого випадку. Найбільш типовими випадками реагування мобільних груп, що і входили до «Поліни», були сімейні конфлікти із застосуванням фізичної сили. Крім того, аби попередити рецидив, правоохоронці проводили профілактичні бесіди з правопорушниками, які знаходилися на обліку.

Варто зазначити, що підготовка груп теж розроблялася на тренінговій технології, яку реалізовували ЗВО МВС, а для розробки навчальних програм було залучено широке коло фахівців (тренерів, НПП, науковців, громадських діячів та активістів) з різних структур і організацій. Навчальний план, як і у випадку з патрульними та шкільними офіцерами, ґрунтувався на потужній комунікативній і психологічній складовій, що передбачало якраз безконфліктні врегулювання (максимально можливі) та діалог. Було залучено і громади до питання боротьби з сімейно-побутовим насиллям.

Як сказав у січні 2018 року заступник Голови Національної поліції України Костянтин Бушуєв: «Найкращий показник нашої роботи — це зворотній зв’язок з потерпілими, які пройшли через пекло домашнього насильства. Зокрема, з квітня 2017 року 135 жінок жертв сімейних дебоширів повідомили на Національну гарячу лінію громадської організації Ла Страда-Україна про якісне виконання своїх обов’язків представниками поліцейської мережі «Поліна» [20].

У липні 2017 року в Україну приходить ще одна новація, тільки вже в межах так званої «скандинавської моделі», покликана доповнити Community policing – «Поліція комунікації», або – «діалогу». Більш красномовнішої назви щодо пріоритетності у роботі поліції з населенням важко і уявити, що відобразилося навіть у формі – на ній, відповідно, або на жилетах-накидках було виконано напис «Поліція діалогу». Цей пілотний проект передбачав роботу в ньому суто професійних «перемовників» (у тому числі і шляхом підготовки).

Рис. 3. Співробітники «Поліції діалогу»

Основна мета – налагодження взаємодії та довіри. В тому числі роз’яснення чинного законодавства України: що можна робити, що не можна, а у випадку порушень, які можливі санкції, тобто це роз’яснення громадянам їхніх прав, обов’язків і можливих наслідків. Завданням є налагодження діалогу із організаторами та учасниками акцій під час масових заходів: акцій протестів, футбольних матчів, маршів, релігійних заходів і таке інше [21].

Ідея самого створення підрозділу полягала у його відповідальності за зняття напруги під час масових акцій, за перемовини з організаторами, дослідження ризиків, діалог між ворогуючими сторонами та мінімізацію можливих сутичок. Фактично це була революція у роботі з масами людей та натовпом, яка ставила комунікацію вище сили (на що до цього орієнтувалися правоохоронці). Ініціатива реалізовувалася на високому державному рівні – у співпраці Кабінету Міністрів, Міністерства внутрішніх справ і Консультативної місії Європейського союзу.

Сама ідея такої служби приходить з країн Скандинавії (відкля і назва – скандинавська модель), де вперше такий проєкт запрацював у Данії ще 1993 року. Повноцінно і майже в усіх великих містах такий відділ Національної поліції із офіційною назвою «підрозділ

превентивної комунікації» розпочав роботу з березня 2019 року. І станом на 2022 рік поліція діалогу налічувала 1100 співробітників.

Превентивність комунікації полягала в тому, що одним із завдань «поліції діалогу» було роз'яснення громадянам їхніх прав, обов'язків і можливих наслідків. А також перемовини з організаторами акцій, зняття напруження між людьми, роль активного слухача та в деяких випадках навіть досвідченого психолога. І це все на принципах толерантності.

Як же відбирали фахівців? Відбір проходили рекомендовані особи, які у подальшому проходили відповідне навчання, організоване Консультативною місією ЄС. Варто відзначити, що знову ж таки базою для навчання виступили ЗВО МВС, а основним методом були тренінги (в тому числі із базових знань у психології) [21].

Виходячи з реалій децентралізації, а також вимоги самих територіальних громад, у 2018 році Національною поліцією та Міністерством внутрішніх справ було розпочато наступний за своєю масштабністю (після запуску патрульної поліції) проект – «Поліцейський офіцер громади» (надалі – ПОГ), в якому було враховано міжнародний досвід щодо безпекових програм у громадах. Спочатку був пілотний запуск, а надалі – масштабування до рівня країни.

Метою проекту стало створення в кожній окремій територіальній громаді локальної системи безпеки, яка б включала в себе присутність державного правоохоронного органу, причому в стабільній комунікації з громадою.

Вищезазначене повинно було реалізовуватися шляхом:

- забезпечення територіальних громад «власними» офіцерами поліції, які, проживаючи на території своєї громади, будуть тісно співпрацювати з місцевим населенням та органами місцевого самоврядування над створенням безпечного середовища;
- надавати поліцейські послуги; спільно з громадою створювати механізми у забезпеченні безпеки громадян;
- створювати та впроваджувати спільні проекти; здійснювати діяльність щодо попередження правопорушень [22].

Така система, на нашу думку, і відображає спільність інтересів місцевої територіальної громади та завдань держави в особі Національної поліції. Тобто питання забезпечення безпекового середовища на території окремої територіальної громади стає невідірваними інтересами місцевого суб'єкта від завдання держави. Окрім того, передбачалося, що правоохоронець не тільки працюватиме, а й проживатиме на ввіреній йому території, тож буде повноправним

представником своєї громади, знатиме її проблеми і безперервно надаватиме населенню якісні поліцейські послуги.

Щодо правової основи, що унормовувала діяльність ПОГ, то необхідно зауважити, що на момент запуску проєкту не було документа, який би безпосередньо визначав юридичний статус поліцейських офіцерів громад.

У своїй діяльності поліцейські офіцери керувались Конституцією України, Законами України: «Про Національну поліцію України», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про попередження насильства в сім'ї», наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» № 650 [22].

Ситуація змінилася в травні 2022 року, коли МВС України з метою нормативного забезпечення діяльності ПОГ видає наказ № 301 «Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року № 650» та затверджує нову Інструкцію з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади.

Оновленою інструкцією були визначені та розширені завдання, права, обов'язки, напрями та особливості організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, закріпивши таким чином їх юридичний статус. Відтак, поліцейський офіцер громади, окрім раніше закріплених за дільничними офіцерами поліції повноважень, здійснює:

1) досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, превентивну (профілактичну) роботу з дітьми;

2) контроль за дотриманням правил дорожнього руху.

З метою впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства ПОГ організують роботу за такими напрямками:

- протидія злочинності, профілактика правопорушень та охорона публічного порядку за участю населення;

- співпраця з органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад, населенням, керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів соціального захисту дітей з метою реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства; обмін інформацією для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків;

- визначення спільних пріоритетних напрямів роботи та її оцінювання з урахуванням думки і потреб громадськості;
- вирішення в межах компетенції безпекових питань, що сприятимуть формуванню довіри до поліції;
- налагодження ефективної комунікації з населенням громади, у тому числі із застосуванням інноваційних засобів та інформаційних платформ, проведення тематичних зустрічей для швидкого обміну інформацією щодо вирішення проблем із безпекою, зосередження уваги на причинах учинення правопорушень із метою їх завчасного запобігання;
- співпраця з активними мешканцями громади з метою підвищення рівня їх правової обізнаності щодо повноважень поліції тощо.

Згідно з принципами Community policing передбачалося, що ПОГ стане повноправним представником своєї громади (яка візьме на себе частину фінансової підтримки його роботи), а отже, й звітуватиме він не тільки перед керівництвом (причому, було виділено окрему вертикаль, без підпорядкування ГУНП), але й перед самою громадою.

На презентації проєкту в 2019 році тодішній міністр МВС зазначав: «ми пропонуємо суспільству новий рівень комунікації і поліцейського сервісу, так званий community policing. Мета проєкту – забезпечення кожної територіальної громади офіцером поліції. Проєкт охопить близько 30 тисяч маленьких міст України, в яких проживає 28 мільйонів громадян. Хто такий поліцейський офіцер громади? Це офіцер поліції, який орієнтований на вирішення безпекових проблем саме своєї територіальної громади. Він доступний до населення, тому що постійно знаходиться поруч з людьми» [23].

Голова Національної поліції України зазначив, що створення інституції поліцейського офіцера громади дозволить створити новий рівень поліцейського сервісу не лише у великих містах, де працює патрульна поліція, а й на всій території держави, у віддалених населених пунктах. Також проєкт допоможе забезпечити відкриту та тісну співпрацю громади та поліції заради створення безпечного середовища, де поліцейський офіцер – це частина громади. Повноваження та принципи, на яких ґрунтується діяльність поліцейського офіцера громади, визначені Законом України «Про Національну поліцію» та Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад [24].

Так, до базових етапів реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади» доктор юридичних наук О. Безпалова відносить:

1) встановлення шляхом проведення відповідних інформаційних кампаній, співпраці з об'єднаними територіальними громадами, з метою оцінювання можливостей кожної громади з наступним підписанням меморандуму;

2) проведення відбору кандидатів на посади поліцейських офіцерів громади серед діючих працівників поліції (перевага надається дільничним офіцерам поліції);

3) навчання відібраних кандидатів на курсах підготовки за спеціально розробленою програмою тривалістю до 2,5 місяця із залученням іноземних експертів;

4) організація несення служби поліцейськими офіцерами громади, під час чого відбувається спочатку його знайомство з громадою, планування безпосередньої роботи щодо реалізації спільних проєктів з об'єднаною територіальною громадою, звітування перед нею;

5) здійснення контрольних заходів (регулярне оцінювання ефективності) з боку Національної поліції та вивчення громадської думки міжнародними експертами [25].

Правоохоронці, за результатами відбору, були допущені до здачі комплексного іспиту. Навчальний процес для майбутніх ПОГ було організовано за підтримки спеціалістів вже знайомої по роботі з патрульною поліцією міжнародної програми підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування Департаменту юстиції США (ICITAP) [26].

Цікавим ноу-хау було те, що перед запуском навчальної програми, були проведені комплексні і ґрунтовні соціологічні опитування представників об'єднаних територіальних громад, що дозволило виокремити найбільш поширені види правопорушень, вчинення яких викликає занепокоєння у населення: крадіжки, тілесні ушкодження, домашнє насильство, вчинення правопорушень у стані алкогольного сп'яніння, самогоноваріння, наркоманія, незаконне будівництво, поділ землі тощо. Вивчення отриманих результатів дозволило сформулювати основні напрями підготовки майбутніх офіцерів громади: домедична, вогнева, тактична, функціональна підготовка, керування (у тому числі контраварійне) автомобілем, захист прав та інтересів дітей, безпека дорожнього руху, робота з базами даних, кримінальне провадження та методика розслідування окремих кримінальних правопорушень, охорона місця події, техніка опитування, кваліфікація злочинів, правові підстави затримання, принципи комунікації із населенням (Community Policing) [25]. Заняття були спрямовані виключно на формування відповідних практичних навичок, а тому застосовувалися традиційні

тренінги. Залучалися також й іноземні спеціалісти, як на етапі формування відповідних навчальних матеріалів, так і у процесі викладання. Останнє особливо торкалося тематики Community Policing та проактивної позиції в діяльності ПОГ. Автор, як знову залучений до зазначеного процесу, особливо хотів би відмітити цілеспрямовану роботу на мотиваційну складову в навчанні і подальшій діяльності ПОГ.

Для ефективної роботи поліцейських офіцерів громад були передбачені і відкриті поліцейські станції – службові приміщення, що надаються поліцейському офіцеру громади для виконання покладених завдань в межах поліцейської дільниці. Поліцейська станція могла також знаходитися в центрі безпеки. Приміщення поліцейської станції або центру безпеки будують або пристосовують існуючі будівлі під їх функції і створюють належні умови для роботи органи місцевої державної влади чи місцевого самоврядування (сільської, селищної, міської територіальної громади). Така станція оснащена всім необхідним – від оргтехніки до меблів і зв'язку. Окрім керівництва громади, відкриття поліцейських станцій підтримав і місцевий бізнес, зацікавлений саме у безпеці в громадах, як факторі власного зростання та інвестиційної привабливості. Такий же принцип був і у наданні житла для тих ПОГ, хто не мав власного у громадах, або був приїжджим.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації функціонал підрозділів МВС, за визначенням міністра, зазнав змін на 70% [27]. Окрім типових для себе охорони правопорядку та безпеки, до нових обов'язків поліції додалися безпосередня участь у бойових діях, розмінування, виявлення диверсійно-розвідувальних груп, розслідування воєнних злочинів (що складає 40% від загальної кількості проваджень), кримінальний та OSINT аналіз, розшук та встановлення учасників та членів незаконних збройних формувань, відпрацювання колаборантів та агентів рф, організація роботи блокпостів, евакуація мирних жителів та доставка гуманітарних вантажів тощо.

Впродовж 2022 року оператори служби «102» забезпечили реагування на понад 8 млн викликів громадян. Завдяки превентивним заходам торік на 14% менше вчинено кримінальних правопорушень – 260 тисяч. Зниження майже на 40% крадіжок, хуліганств та згвалтувань, удвічі менше розбійних нападів та пограбувань, на 15% – тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками, на 6% – тяжких тілесних ушкоджень [28].

Разом з тим повномасштабне вторгнення призвело до сплеску масового вчинення військовослужбовцями рф воєнних злочинів на

тимчасово окупованих територіях України, а також терористичних актів та вищезазначених злочинів на території, підконтрольній Україні. Кількість особливо тяжких злочинів на окупованих територіях зросла у 2,7 раза. Зокрема, зі злочинними діями окупантів пов'язано збільшення кількості вбивств, незаконних заволодінь транспортними засобами. Зважаючи на виклики сьогодення, до Закону України «Про Національну поліцію» було внесено зміни, якими передбачено розширення повноважень поліцейських на період введення в Україні воєнного стану та 60 днів після його припинення або скасування. Зокрема, під час дії воєнного стану атестування поліцейських не проводиться. Громадський контроль за діяльністю поліції також не здійснюється. Водночас законодавцем було доповнено Дисциплінарний статут Національної поліції України новим розділом, яким регламентовано порядок здійснення службового розслідування в період дії воєнного часу [29]. Таким чином, навіть в період дії воєнного часу, у разі порушення поліцейським службової дисципліни, за наказом керівника поліції може бути проведене службове розслідування щодо такої особи.

Слід обов'язково відмітити, що незважаючи на війну, держава досить активно працює з Community policing. Так, заслуговує на окрему увагу розробка концепції безпечної громади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення – проєкту національної концепції «Безпечна громада» [30]. З цією метою було створено робочу групу формування концептуальних засад та критеріїв функціонування безпекового середовища в територіальних громадах, до складу якої входять 24 фахівці з питань розвитку громад, громадської безпеки, цивільного захисту, керівники МВС та Мінрегіону, експерти неурядових організацій та асоціацій органів місцевого самоврядування. Співголовами робочої групи визначено заступника Міністра внутрішніх справ та заступника Міністра розвитку громад та територій. Напрацювання спільної робочої групи Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства розвитку громад та територій мають стати основою для підготовки законодавчого поля із формування безпечного середовища в громадах. Представники обох відомств підкреслили важливість підготовки такого документа [31]. В'ячеслав Негода, заступник Міністра розвитку громад та територій України, зазначив: «Завдання реформи місцевого самоврядування – створення спроможної громади, здатної вирішувати питання місцевого значення. Тому ми працювали в площинах фінансової, демографічної, економічної спроможності, створювали умови для формування комфортного середовища для проживання. Але комфорт – це не тільки про красиві

парки, благоустрій території, а в першу чергу – про внутрішнє відчуття безпеки. До прикладу, коли ми говоримо, що спроможна громада – це також і якісні, доступні послуги, то безпечна громада – це певні умови, за яких ці послуги людина отримує із задоволенням, в спокійному та комфортному середовищі. Актуальність теми зумовила, звісно, і війна. Концепція, ініційована МВС, готується спільно з Мінрегіоном, адже питання безпеки стосується багатьох питань, в тому числі пов'язаних із інфраструктурою, зокрема критичною».

Віталій Загайний, начальник управління регіональної політики Міністерства внутрішніх справ України: «Ми проаналізували життя мешканця громади, максимально врахували об'єкти, які розташовані на території громади, і з якими безпосередньо стикається кожен мешканець громади. На основі цього запропонували підхід до безпеки громади, який складається з двох основних компонентів: об'єкти та ситуації. Концепція «Безпечна громада» – це той документ, який узагальнює напрацювання, розуміння явищ і процесів, які об'єднані в єдине ціле. Без сумніву, безпека – це функція держави. Однак є багато ініціатив і починань, де окремі безпекові компоненти передаються на рівень територіальних громад. Спираючись на результати децентралізації, ми можемо розширити підходи до поняття безпечності. Сподіваємось, що нам вдасться об'єднати різні ініціативи та проєкти, які дозволять посилити безпеку громад». Завдання, визначені Міністерствами, передбачали підготовку проєкту урядового розпорядження для затвердження Національної концепції «Безпечна громада» до жовтня 2022 року [31].

Наразі виглядає так, що є лише початковий проєкт концепції з 9-ти розділів, в яких викладено проблеми, що потребують вирішення, мета, завдання, принципи формування безпечних громад, інструменти, механізми реалізації, складові безпеки громади та критерії оцінювання рівня її безпеки, джерела фінансування. Зокрема, в презентації робочої групи визначено такі проблеми, що потребують вирішення: нечіткий розподіл повноважень у сфері безпеки між державою та громадами; застарілі механізми взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки громад; відсутність стандартів та методик оцінювання рівня безпеки громад. Об'єкти концепції безпеки пропонуються такі: безпека публічних послуг, безпека інфраструктури, безпека в сім'ї і житлі, безпека ведення бізнесу, безпека праці, безпека дозвілля, безпека природного середовища. Ситуації, які охоплені: надзвичайні ситуації, порушення правопорядку, воєнний стан, інші випадки порушення безпеки. Передбачається впровадження критеріїв оцінювання рівня безпеки

громад – комплексність (рівень безпеки об'єктів, готовність (наявність) безпекових управлінських структур, обізнаність жителів); збалансованість (заходи та досягнутий рівень безпеки є економічно обґрунтованими); результативність (визначається за рівнем нанесених або уникнутих збитків, своєчасністю надання безпекових послуг); доцільність (вказує на баланс між безпекою та свободою, враховує обґрунтованість запровадження обмежень, які викликані безпековими заходами). Виклики повномасштабного вторгнення РФ актуалізували реалізацію положень Закону України «Про участь громадян у охороні публічного порядку і державного кордону» [32]. Як зазначили в Національній поліції України, громадські формування, створені відповідно до цього Закону, співпрацюють з поліцією не тільки у плані забезпечення громадського порядку, а й у проведенні превентивних заходів щодо виявлення агентури ворога, розвідувальних груп та щодо небезпеки на територіях громад, де ведуться чи велися бойові дії. Органи місцевого самоврядування (надалі – ОМС), створюючи громадські формування, за потреби можуть забезпечувати їх службовими приміщеннями, необхідним інвентарем та засобами зв'язку, пально-мастильними матеріалами. Створення громадського формування при ОМС може відбуватися з ініціативи поліцейського офіцера громади або активних жителів громади [33].

В контексті повномасштабного вторгнення слід згадати про ПОГів, завдяки яким активно відкрилося застосування принципу взаємодії з громадою саме після 24 лютого 2022 року, коли мешканці територіальних громад, чи не вперше, самоорганізувалися та співпрацювали з органами влади та поліцією для забезпечення належного безпечного середовища, вчасного реагування на загрози, підтримки спокою та правопорядку, брали активну участь у цілодобовому патрулюванні вулиць з метою виявлення диверсійно-розвідувальних груп, підозрілих осіб, транспортних засобів, а також міток на адміністративних будівлях, лікарнях, трансформаторах, дорожньому покритті тощо.

Також саме ПОГи активно долучилися до роботи з вразливими категоріями населення, що особливо було актуально. В першу чергу це стосується протидії домашньо-побутовому насиллю. За інформацією поліцейських, найбільший сплеск правопорушень цієї категорії реєструється у святкові дні, коли громадяни під дією алкоголю не контролюють свою поведінку, через що побутова сварка переростає у бійку і може мати адміністративні та кримінальні наслідки. З цією метою було суттєво посилено відвідування за місцем мешкання

громадян, які перебувають на обліках у поліції за скоєння домашньо-побутового насилля, а особливу увагу приділяється тим родинам, де є діти, адже вони не повинні бути свідками сварок між батьками, знущань одне з одного та отримувати психологічні травми [34]. Активно залучалися ПОГи і до різного роду благодійних акцій для постраждалих дітей. Як приклад, можна привести Біляївську ОТГ Одеської області, де поліцейські разом з громадою долучилися до благодійної акції «Подаруй свято дітям з Херсонщини». Ініціювали її органи місцевої влади та самоуправління спільно з громадським об'єднанням «Біляївська самооборона» та центром надання соціальної допомоги «Родинне коло». Акція тривала п'ять днів, протягом яких збирали солодоці, іграшки, книжки, одяг, засоби гігієни [35]. А на Дніпропетровщині схожі акції неодноразово проходили для дітей з Донбасу.

ПОГи також стали частиною пілотного проекту «Вихователь безпеки», який стартував наприкінці 2021 р., а активний розвиток отримав вже після вторгнення [36]. «Вихователь безпеки» – це пілотний проєкт, ініційований минулого року під час форуму «Україна. Безпечна громада» Міністерством внутрішніх справ, Національною поліцією та Державною службою з надзвичайних ситуацій у співпраці з Міністерством освіти, Міністерством розвитку громад та територій, освітнім омбудсменом, Асоціацією міст України, Асоціацією об'єднаних територіальних громад, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та, власне, громадами.

Вихователь безпеки – це людина цивільна, головним завданням якої є виявлення і припинення, а також ключове – превенція правопорушень у межах навчального закладу. Також передбачається функціонал розробки і внесення пропозицій щодо посилення безпечного освітнього середовища. Такі вихователі обов'язково проходять відповідне навчання, яке передбачає як засвоєння нормативно-правової бази, так і певних педагогічних та психологічних знань, адже діти – дуже специфічна і тендітна цільова категорія. Проєкт передбачав удосконалення партнерства та комунікації поліції, рятувальників, закладів освіти, громади, батьківського та учнівського врядування задля створення для дітей вільного від булінгу, наркотиків і насильства середовища.

В межах проєкту по країні почали створювати та відкривати «класи безпеки», ключову роль у створенні яких відігравали як підрозділи поліції та ДСНС, так і ОМС. У таких навчальних приміщеннях діти отримують знання з правил безпеки життєдіяльності, пожежної, мінної, особистої безпеки, надання домедичної допомоги в

екстремальних умовах, та і взагалі щодо особистого здоров'я. Класи обладнані сучасним і необхідним навчальним устаткуванням: інформаційними стендами, друкованими і наглядними матеріалами, муляжами вибухонебезпечних предметів, макетами спорядження поліцейських та рятувальників, різними видами вогнегасників й аптечками тощо.

З початком війни та введенням воєнного стану ефективним інструментом забезпечення і підвищення безпеки в громаді стали групи «Сусідської варти». Цей підхід спрямований на посилення рівня безпеки окремого мікрорайону завдяки активній позиції сусідів та налагодженій співпраці з місцевою владою та поліцією. Основа такого підходу – розуміння того, що безпечне середовище – це відповідальність не лише правоохоронних органів та ОМС, а і самих мешканців. В Україні це новий підхід, який нещодавно отримав свій розвиток, хоча сам концепт «сусідської варти» вже понад 30 років працює у багатьох країнах світу, зокрема в Канаді, Сполучених Штатах Америки, Естонії [37].

«Сусідська правоохоронна діяльність» (neighborhood policing) є подальшою гілкою розвитку принципів Community policing [38]. Ця технологія базується на залученні мешканців громади до виконання правоохоронних функцій. В його основі лежить піший патруль, який організовано та, відповідно, надалі реалізується мешканцями громади добровільно. Зразком є поширена програма превенції «Сусідська взаємодопомога» (англ. Neighborhood Watch) [38]. Функціонально завдання і навантаження таких патрулів виходять далеко за межі суто реагування на якісь правопорушення і мають сприяти комунікації мешканців та навіть збору інформації про криміногенні локації та конкретні проблеми. Ну а за результатами цього поліція вже аналізує отриманий масив даних і визначає рівень власної уваги до «гарячих точок», у яких концентруються правопорушення (англ. hotspot policing). Тут вже може бути безліч варіантів на кшталт: встановлення відеоспостереження, покращення освітлення, зміна маршрутів патрулювання та інше. В основі цього всього – принципи проблемно-орієнтованої правоохоронної діяльності. Велика увага приділяється впливу на причини правопорушень через широке залучення ресурсів місцевої громади, основним серед яких є розуміння відповідальності за власну безпеку самих місцевих мешканців [4].

У Великобританії така система, фінансування якої здійснюється за рахунок місцевих органів влади, має такі елементи: рекомендації поліції громадянам щодо гарантування власної безпеки, безпеки сусідів, підвищення безпеки житла, у тому числі щодо використання замків та

інших технічних засобів, маркування майна, захисту від пожежі; підготовка анкет та проведення опитування мешканців щодо виявлення слабких ланок у системі заходів майнової безпеки (листи опитування містять пункти про правила поведінки та дотримання безпеки житла); участь громадськості в роботі комісій щодо попередження злочинності; пропаганда заходів програми [4].

Отже, основою підходу «Сусідська варта» є плідна і активна співпраця громади і кожного окремого її мешканця (або активу), ОМС та правоохоронців, коли мешканці разом з поліцією стежать за порядком. «Сусідська варта» – це інструмент, який надає можливість громаді вільно спілкуватися з поліцією та спільно вирішувати проблеми безпеки. І такий проект діє у обласних центрах та сільській місцевості України.

Коло ініціатив в межах «Сусідської варти» теж досить широке. Так, у Житомирській області діє план інформування населенням працівників поліції «Чужий в селі» [37]. Метою є попередження від громадян про виявлення у власних селах підозрілих осіб, злочинів, різного роду конфліктних ситуацій, появу в селі автотранспорту, який не належить мешканцям села, та іншу інформацію, яка, на думку особи, що її надає, може бути корисною для працівників поліції. Правоохоронці розробили злагоджений план реагування на такі повідомлення і назвали його «Чужий в селі». План передбачає комплексну систему організаційних та практичних заходів, в основу якої покладено принцип негайного надходження, реєстрації та відповідного реагування на інформацію від населення району [37].

У Київській області метою самоорганізації в межах цього підходу була посилена увага до якихось громадських об'єктів та власних будинків. В Одесі та області цей інструментарій використовується навіть комунальниками, оскільки дає оперативну інформацію про проблеми зі світлом (можливо, вирізаний кабель/дріт), зламаний замок в підвал (можливі крадіжки), знахідки речей, несправне пожежне обладнання та системи сигналізацій, осіб у складних життєвих обставинах, руйнування дерев та пошкодження внаслідок негоди тощо.

Як правило, створюється окремий комунікативний майданчик для всіх учасників. Ним може слугувати навіть певна спільна група у якомусь месенджері, до якої додаються всі бажаючі. Територію «Сусідської варти» позначили інформаційно-профілактичними пам'ятками з посиланням на публічний канал, що дозволить долучитися всім, хто цього ще не зробив, але бажає. Активно розвивається і сфера цифровізації комунікативних зв'язків з поліцією. Так, варто згадати про

той же застосунок My Pol, створений з метою швидкого інформування правоохоронців про надзвичайні та підозрілі події, чи застосунок для пошуку зниклих безвісти – Reunite Ukraine.

З початком повномасштабного вторгнення самоорганізація в громадах (у тому числі і в межах «Сусідських варт») набула форм груп самооборони, які будували блокпости, створювали укріплення та інженерні загородження, забезпечували і допомагали підрозділам ТРО та ЗСУ. Якщо взяти приклад Київщини, Сумщини чи Херсонщини, то саме актив громад взагалі безпосередньо брав участь у бойових діях проти ворога. Окрім того, вже напрацьовані комунікативні майданчики були переорієнтовані за пріоритетом і викликами часу – виявлення ворога, пересування його обов'язкового складу і техніки, розквартирування, мінування тощо. Не менш важливим було повідомлення про проходження повітряних цілей над тією чи іншою територією, що сприяло їх знищенню протиповітряною обороною у випадках ракетних ударів, а надалі – ударних БПЛА.

При цьому не зменшувався, а тільки зростав функціонал для ініціативи і всередині громади. До нових завдань додалася, наприклад, протидія мародерству. Думаємо, що всі мають ще пам'ятати прив'язаних до дерев стрейч-плівкою мародерів, чи перевихованих лозиною, або переданих у руки правоохоронних органів. Обов'язково варто згадати і про боротьбу з різного роду мітками, а також інформаторами/навідниками/коригувальниками, чи виявлення колаборантів серед сусідів і громади в цілому. Безумовно, що все це видається не настільки суттєвим і абсолютно логічним, однак це є свідченням наявності вже сформованих комунікативних каналів і майданчиків для такого гуртування. До таких же прикладів можна віднести і оперативну колективну підтримку у випадках влучань ворога по цивільній інфраструктурі, коли мешканці долучалися і до розбору завалів, допомагаючи ДСНС, і до подальшого розселення та матеріальної та фінансової підтримки своїх співгромадян, що стали жертвами теракту.

Ще одним з актуальних напрямків роботи груп «сусідської варти» було і залишається сприяння забезпеченню енергетичної безпеки, роботи системи оповіщення та упорядкування укриттів. Напередодні зимового періоду представники груп «сусідської варти» допомагають перевіряти системи опалення, електричні мережі та системи водопостачання. Також проводиться просвітницька робота з мешканцями щодо більш раціонального використання приміщень, їх утеплення, забезпечення альтернативних варіантів енергоносіїв.

Ще до знакових проєктів Національної поліції під час війни варто зарахувати евакуаційні групи «Білий янгол», перша група з яких розпочала свою роботу ще в Мар'їнці після повномасштабного вторгнення росії на територію України. У результаті з розбитого вщент міста вдалося вивезти все цивільне населення. Загалом, ризикуючи життям, поліцейські врятували понад 3 тисячі людей. Екіпаж пересувався на білому авто швидкої допомоги – звідси й назва, яку дали своїм рятувальникам місцеві жителі [38]. Наприкінці грудня 2022 р. таких екіпажів було вже чотири, а зона відповідальності була розширена по всій лінії фронту. Так, на Донеччині були визначені наступні напрямки – Мар'їнський, Бахмутський, Великоновосілківський та Лиманський. У березні 2023 року про роботу екіпажів «Білі янголи Луганщини» в деокупованих населених пунктах області повідомила Луганська обласна державна адміністрація [39].

Кандидати до «Білого янгола» проходять відповідний відбір, а також курс тактичної медицини від сертифікованих фахівців із США (загальна тривалість – близько місяця). Навчання має теж винятково практичне спрямування на формування навичок тактичного поводження в умовах бойових дій, пересування певною місцевістю, надання домедичної допомоги пораненим/постраждалим, організація евакуаційних заходів (протоколи) тощо.

Учасники евакуаційних екіпажів отримали сертифікати про зарахування до лав нового підрозділу, а також все необхідне для несення служби: спеціальний броньований транспорт, сучасні медичні набори, засоби зв'язку. Обладнання передано МВС, Донецькою обласною військовою адміністрацією та громадськими організаціями. Силами Нацполіції за підтримки міжнародних партнерів кожна група забезпечена дитячими бронежилетами для трьох вікових категорій [38].

Основним завдання «Білого янгола» є саме евакуація цивільного населення із зони бойових дій, яка відбувається у знову ж таки тісній координації і взаємодії з місцевими цивільно-військовими адміністраціями, громадянами та Збройними силами України. Пріоритет, при цьому, віддається дітям як найбільш вразливій категорії населення. Про успішність зазначеної роботи свідчать названі 26.05.2023 р. в інтерв'ю Міністром внутрішніх справ дані: «Наразі «Білий янгол» вивіз близько 3-х тисяч людей з небезпечних територій, з них понад 400 – це діти» [40]. Але, окрім евакуації, «Білий янгол» виконує й інші завдання. Так, саме такі екіпажі допомагають доставляти пенсійні виплати мешканцям прифронтових територій, а також гуманітарні вантажі, ліки [41].

За таких умов, а також зміни методів і методик підготовки, відреагувала на це і система закладів вищої освіти МВС. Ще за підсумками підготовки патрульної поліції, навчальний план первинної підготовки здобувачів освітнього рівня «бакалавр» за всіма поліцейськими спеціальностями був приведений у відповідність до плану підготовки патрульного поліцейського, що забезпечило вивчення відповідних дисциплін на кшталт: «Стресостійкість», «Ефективна комунікація» та «Толерантність і недискримінація» (до останньої було додано блок «Професійна етика»), а також було введено суто практичного спрямування дисципліну на основі методу кейсів – «Алгоритм дій патрульних поліцейських у різних ситуаціях службової діяльності (сценарії)» [42].

Зазнали змін і подальші навчальні плани, причому як сутнісно, так і якісно. Так, наприклад, з'являється дисципліна «Запобігання та протидія домашньому насильству», «Поліцейська діяльність» та «Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції» (остання входить до освітніх компонентів навчального плану спеціальності 262 «Превентивна діяльність»). Також відбулася повна переорієнтація у методиках навчання, де нормативно-закріпленим пріоритетом стало використання тренінгових технологій та методу кейсів [43]. Так, у методиці спеціальної освіти з'явилося поняття «поліцейський квест», який є відображенням і логічним продовженням вищезгаданої дисципліни «Алгоритм дій патрульних поліцейських у різних ситуаціях службової діяльності (сценарії)». Квест може бути як суто профілізованим під певну спеціальність, або навіть дисципліну, так і загальним (наприклад, лінія «102», вперше реалізована і запатентована у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ), який дозволяє відпрацювати комплексно будь-який кейс в умовах максимально наближених до реальності – від отримання виклику на пульт, до вироку суду обвинуваченому. Реалістичність досягається завдяки розвитку і використанню як новітніх інтерактивних технологій, так і розвитку широкої мережі навчальних полігонів та аудиторій, які введені в освітній процес та його матеріально-технічну базу. Самі сценарні плани для таких занять розробляються і затверджуються структурними підрозділами ЗВО, а у подальшому і Методичними радами ЗВО. Враховуються у цих процесах і реалії повномасштабного вторгнення, причому як у розроблених навчальних матеріалах, так і в специфіці навчального процесу, його акцентах та відповідних навчальних локаціях.

Окрім того, є практика і суттєвого перегляду класичних

гуманітарних дисциплін в ЗВО з їхньою більшою адаптацією до принципів Community policing. Так, як приклад, можемо привести дисципліну «Соціологія» у вже згаданому Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, яку було адаптовано до потреб поліцейських, а саме можливості використовувати методи соціологічних досліджень у роботі з громадами (визначення проблем, задоволеності надання послуг, рівень довіри тощо), що було апробовано на рівні Управління превентивної діяльності ГУНП в Дніпропетровській області та отримано відповідний акт впровадження у практичну діяльність.

І це, безумовно, виправдано, оскільки до персоналу поліції традиційно пред'являються більш суворі вимоги та обмеження – від умов прийому на роботу до реалізації прав людини, що пов'язано, передусім, з тим, що саме поліцейські пов'язані з виконанням рішень влади у вигляді примусу та відповідальністю, що покладається при цьому на кожного окремого виконавця, оскільки авторитет державної влади при цьому залежить від індивідуальної професійної компетенції. А також від цього залежить і неодноразово згаданий вже рівень довіри суспільства, який у добу війни набуває особливого змісту.

Рівень професіоналізму поліцейських завжди був у фокусі уваги суспільства, тому кожна зміна у стратегії правоохоронної діяльності обов'язково супроводжувалася відповідним реформуванням системи професійної підготовки правоохоронців. І на сучасному етапі у європейській поліцейській усе більш чіткого оформлення набуває ідея пріоритетного розвитку відомчої етики органів внутрішніх справ як теоретичного базису високоморальної поведінки правоохоронців.

Це також пов'язано з тим, що рівень стосунків суспільства і силових структур вимагає від правоохоронців не тільки правильного виконання встановлених правил і процедур у площині закону, але й того, щоб ці дії ґрунтувалися на морально виправданих із погляду суспільства рішеннях, а також мали належного рівня комунікативну складову – роз'яснення та діалог з громадою. Іншими словами, поліцейський має нести відповідальність не тільки за прийняті ним рішення, але й бути підзвітним за моральне підґрунтя цих рішень.

До числа основних аргументів на користь першочергового розвитку саме етичних принципів відносять такі особливості діяльності працівників органів внутрішніх справ:

- працівники ОВС мають право вибору при прийнятті рішень щодо життя, волі й власності інших громадян;
- як служителі й захисники інтересів суспільства, вони зобов'язані

демонструвати кращі стандарти поведінки (розважливість, чесність, об'єктивність, високий рівень моральності);

- поліція (міліція) має право використати неопублічні, оперативно-пошукові методи роботи, де належне використання конфіденційної інформації повністю залежить від особистих якостей співробітників;

- для представників етнічних меншин працівники поліції (міліції) часто є уособленням усіх органів влади і суспільства у цілому;

- некваліфіковані й протиправні дії працівників поліції (міліції) наносять моментальний і значний збиток для іміджу всієї правоохоронної системи й органів державної влади.

З огляду на ці положення поліцейські підрозділи при формуванні корпоративної ідеології й відомчої філософії, які б найбільш повно відповідали вимогам суспільства, мають ставити за мету виховання у персоналу таких персональних якостей, як: повага до особистості іншої людини; доброзичливість; ефективність і професіоналізм; дотримання принципів законності й верховенства права; відповідальність; турбота про людей; чесність у ставленні до себе та інших; самовіддане служіння суспільству та громаді [17].

Європейські стандарти правоохоронної діяльності також передбачають, що прийнятий на службу поліцейський повинен пройти у повному обсязі не тільки загальну, професійну та службову підготовку, але й отримати також відповідні знання з соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини і, зокрема, з Європейської конвенції з прав людини. На практиці означений інструктаж може формуватися у вигляді семінарів та тренінгів, присвячених питанням функціонування демократичного суспільства та засадам верховенства права, або ж спеціальних навчальних курсів з гуманітарного права та захисту прав людини.

Сервісна ж спрямованість діяльності поліції передбачає створення спеціальної системи щоденного навчання і контролю персоналу, яка є комбінацією таких форм, як: щоденне коротке обговорення проблем, що виникли, та розгляд практичних ситуацій (брифінг і дебрифінг); тренінг у сфері застосування норм права і дотримання етичних принципів; заняття з навчання навиків рольової перебудови поведінки, уміння виявляти сформовані професійні якості у соціально прийнятних формах у позаслужбовий час; обмін індивідуальним позитивним досвідом; робота із залучення поліцейських до груп, клубів та асоціацій за інтересами для розширення сфери їх соціальних контактів і культурних потреб; проактивна позиція; методи збору інформації та її аналіз; медіація та робота з конфліктами; основа Public relations; публічні

виступи та ораторське мистецтво; психологія цільових груп та спеціальна психологія тощо.

Але, зважаючи на підсумки, слід ще окремо відмітити, що особлива увага у професійній підготовці персоналу має розпочинатися ще з рекрутингу та приділятися критеріям відбору кандидатів на посади поліцейських. Так, часто в основі кадрової політики лежить ціннісно-орієнтований підхід при відборі персоналу. В його межах існує перелік морально-етичних, ділових та особистісних якостей, яким повинен відповідати кожен кандидат, медичні й психологічні критерії, що захищають систему від потрапляння до них осіб, нездатних нести службу. Однак його суттєвим недоліком є слабкий прогностичний зв'язок між наявністю в індивіда необхідних позитивних якостей і його подальшою успішною кар'єрою. Відбір кандидатів у такий спосіб зовсім не гарантує, що вони швидко адаптуються до специфіки службової діяльності й будуть успішно працювати у тому або іншому підрозділі.

У низці європейських країн широко запроваджується система відбору, заснована на оцінці сформованих умінь і навичок індивіда, його способах реагування у різних ситуаціях. Прихильники застосування цього підходу справедливо вважають, що саме оцінка умінь кандидата дозволяє не тільки діагностувати його професійно важливі особисті якості, але й прогнозувати з високим ступенем імовірності успішність його діяльності у тій або іншій службі. Перелік умінь і якостей, що підлягають перевірці, може бути досить великим – це особливості мотивації й самоконтролю; обачність, знання власних достоїнств і недоліків; здатність розуміти почуття інших і вміння впливати на них; вміння будувати й підтримувати робочі взаємовідносини; впевненість у власних силах, вміння слухати й спілкуватися, здатність брати ініціативу на себе і підтримувати оптимістичний настрій колег; вміння працювати у групі, здатність засвоювати нові знання й уміння. І саме цей підхід було використано на етапі рекрутингу набору до лав патрульної поліції.

Щодо кандидатів на керівні посади поліцейські агенції створюють спеціальні, більш відповідальні з точки зору вимог суспільства, критерії відбору. Так, у Великій Британії оцінка таких кандидатів здійснюється за двома комплексними категоріями – загальна компетенція і компетенція у спеціальних галузях. У рамках загальної компетенції оцінюються такі якості, як знання професійних і етичних стандартів; комунікативні навички, особиста мотивація, вміння приймати необхідні рішення, творчий підхід та сприйнятливність до інновацій. Серед

спеціальних якостей оцінюються лідерські якості кандидата, його вміння керувати персоналом і піклуватися про професійне зростання підлеглих, навички планування щоденної діяльності, елементи стратегічного мислення, толерантність до впровадження гендерної та етнічно-збалансованої кадрової політики. Додатковою умовою відбору на посади керівників поліцейських підрозділів є участь у кадрових та екзаменаційних комісіях представників місцевої громади, неурядових організацій, органів місцевого самоврядування. Тішить, що цей досвід в Україні теж вже не новий.

Таким чином фактично ми можемо констатувати, що Community policing – це вже реальність в Україні. Причому реальність цілком успішна, що доведено фактом її впровадження в складних політичних та економічних умовах, а надалі ще додатково випробувана війною. Підтвердженням цьому є низка успішних проєктів і ініціатив, а також робочі освітні практики, впроваджені на різних освітніх рівнях поліцейських спеціальностей, що дозволяє говорити не про ситуативне формування навичок, а перехід до ціннісних системних орієнтирів. Безумовно, існує і багато проблемних питань, починаючи від рекрутингу та наявного кадрового складу поліції, закінчуючи обізнаністю самих громад та їхньою відкритістю. Але ключовою все ж залишається війна. І навіть у цих умовах свою життєспроможність та адаптивну здатність Community policing демонструє більш ніж вдало, адже за опитуванням КМІС, станом на грудень 2022 р. рівень довіри населення до Національної поліції України склав 58% [44]. А у травні 2023 р. він продовжував зберігатися на цьому рівні, оскільки за опитуванням аналітичного порталу «Слово і діло» було отримано 59,2% [45].

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. В Україні зріс рівень довіри до поліції. 05 жовтня 2016 р. URL: https://lb.ua/news/2016/10/05/347060_ukraine_viros_uroven_doveriya.html (дата звернення: 14.05.2023)
2. Хатія Деканоїдзе: Поліція – не лише нові уніформа та назва. 01.04.2016. URL: (дата звернення: 01.05.2023).
3. Зеленко Станіслав. Довіра соціальним інституціям. 01.02.2017 р. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678> (дата звернення: 14.05.2023)
4. Сліпченко Тетяна. Community policing як партнерство між поліцією та громадою: європейський досвід. Актуальні проблеми правознавства. №2(30)/2022. С. 154-158. URL:

<http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/1395/1442> (дата звернення: 15.05.2023).

5. «Про Національну поліцію»: Закон України від 02.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

6. Sir Robert Peel's Nine Principles of Policing. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/16/nyregion/sirrobert-peels-nine-principles-of-policing.html> (дата звернення: 15.05.2022).

7. Nalla M. K. Democratic policing: a comparison of police officers' perceptions of their role and functions in transitional societies. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2009. Vol. 4. P. 520–535.

8. Волуйко О. М. Стратегія Community Policing: філософія, сутність, основні принципи та форми реалізації. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С.122–126.

9. Гаврилюк Т. Становлення відносин між поліцією та населенням у європейських країнах: історичний досвід та сучасні тенденції. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 3 (15). С. 56–63

10. Безпека у громаді. Корисні матеріали. URL: <https://cop.org.ua/ua/korysni-materialy> (дата звернення: 05.05.2023).

11. Безпека у громаді. Що таке Community policing? URL: <https://cop.org.ua/ua/korysni-materialy/broshura-shcho-take-community-policing> (дата звернення: 05.05.2023).

12. Безпека у громаді. Досвід українських громад у співпраці з поліцією. URL: <https://cop.org.ua/ua/korysni-materialy/broshura-dosvid-ukrainskyi-hromad-u-svivpratsi-z-politsiiei> (дата звернення: 05.05.2023).

13. Безпека у громаді. Community policing: Проактивність. Діалог. Спільнодія. URL: <https://cop.org.ua/ua/korysni-materialy/broshura-community-policing-proaktivnist-dialog-spilnodiya-2> (дата звернення: 05.05.2023).

14. Калітвенцева Єлизавета. Монастирський проголосив за мету провести децентралізацію послуг МВС. 04.11.2022 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950975-monastirskiy-progolosiv-za-metu-provesti-detsentralizatsiyu-poslug-mvs> (дата звернення: 05.05.2023).

15. «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»: Закон України від 26.12.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

16. Мартиненко О., Захаров Є. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ (текст проекту). URL: https://zib.com.ua/ua/print/101834-strategiya_rozvitku_organiv_vnutrishnih_sprav_tekst_proektu.html (дата звернення: 10.05.2023).

17. Jones T., Newburn T., Smith D.J. *Democracy and Policing*. – London: PSI, 1994. – 784 p.; Alderson J.C. *Principled Policing: Protecting the Public with Integrity*. – Winchester: Waterside Press, 1998. – 185 p.

18. Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 18.04.2016 № 2.1/12-Г-159. URL:

<https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqVM0APKUXJczhxR1pSOFk/view> (дата звернення: 05.05.2023).

19. Погорілець О.В. Шкільний офіцер поліції як учасник соціального виховання дітей та молоді. Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2021. С. 414 – 417. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/v-N9jgeBO7coIu1zHZ4skrbXMmriW6Rd.pdf> (дата звернення: 14.05.2023).

20. «Поліна» – один із успішних прикладів роботи поліції у сфері запобігання домашньому насильству (фото, інфографіка). 19.01.2018 р. URL: <https://tverezo.info/post/40667> (дата звернення: 14.05.2023).

21. Шевченко В. В Україні діє поліція комунікації. Що це таке? 24.02.2018 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/29059408.html> (дата звернення: 05.05.2023).

22. Гуцуляк О. А. Щодо становлення інституту «Поліцейського офіцера громади» в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 5. 2022. С. 101 – 106. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2022/16.pdf (дата звернення: 16.05.2023).

23. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади». 28 травня 2019 р. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/v-ukraini-zapustili-proekt-politsejskiy-ofitser-gromadi-dodano-video> (дата звернення: 06.05.2023).

24. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС №650 від 28.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17%252525252523Text> (дата звернення: 06.05.2023).

25. Безпалова О.І. Особливості підготовки поліцейських офіцерів громади в Україні. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2020. С. 60 – 62. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/29_05_2020/pdf/19.pdf (дата звернення: 06.05.2023).

26. Проект «Поліцейський офіцер громади»: 75 поліцейських розпочали навчання. 22 червня 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/proekt-policejskij-oficer-gromadi-75-policejskih-rozporchali-navchannya> (дата звернення: 06.05.2023).

27. Функціонал підрозділів МВС змінився на 70 відсотків, – Денис Монастирський. 08 жовтня 2022 р. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/funktsional-pidrozdiliv-mvs-zminyvsia-na-70-vidotkiv-denyys-monastyrskiy> (дата звернення: 08.06.2023).

28. У 2022 році Нацполіція забезпечила реагування на 8 млн викликів громадян. 12 січня 2023 р. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/u-2022-rotsi-natspolitsiia-zabezpechyla-reahuvannia-na-8-mln-vyklykiv-hromadian> (дата звернення: 10.06.2023).

29. «Про Національну поліцію»: Закон України від 02.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
30. «Безпечна громада – безпечна країна»: чому концепція на часі. 07.10.22 р. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/15591> (дата звернення: 12.06.2023).
31. Олексій Чернишов: « – Національна концепція «Безпечна громада» стане основою посилення безпеки у кожній громаді. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/oleksij-chernyshov-naczionalna-konczepczija-bezpechna-gromada-stane-osnovoyu-posylennya-bezpeky-u-kozhnij-gromadi/> (дата звернення: 12.06.2023).
32. «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»: Закон України від 26.12.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
33. Співпраця громадських формувань та поліції посилить безпеку у громадах – U-LEAD. 28.06.22 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3517065-spivpraca-gromadskih-formuvan-ta-policii-posilit-bezpeku-u-gromadah-ulead.html> (дата звернення: 12.06.2023).
34. Подільські поліцейські проводять превентивні профілактичні заходи на території обслуговування, спрямовані на протидію домашньому насильству. 20 січня 2023 р. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/podilski-politseiski-provodi-at-preventyvni-profilaktychni-zakhody-na-terytorii-obsluhovuvannia-spryamovani-na-protydiiu-domashnomu-nasylstvu> (дата звернення: 12.06.2023).
35. На Одещині у Біляївській ОТГ поліцейські разом з громадою долучилися до благодійної акції «Подаруй свято дітям з Херсонщини». 27 грудня 2022 р. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/na-odeshchyni-u-biliaiskii-oth-politseiski-razom-z-hromadoiu-doluchylisia-do-blahodiinoi-aktsii-podarui-sviatoditiam-z-khersonshchynu> (дата звернення: 16.06.2023).
36. Шадська У. Безпеки громади: пошук спільних рішень: посібник. Київ: Типографія «HUSS», 2018. 150 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/350/Bezpeka_Hromad.pdf (дата звернення: 16.06.2023).
37. Копіна О.П., Мірошник О.С., Сердюк О.О. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. Фонд Місц. Демократії ; Лаб. мир. рішень ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: [ХНУВС],2018. – 124 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/968221c4-e09a-4ff8-92c7-620f09f7e6b2/content> (дата звернення: 16.06.2023).
38. Евакуаційні групи «Білий янгол» запрацювали на всій лінії бойових дій Донеччини. 20 грудня 2022 р. URL: <https://dn.gov.ua/news/evakuacijni-grupi-bilij-yangol-zapracyuvali-na-vsij-linii-bojovih-dij-donechchini> (дата звернення: 13.05.2023).
39. Евакуаційна група поліції «Білі янголи Луганщини» розпочинає

роботу в деокупованих населених пунктах. 30 березня 2023 року. Луганська обласна державна адміністрація: URL: http://loga.gov.ua/oda/press/news/evakuaciyna_grupa_policiyi_bili_yangoli_lugan_sh_chini_rozrochinaie_robotu_v (дата звернення: 13.05.2023).

40. Ігор Клименко: «Білий янгол» вивіз близько 3 тисяч людей з небезпечних територій, з них понад 400 – це діти. 26.05.2023 р. URL: <https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-bilii-iangol-viviz-blizko-3-tisiac-liudei-z-nebezpecnix-teritorii-z-nix-ponad-400-ce-diti> (дата звернення: 23.07.2023).

41. Екіпажі поліції «Білий янгол» забезпечили доставку пенсій у прифронтові села. 13.07.2023 р. URL: <https://orbita.dn.ua/ekipazhi-politsiyi-bilyj-yangol-zabezpechily-dostavku-pensij-u-pryfrontovi-sela.html> (дата звернення: 23.07.2023).

42. Недря К.М. Стресостійкість у роботі поліцейського : навч.-практ. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2020. 124 с.

43. Valieiev, R., Pokaichuk, Y., Zhbanchyk, A., Polyvaniuk, V., Nykyforova, O., & Nedria, K. (2021). In the Search for the Golden Mean: Students` Satisfaction with Face-to-Face, Blended and Distance Learning. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1), 20-40.

44. КМІС: рівень довіри до ЗСУ за рік зріс до 96%, до президента – до 84%. 13 січня 2023 р.: URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kmis-oprytuvannia-dovira/32221857.html> (дата звернення: 07.05.2023 р.)

45. Як змінювався рівень довіри українців до силових та правоохоронних органів. 21 червня 2023 р.: URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/21/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-doviry-ukrayincziv-sylovyx-ta-pravoohoronnyx-orhaniv> (дата звернення: 03.08.2023 р.)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Ірина Трубавіна

*професор кафедри спеціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди,
доктор педагогічних наук, професор*

Проблема безпечного освітнього середовища в наш час є найголовнішою для освітян задля збереження життя всіх учасників освітнього процесу. Актуальність проблеми в війну пов'язана з новими ризиками для життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу, дітей зокрема. Але і загрози і небезпеки, які діяли в мирний час, продовжують існувати, хоча і в інших формах, наприклад, булінг в соціальних мережах, торгівля людьми через інтернет тощо. В Законі України «Про повну загальну середню освіту» [11] уперше подано формулювання безпечного освітнього середовища. Під ним розуміють «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин».

У той же час зазначимо, що це поняття в Законі не відбиває умов воєнного стану, стосується лише мирних умов здобуття освіти, не враховує навіть особливий період і надзвичайний стан. Більше того, професійні стандарти керівника ЗЗСО та вчителя ЗЗСО 2020-2021 років та інших педагогічних працівників також не враховують всі ці питання немирного часу. Педагоги несуть відповідальність за життя і здоров'я дітей, які перебувають в закладі освіти. Так, у Кримінальному кодексі України [17] є стаття 137 «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». Згідно з нею, п. 1 «Невиконання або

неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». П. 2 «Ті самі дії, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого». Зазначимо, що в умовах воєнного конфлікту, повномасштабної війни в Україні кількість небезпек для дітей, кількість роботи з безпеки дітей для педагогів підвищуються. Але досвіду і компетентностей для цього в них немає. Це зумовлює появу безлічі проектів, ініціатив для вирішення проблеми різного рівня і якості. Виникає питання критеріїв їх відбору для експериментів на дітях, які дозволені тільки під керівництвом наукової державної інституції, як визначати їх якість. Потрібні теоретичні, методологічні та методичні засади забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах війни, а також надзвичайного стану. Ця стаття є спробою їх окреслити в сучасних умовах.

Зазначимо, що існуючі педагогічні дослідження щодо безпечного освітнього середовища стосуються в основному: психологічної безпеки особистості і протидії булінгу; протидії торгівлі людьми і захисту прав дітей протидії жорстокості і насильству в дитячому середовищі; формуванню гендерної рівності, культури миру і толерантності; формуванню критичного мислення, протидії мови ворожнечі і лихослів'ю; впровадження інклюзії і протидії дискримінації, порушень прав дітей з особливими потребами тощо [4; 7; 9; 14; 15; 18; 32; 33; 35; 39; 43; 45; 49; 50; 52; 53; 68].

Окремі дослідження стосуються соціально-педагогічної і психологічної допомоги сім'ям з дітьми в умовах війни [1; 12; 40; 41; 63], обґрунтуванню того, що освітяни починають виконувати нові функції у зв'язку з війною [56; 71], освіти в умовах конфлікту [21; 22; 26; 27; 44; 65; 66; 70] тощо. Досліджувався і стан дітей і сімей з дітьми [8; 13; 24; 47; 51; 61], зокрема, в умовах МКП, внутрішньої міграції. Є низка досліджень щодо соціальної та правової допомоги ВПО [16; 36; 37; 46; 61], але щодо безпечного освітнього середовища в умовах повномасштабної війни, взаємодії освітян, правоохоронців та інших

фахівців досліджень не було.

Існують окремі заходи і проекти щодо безпеки в освіті. Це проекти фондів «Східна Європа», які будують укриття для повноцінного освітнього процесу дітей, заходи МОН спільно з МЧС щодо вимог до обладнання укриттів, рекомендації МПЧ щодо безпеки дітей, які вони видали і які є на сайті установи, рекомендації МОН спільно з МВС щодо індивідуальної безпеки учнів, тривожного рюкзачка для дітей тощо. Вони своєчасні та потрібні. Але вони не узагальнені з погляду педагогічної теорії і несистематизовані.

Зазначимо, що безпекою громадян, захистом їх прав займаються правоохоронні органи, зокрема, МВС. Але заклад освіти – не зовсім їх територія роботи, це вже система освіти, де діють виховання і навчання, де опори на позитивне в дитині і немає в принципі, за винятком порушень закону. У той же час правоохоронці завжди взаємодіяли із системою освіти щодо профілактики правопорушень дітей через профілактичні рейди, правові тижні, профілактичні бесіди зі школярами, взаємодію із завучами з виховної роботи, тижні права, інспектування неблагополучних сімей спільно з ЦСССДМ тощо. У освітян же часто виникали питання, які вимагали допомоги з боку правоохоронців: провести профілактичну бесіду з дитиною із неадекватною самооцінкою і девіантною поведінкою, тими, хто займається булінгом і вимагає гроші у малечі, знайти крадія речей у дітей тощо. 10 днів проти насильства – це є також спільна акція правоохоронців, соціальних працівників і освітян в грудні. Але завжди раніше правоохоронці приходили в заклад освіти, вони не перебували в ньому весь час, не працювали щоденно з дітьми. Сьогодні є інші, більші потреби освітян в допомозі правоохоронців у воєнний час. Це пов'язано з питаннями війни і безпеки дітей, нових функцій освітян, які вони почали виконувати у зв'язку з війною [71]. І безпека дітей вимагає не тільки приватних охоронців на вході в заклад освіти, там, де освіта можлива оффлайн, а й постійної присутності людей, які здатні захистити дітей та забезпечити їх захист в закладі освіти за міжнародними стандартами безпеки дітей. Зазначимо, що за міжнародними документами заклади освіти стають центрами соціальної допомоги сім'ям з дітьми в громаді [40; 41]. Такого раніше не було, а в 2022 р. школи стали притулками для ВПО. Школи задовольняли базові потреби ВПО – сім'ї з дітьми, особи похилого віку. Вимагає перегляду та узагальнення співпраця закладів освіти з працівниками МВС в умовах війни для уточнення визначення безпечного освітнього середовища, засад і шляхів його створення.

Враховуючи дослідження з питань національної безпеки, безпеки освіти, можна визначити ряд наукових підходів різного рівня, які дозволяють говорити про побудову безпечного освітнього середовища в закладі освіти на науковій основі. Як відомо, методологічними, теоретичними, методичними основами досліджень є комплекс наукових підходів різного рівня [48].

З філософських підходів, тобто методології дослідження, які визначають мету і принципи побудови такого безпечного освітнього середовища: гуманістичний, прав людини, розвитку людини, дитиноцентричний, прагматичний, політик безпеки і захисту дітей, гендерний підходи. Вони дозволяють сказати, що безпечне освітнє середовище призначено для збереження життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу, особливо дітей, для отримання безперервної освіти для реалізації права дитини на освіту. Воно повинно бути створено і функціонувати апріорі, хоч і в різній формі, оскільки життя і здоров'я – пріоритет для освіти, це має бути саме освітнє середовище, в якому продовжується повноцінний освітній процес, який розвиває особистість, освіта – пріоритет політики суспільства і громади, тому це спільна справа і суспільства, і громади, і держави, і кожної дорослої відповідальної людини – батька.

Важливий новий підхід – політик безпеки та захисту дітей для установ та організацій, які працюють з дітьми і цивільним населенням в умовах війни [38]. Цей підхід є цікавим з огляду на розбудову безпечного освітнього середовища в певній системі нормативів, поглядів, посад, які забезпечують захист дитини в умовах війни. Це не норми законів, це ті стандарти і правила, які прописані під конкретну установу самими її співробітниками заради безпеки і захисту дітей. Усі міжнародні і недержавні українські організації сьогодні для роботи з дітьми в Україні в умовах війни повинні мати і дотримуватися політики захисту і безпеки дітей, а також політики запобігання гендерно зумовленого насильства тощо. Цей підхід є надзвичайно важливим для нашого дослідження.

Із загальнонаукових підходів безпечне освітнє середовище – це діяльнісний, системний, аксіологічний, дружній, мультидисциплінарний, демократичний підходи, підхід викриття ненависті, насильства і ворожнечі, порушень прав.

Діяльнісний підхід означає, що це середовище повинно створюватися і функціонувати відповідно до тих небезпек і ризиків, які є в громаді і суспільстві. Педагоги повинні мати компетентності для роботи в ньому і оволодіти ними і самі здійснювати певні заходи на цій

основі щодо підтримання безпеки в середовищі. Основою для нього сьогодні є Декларація безпеки шкіл і взаємодія на практиці з ДСНС, МВС. Для його реалізації потрібен також мультидисциплінарний підхід як основа взаємодії в інтересах дітей. Це означає спільний план захисту дітей у воєнний час та спільні зусилля різних фахівців, спільна допомога заради життя дітей.

Системний підхід передбачає, що безпека дітей – це не окрема акція в певній школі, не робота на розсуд керівника закладу освіти чи батьків, а це обов'язкова робота всієї системи освіти, спрямована на вирішення проблеми створення безпечного освітнього середовища, що вимагає централізованого підходу і рекомендацій, роз'яснень, взаємопов'язаних дій, де у кожного працівника і фахівця свої роль і місце, які вони заздалегідь знають та вміють виконувати.

Аксіологічний підхід означає пріоритет цінностей. Це цінність життя, здоров'я, освіти, прав людини, а також європейські й українські цінності як національні інтереси, за які йде війна, в тому числі інформаційна. Освіта і виховання на цінностях є ключовими в безпечному освітньому середовищі саме українського суспільства для протидії інформаційно-психологічних спеціальних операцій ворога, паніці, підтримки згуртованості нашого суспільства через освіту. Тому напрямками створення безпечного освітнього середовища, які визначають ці підходи, є підвищення кваліфікації освітян з проблеми, окрема система роботи в МОН, освіта і виховання на загальнолюдських, європейських і українських цінностях, протидії торгівлі людьми, поваги до прав людини тощо.

Демократичний підхід є важливим з огляду на врахуванні думок стейкхолдерів освітнього процесу задля його поліпшення в умовах війни і небезпеки. І означає пріоритет прав дитини в дорослому середовищі у випадку загрози її життю і здоров'ю. Тому домедична підготовка педагогічних працівників, вміння спілкуватися з дитиною, яка отримала психологічні травми внаслідок війни, зазнала втрат (бачила смерті, військові дії, була під обстрілами тощо), є важливими для кращого вміння виявити потреби дитини і порушення її прав для допомоги їй. Це стосується і протидії торгівлі дітьми, ГЗН, жорстокості і насильства, булінгу тощо. Демократія – це і вирішення проблем дітей у війну разом з дітьми, а не за них. Це підтримка дитячих ініціатив щодо волонтерства, донатів на ЗСУ, благодійних ярмарків з виготовленими дитячими руками виробами, самодіяльності в госпіталях і лікарнях тощо.

Дружній підхід наголошує на створенні школи, дружньої до

дитини, з метою всебічного благополуччя і розвитку дитини. Така школа виключає насильство, булінг, різні небезпеки для дітей, які притаманні конкретній громаді, регіону, школі. Є в ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО орієнтири і принципи школи, дружньої до дитини, що дозволяє будувати стосунки на основі дружби, поваги, а не підкорення і застосування влади.

Підхід викриття ненависті і ворожнечі, порушень прав необхідний для нетолерантності до порушень прав дітей і викорінення ворожнечі в освітньому середовищі, щоб воно стало безпечним, заборони на використання мови ворожнечі і ненависті в освітньому середовищі будь-ким. Це один з підходів захисту прав людини, який конкреттно стосується навчання мові, яка не викликає ворожнечу, поширює кращі зразки спілкування в мікросередовищі.

Гендерний підхід. Спрямований на викорінення гендерних стереотипів в закладі освіти, формування гендерної рівності дівчат та хлопців через формування нових зразків стосунків і поведінки, створення рівних можливостей для самореалізації дітей, усвідомлення ними себе як представника певної статі з рівними можливостями, навчання запобіганню гендерно зумовленого насильства, тим більше в війну, де діти є більш уразливими.

Конкретнонаукові підходи уточнюють напрямки і показують шляхи їх вирішення. Підходи державного управління наголошують на технологіях і механізмах виконавчої влади з вирішення проблеми, задіяння адмінресурсу для створення безпечного освітнього середовища – накази, листи МОН тощо.

Підхід національної безпеки означає, що для захисту національних інтересів важливими є життя і здоров'я дітей, права дітей, опора в освіті на європейські та українські цінності, розуміння національно-патріотичного виховання як основи національної безпеки в освітньому середовищі і запобігання тим самим появі колаборантів і ворогів країни. Якщо раніше основою формування національної ідентичності як результату національно-патріотичного виховання були мова, культура, традиції, історія, то сьогодні важливо, ким ми є та ким ми будемо в майбутньому, і на цих цінностях будувати виховну роботу з дітьми, яким відбудувати Україну і розвивати її, не допускати неукраїноцентричного в освіті і повсякденного в житті [3; 60]. З'являються нові, пережиті нашим народом традиції у війну, пишеться нова історія, формується нова культура з опорою на духовні цінності, а не на речі чи імідж.

Ризикоорієнтований підхід [5; 20; 38; 64] є важливим для

визначення нових ризиків і небезпек у зв'язку з війною, врахування нових небезпек в роботі і запобігання їм. В умовах воєнного стану до небезпек належать: обстріли, застосування хімічної, ядерної, бактеріологічної зброї, пожежа, вибухонебезпечні предмети, інформаційно-психологічні спецоперації, відсутність зв'язку, світла, тепла, води, незадоволення базових і спеціальних потреб, які необхідні для виживання і освіти. До загроз належать: інформаційно-психологічна, фізична, вибухова, радіаційна, хімічна, переривання освіти тощо. До ризиків: смерть, поранення, психологічна травма, стрес та його наслідки, полон, омана, опік, задуха, хвороба, втрата свідомості і її плутанина, психічні розлади, розлади адаптації, поведінки, пізнавальних процесів (мислення, уваги, уяви, пам'яті тощо), травми, поява «точки переходу» в освіті.

Соціально-педагогічний і соціально-виховний підходи є важливими для усунення перешкод і негативних факторів на шляху до розвитку і соціалізації дитини в безпечному освітньому середовищі і показу позитивної реальної моделі такого середовища, зразків поведінки без жорстокості і насильства, булінгу і соціального виховання в дусі ненасильства і культури миру, толерантності до людей з різних регіонів України, що є важливим в умовах війни, де є культ сили і жорстокості. Зазначимо, що українські діти під час війни якраз демонструють цінність незалежності України своїми вчинками – зароблянням грошей на ЗСУ, плетінням маскувальних сіток тощо. В той час, як в РФ ми бачимо зараз збільшення Юнармії та кадетських класів, які готують юних роботів без цінностей задля вбивства людей з дитинства, коли ще не сформована і не усвідомлюється цінність життя. Соціальне виховання працює з батьками і всім населенням як просвіта щодо безпеки, умов для безпечної освіти, поведінки батьків і дітей у випадку загрози обстрілів та інших загроз і небезпек.

Педагогічний підхід означає формування звичок поведінки в дусі культури безпеки і культури миру, виховання на національних та європейських цінностях, економічне виховання на раціональних потребах, спрямований на усвідомлення цінності життя і виховання культури безпеки в воєнний стан. В педагогічному плані важливими стають особистісно-орієнтований, середовищний підходи, які наголошують на необхідності індивідуального підходу в освіті до кожної дитини, врахування особливостей кожної дитини, роботу в дитячому середовищі і через середовище сім'ї, громади, класу, групи тощо.

Профілактичний підхід передбачає первинну, вторинну і третинну

профілактику в напрямку попередження небезпечної поведінки, усунення її причин і наслідків [50]. Первинна профілактика передбачає широке інформування про запобігання ризикам і небезпекам в війну дітям, особливо в закладі освіти. Вторинна профілактика передбачає роботу з тими, хто перебуває в зоні ризику – під обстрілами і в районах можливих бойових дій. Тут необхідна робота, яка враховує особливості громади і регіону, притаманні лише їм ризику і небезпеки. І це конкретні ризики і небезпеки і конкретні дії за алгоритмом, який відпрацьовується до автоматизму. Третинна профілактика передбачає роботу з тими, хто потерпів від війни – психологічні і фізичні травми, різні втрати (майна, домівки, родичів, звичного середовища, здоров'я тощо) і створення умов після реабілітації, щоб дитина таке більше не пережила.

Правовий підхід говорить про відповідальність учасників освітнього процесу за недотримання норм безпечної поведінки, порушення прав і покарання за це. Це також просвіта з прав людини і покарання у вигляді політики захисту дітей або звернення до правоохоронних органів.

У плані соціальної роботи важливим є ведення випадку [47] командою соціальних працівників, освітян, правників щодо безпечного освітнього середовища для окремої дитини, яка має ООП чи інші потреби внаслідок війни для захисту. І тут важлива складність випадку і спільної мети, кооперація ресурсів і працівників.

У психологічному аспекті нас цікавлять закономірності та індивідуальні особливості відбиття живою матерією (мозком) зовнішніх впливів і суб'єктивний досвід дитини, в тому числі пережите під час війни, а також мотиваційна та емоційно-вольова сфери людини, які дозволяють впливати на її поведінку і психіку. Саме це викликає різні реакції дітей на небезпеки. Наприклад, одні діти з числа ВПО в більш безпечних регіонах швидко лягають на підлогу під час ракетного обстрілу чи швидко і зосереджено йдуть до укриття з улюбленою іграшкою. Інші, місцеві діти, які не розуміють небезпеку, спокійно продовжують свою діяльність.

Резилієнтний підхід [67] дозволяє пережити небезпеку, якщо спиратися на сильні сторони людини. Але це вже для дітей від підліткового віку та для дітей з сильною нервовою системою. Підтримка [50] ж спирається на слабкі сторони і перманентну допомогу тим, хто без неї жити не може в цих умовах і не є суб'єктом свого життя внаслідок травм різного роду. І надзвичайно важливим є підхід освіти в умовах конфлікту, освіти, чутливої до конфлікту, за якою є вже певні

міжнародні стандарти та орієнтири побудови безперервної освіти в війну.

Отже, комплекс наукових підходів різного рівня визначає сьогодні мету і напрямки, способи і шляхи створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти.

Нові функції освітян внаслідок нових проблем і викликів в освіті внаслідок війни

Відзначимо, що педагог сьогодні стає організатором не тільки дитячого життя та освіти, а й безпечного освітнього середовища для дитини. Але знань і компетентностей у нього для цього замало. Це переважно робота кількох сторін – МЧС, МВС, освіта, охорона праці тощо. У Декларації безпеки шкіл [6], яку Україна підписала, але поки що не імплементувала у вітчизняне законодавство і підзаконні акти, сказано, що «напади на освітні установи включають насильство проти учнів, студентів та працівників освітньої галузі. Напад та загрози нападу можуть спричинити серйозну і довготривалу шкоду окремим особам та цілим спільнотам. Це може призвести до зниження доступу до освіти. Функціонування освітніх установ може бути припинене, а педагогічний склад та студенти волітимуть триматися подалі від загрози власній безпеці. Напади на школи та університети використовуються для розпалювання нетерпимості, породжують відчуження, стають основою для майбутньої гендерної дискримінації, створюючи перешкоди для навчання дівчат; вони увічнюють конфлікт між спільнотами, обмежують культурне розмаїття, позбавляють людей академічних свобод та прав на створення асоціацій. У місцях, де освітні установи використовуються у військових цілях, збільшується ризик вербування дітей збройними сторонами та ризик зазнавання дітьми сексуального насильства та експлуатації. І це, зокрема, може збільшити імовірність нападу на освітню установу». Це означає перерахування ризиків і небезпек для перебування в зоні бойових дій учасників освітнього процесу: здобувачів, викладачів, адміністрації. Вони мають знати, як себе поводити в зоні бойових дій і як убезпечити себе і здобувачів. Тобто педагоги повинні спільно із іншими фахівцями навчати дітей та інших учасників освітнього процесу культурі безпеки. У Декларації [6] також зазначено, що «освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації; пропонуючи чіткий розклад та стабільність, вона може полегшити психологічний вплив збройного конфлікту та забезпечити доступ до інших життєво важливих послуг.

Чутлива до конфлікту освіта дозволяє уникнути конфронтації та сприяє зміцненню миру. Освіта є основоположним елементом розвитку та повної реалізації прав і свобод людини. Треба, щоб освітні установи стали безпечними для всіх», і це означає, що освіта має продовжуватися безперервно і бути гнучкою під час війни, враховуючи її ризики і небезпеки. Також це означає увагу до психологічного стану дітей. А вплив стресу внаслідок війни на психіку і здоров'я – чималий. Від переляку до психологічних і фізичних травм. Психологічна підтримка під час роботи освітніх установ, які є найближчими до дітей, є важливою для формування життєвих перспектив і виживання в війну. Саме стабільність освіти у цих умовах дозволяє вистояти і сприяє формуванню життєстійкості і стресостійкості. Розклад уроків, на які виходять навіть мовчки, діти онлайн, більше сприяє їх відновленню, аніж просто перебування при дорослих в місцях компактного проживання без мети і діяльності, в сльозах та слуханні переживань дорослих, виконання ролі помічника матері, яка в депресії тощо. Просто переключення на звичні дитячі заняття є важливим задля відновлення дітей після перебування під обстрілами і в районах бойових дій. А звичайна дитяча діяльність, де вони в колі уваги, зі сміхом, іграми, подарунками, змаганнями, швидше їх приводить до подолання психологічних проблем. Але освіта повинна бути безпечною та безперервною. Важлива взаємодія в питанні безпеки учасників освітнього процесу саме освітян і правоохоронців задля розуміння: чому навчати і виховувати дітей в плані безпеки і про що турбуватися в освітньому середовищі.

Освітняни почали виконувати нові функції – безпекову, інформаційну, соціальної допомоги [56; 71]. Більше уваги потрібно стало і національно-патріотичному вихованню, і протидії торгівлі людьми, яка приймає нові форми в війну, самозахисту дітей, їх суб'єктності [2; 3; 10; 23; 57; 59; 60; 62], коли місцеві мешканці, ВПО є більш уразливими внаслідок сильного і тривалого стресу, психологічних травм і малозабезпеченості. Це є новими напрямками виховної роботи в 2022 р. в школах. Правові консультації щодо ВПО, правил поведінки в воєнний стан і правильне перенаправлення для вирішення проблем також дуже потрібні. Педагогічним працівникам потрібна значна допомога в цьому – як юридична, так і безпосередня правова на місці, перш за все як інформація про права ВПО і ресурси і служби на місцях. Керівники ЗЗСО відповідають за безпеку дітей і переживають, як створити дійсно безпечні умови для освіти. До війни вони відповідали лише за безпеку цифрового освітнього середовища. Ці

та інші питання вимагають правової допомоги. Міжнародні організації наголошують на фізичній та психологічній безпеці дітей в освіті в умовах війни, ментальному здоров'ї населення. І створюють гарячі лінії і консультпункти, мобільні бригади для консультацій на деокупованих територіях, в МКП, у віддалених районах, де проживають ВПО. Треба мати карту таких послуг і графік їх надання в районі, до кого звертатися і використовувати в роботі.

Узагальнення нових підходів і заходів з безпеки на практиці в освітньому середовищі

Так, сьогодні для створення безпечного освітнього середовища:

- 1) вводяться в громадах посади вихователя безпеки, почалася підготовка таких вихователів в НАВСУ;
- 2) створюються перші освітні простори – укриття для повноцінної освіти, є перші вимоги до таких укриттів;
- 3) учасників освітнього процесу навчають азам безпечної поведінки;
- 4) МОН рекомендувало своїм листом створити кабінети безпеки при обласних інститутах післядипломної освіти вчителів;
- 5) здійснюється експериментальне впровадження в систему освіти України в 27 школах різних регіонів «Декларації безпеки шкіл», яку Україна в особі міністра МОН підписала, але не імплементувала в вітчизняне законодавство і підзаконні акти;
- 6) батьки в більш віддалених регіонах від зони бойових дій можуть обирати для своїх дітей форму навчання – онлайн чи офлайн, подивитися на укриття в закладі освіти та його обладнання перед прийняттям рішення про форму освіти для своєї дитини;
- 7) проводиться велика психологічна робота з дітьми і вчителями щодо зняття стресу і формування життєвих перспектив у війну, навчання жити в умовах невизначеності, тривоги і страху, змін в способі життя і адаптації до нових умов проживання, нового регіону, колективу тощо;
- 8) знімаються і демонструються навчальні фільми для дітей, вчителів про поведінку в різних небезпечних ситуаціях у війну;
- 9) вже проведено багато тренінгів для дітей та дорослих з безпечної поведінки в різних умовах, в т.ч. мінної небезпеки, ракетних обстрілів тощо;
- 10) дітям і вчителям в зоні бойових дій дають гаджети для дистанційного навчання за рахунок міжнародних організацій як гуманітарну допомогу для безперервного навчання;
- 11) проводяться заходи щодо відновлення щасливого дитинства дітям як напрям подолання психологічних травм, створюються простори, дружні до дітей. Наприклад, в метро м. Харкова працювали дитячі куточки, волонтери з метою продовження освіти і відволікання дітей від жахів війни;
- 12) створюються центри

психологічної допомоги сім'ям, жінкам, дітям, де допомога надається як психологічна, так і проводяться розвивальні заняття для дітей в умовах закритих дитячих садочків, відсутності фактично позашкільної освіти на частині території України, надаються послуги логопеда, дефектолога, реабілітолога для подолання психологічних травм у дітей і їх батьків; 13) із зони бойових дій примусово безкоштовно, за рахунок держави, правоохоронці стали евакуювати дітей в супроводі батьків чи осіб, що їх замінюють, для продовження нормального життя і освіти.

На наш погляд, не вистачає роботи з безпекового дизайну в закладі освіти: наприклад, як спустити швидко в сховище візочок з інвалідом. Як для цього потрібно зробити сходи в підвал. Бо ліфт часто не працює або його немає. Як зручно влаштувати в сховищі багато дітей на кілька годин тривоги та чим їх там зайняти, щоб відволікти від поганого і страшного? Як повинно бути оформлене та обладнане сховище для дітей в закладі освіти? Якими є вимоги до розвиваючого повноцінного освітнього безпечного середовища? І важливим є врахування територіальних загроз для дітей в закладі освіти, які можуть постійно змінюватися. Це означає створення планів безпеки для шкіл з постійним їх оновленням і переглядом у зв'язку із зміненою обстановкою.

І тут виступає, як необхідність, системна політика безпеки і захисту дітей в закладі освіти, яку створено багатьма НДО вже в Україні на вимогу донорів, але це ще не дійшло масово до закладів освіти. Це нова робота. Вона включає політики та процедури для безпеки дітей, політику захисту дітей у надзвичайних ситуаціях, політику управління звинуваченнями щодо захисту дітей, політику безпечного найму, політику захисту від переслідування суб'єктів, що повідомляють про ймовірне порушення правил захисту дітей чи заподіяння їм шкоди тощо [12; 29-31; 33; 34; 42]. Політики не є законодавчими документами, кожна установа формує їх для себе і вводиться наказом, працівники зобов'язуються її дотримуватися в роботі. Це інструмент попередження потрапляння дітей та підлітків у небезпечні ситуації, або контактування з небезпечними людьми та шлях швидкого реагування, якщо такі випадки все ж матимуть місце у роботі організації. Зазначимо, що потрібне виявлення ризиків і небезпек для дітей, безпечний найм – тобто перевірка освітян, чи можуть вони працювати з дітьми, не завдаючи їм шкоди, кодекси поведінки працівників з дітьми, посада координатора з безпеки дітей в закладі, засади та цінності організації при роботі з дітьми. Це зовсім нові стандарти для України, вони ще не є законодавчо унормованими. Але сьогодні вони важливі.

Прикладом принципів у роботі з дітьми можуть бути такі:

- Захист і безпека дітей.
- Права дитини.
- Превенція ризикових ситуацій та загроз.
- Залучення дітей, батьків і громадськості.
- Інклюзивність і рівність.
- Забезпечення фізичного, емоційного та соціального добробуту дітей.
- Доступ до якісної освіти та послуг.
- Співпраця між усіма зацікавленими сторонами.
- Партнерство з органами влади.
- Постійне вдосконалення політики на основі досвіду та наукових досліджень.

Посібник *Keeping Children Safe* «Створення політики та процедур для безпеки дітей» [42], демонструє міжнародні стандарти захисту дітей, які кожна організація виписує за зразком для себе в своїх умовах. Міжнародні стандарти безпеки (Стандарти ICS) – це основні стандарти, яких повинні дотримуватись усі організації, які контактують з дітьми, щоб допомогти почуватись їм у безпеці та захистити від зранення [58].

Названий вище посібник [42] існує для того, щоб переконатися, що заходи вашої організації щодо безпеки дітей є надійними. Він допоможе вам організувати навчання персоналу, оцінити ризики та створити стратегії, які їх знижуватимуть. Він також допоможе провести аудит поточної ситуації з безпеки дітей, поточних заходів із захисту дітей, створити та посилити політики та процедури для безпеки дітей. Цей посібник дозволяє виявити ризики в установі для дітей з точки зору: персоналу, партнерів, суміжних працівників, послуг, які надаються установою, ІКТ, збору коштів. І деякі питання є зовсім новими для України, зокрема, перевірка персоналу для влаштування в заклад освіти. Зазначимо, що окрім безпеки дітей, в закладі освіти повинен бути організований і захист дітей. Захист дітей – це відповідальність, згідно з якою організація може бути впевнена, що її персонал, партнери, керівники та діяльність не шкодить дітям, не піддає їх ризику експлуатації та насильства, і що про будь-які занепокоєння організації щодо безпеки дітей у спільноті чи громаді буде повідомлено відповідним органам. Дитиною вважається будь-яка особа віком до 18 років [12].

У міжнародних рекомендаціях відзначено, що хоча багато організацій мають політику захисту дітей, вони часто: не мають деталей щодо того, як керувати різними рівнями звинувачень щодо захисту, включаючи ті, які мають історичну давність; мають недостатню

кількість підготовленого персоналу з відповідним досвідом для проведення ретельного розслідування та надання об'єктивної точки зору; не можуть збалансувати внутрішні процеси з різними контекстами країни, правовими системами та вимогами зовнішньої звітності щодо захисту дітей; не мають чіткого процесу, коли звинувачення стосується організації-партнера чи працівників за контрактом; мають мало вказівок чи узгоджених інструментів щодо того, як провести фахове розслідування, безпечно для дітей; не мають нагляду з боку керівництва щодо якості процедур; не розуміють того, що має статися в результаті розслідування і як будуть моніторитись необхідні дії; не мають процесу, який уможлиблює зворотній зв'язок з працівниками для забезпечення постійного навчання та вдосконалення; не мають інструментів, орієнтованих на дітей, для підтримки розслідування [58, р.6]. Отже, потрібна людина з професією фахівець із захисту і безпеки дітей в закладі освіти, яка може це робити. Для цього їй потрібна спеціальна освіта, яку, на жаль, сьогодні не дають ЗВО в Україні.

Вихователь безпеки в закладі освіти як складова політики безпеки і захисту дітей

Питання безпеки і захисту дітей можна певною мірою сьогодні вирішити за допомогою нової посади в закладі освіти – вихователя безпеки. Ще в 2021 стартував проект вихователя з безпеки в ЗЗСО в умовах мирного часу, взявши за основу визначення безпечного освітнього середовища для мирного часу, яке прописано в законодавстві. Тоді проект передбачав безпеку дітей в закладі освіти щодо буллінгу, профілактики наркотиків тощо. Сьогодні є ризики війни і постало питання про укриття, евакуацію, допомогу в інтеграції ВПО тощо.

Передумовами проекту вихователя безпеки стали:

1) підписана в 2019 році Україною Декларація безпеки шкіл, яка експериментально впроваджується МОН за окремим проектом, але не імplementовано в українське законодавство про освіту;

2) внесення в законодавство про повну загальну середню освіту України поняття безпечного освітнього середовища, хоча цей термін потрібен і в дошкільній, і у вищій освіті, і в передвищій;

3) досвід попередження небезпек в освіті країн, що зазнали різноманітних загроз (тероризм, війна, землетруси, цунамі тощо) в попередженні загроз і ризиків учасникам освіти в мирний і воєнний часи;

4) досвід різних країн в забезпеченні права дітей в освіті, теорії прав людини і розвитку людини;

5) ініціатива обміну досвідом міжнародних організацій про освіту в умовах конфлікту;

б) численні проекти громадських і міжнародних організацій щодо безпеки в освіті (Ла Страда, Фонд Східна Європа тощо).

В умовах війни МОН в різних проектах вже розробило рекомендації щодо: створення безпечного освітнього середовища як нового виміру безпеки [1], є рекомендації з облаштування безпечного укриття в закладі освіти, повноцінного освітнього середовища в укритті (Фонд Східна Європа), дистанційного навчання, спільно з МВС – рекомендації з рюкзака безпеки школярів, досвід експериментального впровадження Декларації безпеки шкіл тощо. Надзвичайну просвітницьку роботу проводять фахівці ДСНС з педагогами і дітьми, роз'яснюючи технічні вимоги до укриття, необхідного для безпеки в закладі освіти, облаштування укриттів, мінну небезпеку тощо. Усе це свідчить про необхідність пошуку різноманітних шляхів до створення безпечного освітнього середовища в умовах війни і миру.

Проект «Вихователь безпеки» стартував в Україні 11 листопада 2021 року, його планували впровадити спочатку у 15 навчальних закладах України. До реалізації проекту сьогодні долучилися 16 громад у 9 областях. Цей проект є складовою більшого проекту – «Безпечна країна». Мета проекту – створення безпечного освітнього середовища для дітей, удосконалення партнерства та комунікації поліції, рятувальників, закладів освіти, громади, батьківського та учнівського врядування. Тобто маємо взаємодію, команду фахівців задля безпеки дітей в освіті. І водночас – окрему посаду для людини, яка все це робить в школі, перебуває в ній постійно, працює сама і скеровує всі заходи. Сьогодні успіх роботи з безпеки в освіті залежить від колективної роботи і внеску кожного фахівця, оскільки проблема є комплексною – психологічною, педагогічною, технічною, цифровою, правовою, медичною, воєнною, безпековою.

Сьогодні до функцій керівника закладу освіти, вчителя фактично входять безпекова, інформаційна, соціальної допомоги, консультування з питань безпеки [71]. Це вимога часу і нагальна потреба часу – безпечне освітнє середовище в війну для дітей. І тому вироблення спільного плану дій по створенню безпечного освітнього середовища має бути з урахуванням підготовки освітян взагалі з проблеми й існуючих проблем в цій місцевості, громаді, регіоні. Повинні бути план безпеки школи і паспорт безпеки школи, виходячи з цих міркувань, які

складатимуться за допомогою та участю команди фахівців, дотичних до безпеки.

Зазначимо, що враховуючи багатоаспектність проблеми безпеки в освіті, вона зараз в Україні є командною роботою фахівців різних сфер, бо сьогодні немає професії, фахівців з безпеки в освіті і їх ніхто не готує на рівні професії в закладі освіти. Немає професійного стандарту для такої професії. Що унеможливує масову підготовку такого фахівця в закладі освіти з дипломом про освітній рівень, його подальше просування в кар'єрі, підвищення кваліфікації. Зазначимо, що вихователь безпеки – це сьогодні окрема посада для цивільної особи, це не окремо пожежник, лікар, поліціант, педагог, психолог, інформатик тощо. Тобто це одна людина з комплексною спеціальною підготовкою. Ця посада розрахована як 1 на 1500 учнів або на 3 заклади освіти з такою кількістю учнів. Цю посаду планували ввести ще в листопаді 2021р., тоді йшлося переважно про безпеку для дітей з особливими освітніми потребами та профілактику і протидію булінгу, наркотикам тощо. Дійсно, інклюзія має найбільші ризики для психологічного стану саме дітей з особливими освітніми потребами, їм потрібна допомога не тільки асистента вчителя, практичного психолога і соціального педагога. Діти часто жорстокі. І культуру миру в них ще треба формувати. А діти з особливими освітніми потребами вже є в закладах освіти з дитячого садочку та з 1 класу.

Сьогодні питання безпеки в освіті – це і питання нагляду за укриттями, організації безперешкодної евакуації до них, дистанційної освіти, національно-патріотичного виховання тощо. Фінансується ця посада за рахунок громади. У 2022 р. в НАВСУ було підготовлено 17 спеціалістів, які пройшли 4-тижневе очне і онлайн-навчання, сьогодні вони вже працюють у 49 закладах освіти України. Це перший досвід такого навчання в Україні. Вже відбувся другий набір таких фахівців в НАВСУ у 2022 р. Програмою навчального курсу передбачалось 2 тижні очного навчання, крім того, були і онлайн-заняття. Проводили їх викладачі з НАВСУ, ДСНС, Національної поліції та системи Міністерства освіти. Тобто підготовка дійсно комплексна і мультидисциплінарна. Виникає питання про підготовку такого фахівця в системі педагогічної освіти на рівні бакалавра чи магістра, його професійний стандарт. Але сьогодні це перша спроба за допомогою ЮНІСЕФ вирішити проблему. Вона вимагає ще свого подальшого теоретичного обґрунтування і поширення як підготовки, так і досвіду.

Сучасне розуміння безпечного освітнього середовища

Враховуючи викладене, ми розглядаємо безпечне освітнє середовище як:

-умову реалізації права на освіту здобувачів освіти в мирний час, у воєнний та надзвичайний стан,

-умову безперервності освіти як недопущення «точки переходу» (ЮНІСЕФ), за якою здобувачі вже ніколи не повернуться до освіти,

-особливу організацію допомоги сім'ям з дітьми в закладах освіти як в основному центрі соціальної допомоги в громаді під час війни,

- засіб протидії ризикам і небезпекам, які ми пов'язуємо з війною (поранення, травми, психологічні травми внаслідок війни, торгівля людьми тощо),

- результат реалізації політик безпеки і захисту дітей.

Виходячи з цього, безпечне освітнє середовище у війну – це реальний чи віртуальний в просторі заклад освіти, в якому педагогами проводиться робота, яка вже не зводиться лише до освіти (навчання, розвитку і виховання дітей), заклад освіти задовольняє сьогодні базові потреби людей – в їжі, даху над головою, безпеці. З безпекою найскладніше. Вся країна перебуває в небезпеці – більшій чи меншій. Додати страх, жах, тривоги, фобії – і вже є підґрунтя для конфліктів, пошуку винних, булінгу за новими ярликами. Педагоги теж люди, найчастіше – це жінки, які є більш емоційними за чоловіків, вони також бояться, і їм також потрібна безпека. У цих умовах є більша загроза порушень прав дітей, ніж в мирний час, дискримінації за ознаками мови, належності до різних груп населення тощо. Додаємо ризики, загрози, небезпеки воєнного стану, бойових дій, ракетних обстрілів. Тому турбота про психологічний стан учасників освітнього процесу, батьків дітей сьогодні також є обов'язком вихователя безпеки. Бо паніка, депресії, тривожність, психологічні травми не дозволяють якісно отримувати і надавати освіту. Отже, безпечне освітнє середовище однозначно вимагає більше компетентностей від освітян, правоохоронців, працівників цивільного захисту для його створення у воєнний стан, аніж в мирний. Небезпеки і ризики мирного часу зберігаються, додаються небезпеки і ризики воєнного і надзвичайного стану. При організації безпечного освітнього середовища треба враховувати: ризики, загрози, небезпеки для всіх учасників освітнього процесу, не тільки дітей.

При цьому згідно з «Декларацією безпеки шкіл» [6] треба на місцях враховувати ті небезпеки і ризики, які найбільш притаманні

даному регіону, громаді, закладу освіти. Якщо в школах Італії вчать поводити дітей при землетрусі, а в Японії при цунамі, то в Україні сьогодні є інші загрози, ризики і небезпеки, зумовлені воєнним станом і широкомасштабною агресією рф. Більше того, в різних регіонах є різні ризики, загрози і небезпеки в залежності від близькості до зони бойових дій. Це означає, що в кожному конкретному закладі освіти треба визначати зі спеціалістами ДСНС та поліції лише ті ризики, загрози і небезпеки, які можуть виникнути лише в ньому в певній громаді. І в програму підготовки вихователів безпеки закладати врахування регіональних особливостей. Цей перелік вимагає на уточнення, конкретизацію і включення в програму підготовки вихователів безпеки у вигляді професійних компетентностей для подолання цих ризиків, загроз і небезпек. Такий перелік означає необхідність підготовки вихователів безпеки за модулями. Отже, професійний стандарт вихователя безпеки повинен мати в собі перелік професійних компетентностей про загальні загрози, ризики і небезпеки сучасної війни, надзвичайного стану. Це реалізує компетентнісний підхід до професійної освіти відповідно до чинного законодавства про освіту.

Вимоги до педагогів в умовах війни для створення безпечного освітнього середовища

Якими повинні бути вимоги до вихователя безпеки в плані загальних компетентностей? Вони на посаді педагогів. Тому на першому місці, звичайно, любов до дітей. До всіх дітей, якими б неслухняними і незвичними вони не були, які є різними. Але всі вони діти. Права дитини є пріоритетними в суспільстві. Тому увага до дитини під час війни, надзвичайного стану, розуміння її стану, поведінки є акцентом для дорослих, для педагогічних працівників. Життя і здоров'я дитини, її розвиток, безпека є пріоритетом і для вихователя безпеки. У цьому є важливою комунікативна компетентність, яка для педагогів стає одночасно і професійною, оскільки слово – головний інструмент роботи вчителя. Вміння знайти підхід до дитини, особливо, якщо вона перебувала чи перебуває в зоні бойових дій, на деокупованих територіях, в стані психологічної травми, є важливим для успіху професійної діяльності. Тут можна порекомендувати використати методичні рекомендації «Агресія. Анексія. Конфлікт» [1], які дозволяють педагогу знайти індивідуальний підхід до дитини з різною поведінкою та особливостями поведінки, встановити з нею контакт.

Зазначимо, що тривалий стрес внаслідок війни чи перебування в зоні бойових дій сильно впливають на поведінку дитини, на її емоційно-вольову сферу, пізнавальні процеси, на її здоров'я. Враховуючи глибину психологічної травми, педагогам необхідно створити зовнішні умови для її скорішого відновлення, а саме: спокій, позитивні емоції (якомога більше); щасливе дитинство, коли дитина в центрі уваги і відчуває себе улюбленою; раціональне гаряче харчування; збереження режиму сну і відпочинку, режиму дня; універсальний дизайн, який підходить всім; заняття звичними дитячими справами, іграми, розвитком інтересів тощо; відновлення мирних звичок в повсякденному житті; продовження освіти і спілкування в дитячому середовищі; колективні заходи, діяльність та спілкування на дитячі теми, які не торкаються війни; допомога в подоланні розладів адаптації, які можуть виникнути внаслідок внутрішнього чи зовнішнього переміщення, війни, зміни взагалі звичного способу життя. Зазначимо, що під час війни багато звичок мирного життя є не так важливі для виживання. А нові звички формуються більше, ніж 21 день кожна. Тому увага, терплячість, допомога в формуванні нових звичок поведінки є важливими для педагогів. Особлива увага має приділятися вмінням безпечної поведінки і життєвим вмінням і навичкам. Щодо безпечної поведінки – формування таких вмінь повинно бути в грі, без тривоги і страхів, з поясненням важливості навичок. Так, в Керчі можна було б уникнути частини жертв, якщо б при захопленні технікуму терористами частина учнів кинулася б від нього бігти, а не підходила б ближче подивитися з цікавості, що там відбувається. Цінність життя і вміння його зберігати самому в умовах війни повинно бути складовою культури безпеки життя, якою по суті і повинен займатися вихователь безпеки. Вивести за руку кожного в укриття під час ракетного обстрілу він особисто не може. Але може навчити поведінці в такій ситуації. Спокійна дитина, яка вміє себе поводити при різних небезпеках і загрозах під час війни, має менше шансів отримати психологічну травму чи її поглибити і тим погіршити свій стан. А для цього треба навчити її так себе поводити задля того, щоб нова небезпека її не налякала.

Зазначимо, що в м. Харків до війни був дитячий садочок на Салтівці, в якому якість перебування вимірювалася щастям дитини. А щастя є критерієм якості життя – за ООН. Показниками ж щастя дітей там були доброзичливі стосунки і дружнє освітнє середовище та універсальний дизайн, в якому комфортно усім. Тобто благополуччя

дитини – соціальне, фізичне і психологічне створило стан щастя у дітей. Таким чином, для підтримки дитини в безпечному освітньому середовищі треба створювати зовнішні умови для її пристосування до нових умов і переключення дитини на звичний спосіб життя. Тому навіть просте задоволення базових потреб – раціональна гаряча їжа, нормальне житло, безпека – буде сприяти поліпшенню стану дитини.

Тривалий стрес, довгий час тривоги під час війни, постійні загрози і небезпеки вимагають стресостійкості і витримки, терплячості від освітян як прикладів поведінки у війну. Додати сюди онлайн-навчання – і розуміємо важкість роботи освітян. Бути прикладом для дітей в таких умовах – надвичайно складно. Тому вміння дбати про своє здоров'я, профілактику вигорання, психосоматики – важливо для освітян. Вихователь повинен сам бути вихованим (К.Д.Ушинський). Міністерство освіти і науки України у 2022-23 роках рекомендувало такі напрямки виховання в закладах освіти: національно-патріотичне виховання, створення умов для реалізації прав дитини, протидія булінгу, запобігання і протидія торгівлі людьми, запобігання домашньому насильству, профілактика шкідливих звичок і девіантної поведінки, сприяння розвитку учнівського самоврядування, сімейне виховання, а також приділено увагу підготовці освітян до надання психологічної допомоги дітям під час війни.

Вимоги до вихователя безпеки у війну

Отже, патріотично налаштований, без шкідливих звичок, демократичний, з повагою до дитини, емпатійний, комунікативний, який дотримується сам культури безпеки і культури миру в умовах війни. Такий портрет вихователя безпеки сьогодні. Вміння знайти спільну мову з кожною дитиною, вміння емпатії і всі педагогічні вимоги до культури і майстерності педагогів є надзвичайно важливими в умовах війни, коли дорослі і діти налякані. Зазначимо, що повага до прав і думки дитини у поєднанні з вимогливістю до неї є важливими для реалізації педагогічних функцій, особливо під час війни, коли діти мовчать, можуть демонструвати неадекватну поведінку.

Сьогодні найважливішими є життя і незалежність країни. Це дозволяє формувати особистість українця, який здатний жити в європейській спільноті, не втрачаючи української самобутності і цінностей. Спільні цінності – умова співіснування в світі, незалежності країни. Водночас саме українські цінності дозволять перемогти і далі йти в Європу. Тому їх формування сьогодні є ширшим, аніж просвіта

про цінності взагалі. А виховання на власному прикладі—один з основних принципів педагогіки. Тому потрібні надзвичайний патріотизм вихователя безпеки і вміння реалізовувати україноцентризм [54] на практиці в щоденній професійній педагогічній діяльності як приклад поведінки вихователя. Перемога України у війні залежить від єдності свідомості, почуттів, вчинків і цінностей українців з різних регіонів, різного фаху і освіти, які об'єднані спільною ідеєю і мотивацією бути разом як українці. Об'єднати їх може сьогодні ідея україноцентризму як принцип людського буття кожного громадянина, особливо педагогів як носіїв освітньої і виховної функції в суспільстві. Ми розуміємо україноцентризм [54], як принцип людського буття, оскільки саме поняття «принцип» визначає основу для прийняття рішень, для професійної діяльності, вчинків, поглядів, оцінок тощо. Він пронизує всі сфери людського життя, а не тільки професійну, наукову чи особисту чи ще якусь сферу. Він є ширшим за принцип моральної свідомості, оскільки стосується як думок, вчинків, так і мотивації і цінностей. Україноцентризм, виходячи з цього, повинен бути присутнім і в будь-якій професійній діяльності українця, зокрема в педагогічній. Але він має свої особливості, виходячи із змісту і процесу педагогічної діяльності. Тому професійна компетентність вихователя безпеки сьогодні повинна спиратися на україноцентризм нарівні з дитиноцентризмом. Любов до дітей і України – сьогодні основа формування освітніх програм і освітньо-професійних програм підготовки педагогів.

Запобігання негативним явищам є складовою змісту роботи вихователя безпеки. Це складна частина роботи, яка вимагає знання психології насильника, порушника прав і жертви. Робота має бути системною – з порушниками і з тими, чії права порушуються. Права людини, повага до них—це європейські цінності, за які наша країна воює. Вони входять до національних інтересів України. Тому вихователь безпеки повинен знати основи національної безпеки, сутність інформаційно-психологічних спецоперацій для протидії їм, а також медіацію, брати участь в роботі шкільної служби порозуміння, соціальній профілактиці та превентивному вихованні. В умовах війни, коли заспокійливе можна купити в аптеці без рецепту, важливо роз'яснювати батькам ознаки і наслідки вживання дітьми безконтрольно різних психотропів і заспокійливих, варіанти вирішення проблеми тривоги і страхів без пігулок. І сам вихователь повинен вміти регулювати свій психічний стан.

Шляхи створення безпечного освітнього середовища

Цьому сприяють найбільше школи, дружні до дитини, та впровадження принципів освіти в умовах конфлікту, яку пропагує в зонах конфлікту ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО. З метою визначення шляхів і напрямків впровадження ідей Декларації безпеки шкіл в освітню практику нами було з'ясовано, що науковими підходами, які можуть протидіяти небезпеці в освіті для дітей сьогодні, є 4: миробудівництво і педагогіка ненасилля, допомога для самопомоги як самозахист і навчання безпечній поведінці дітей, ризико-орієнтований підхід, впровадження стандартів освіти, чуттєвої до конфлікту, в практику роботи освітніх закладів [55].

Освіта, чуттєва до конфлікту, є рекомендацією ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО і не є новим поняттям для світу. Багато країн з цим зіткнулися і накопичили певний досвід вирішення цієї проблеми. Освіта, чуттєва до конфлікту, – це процес [65; 66; 70]:

1) розуміння контексту, в якому відбувається освіта (війна, тероризм, булінг, насильство тощо); загроз такого часу, його небезпек та ризиків. Усвідомлення різноманітних, не тільки освітніх, проблем учасників освітнього процесу: дітей, педагогів, керівників закладів освіти, батьків здобувачів освіти. Розуміння стану дітей, освітян, їх переживань та впливу їх на освітній процес;

2) аналіз двобічної взаємодії між контекстом освіти та освітньою політикою, програмами освіти (їх розробка, планування, реалізація) в різних умовах здійснення освіти, бо вони є різними для регіонів, де є бойові дії (онлайн-навчання) і де існує загроза ракетних обстрілів (офлайн-навчання за наявності сховищ в закладах освіти);

3) дії з мінімізації негативного впливу і максимізації позитивного впливу, освітня політика і програми з конфліктів, які враховують пріоритети. Це вже соціально-педагогічний аспект освіти в війну, і це мислення не формується одночасно, потрібно вміти проводити аналіз цих ризиків і небезпек, їх можливих наслідків, впливу навколишнього середовища на безпеку дітей, навчати жити у війну і пристосовуватися до такого життя з найменшими ризиками для дітей. Це також формування культури безпеки і вмінь виживати в умовах воєнного стану у всіх учасників освітнього процесу.

Є стратегії реалізації освіти, чуттєвої до конфлікту. До таких стратегій належать:

1. Основоположні стандарти; їх не можна знижувати чи ігнорувати, підміняти. Але вони мають враховувати стан дітей і умови їх

навчання. Вибір форми навчання у більш мирних регіонах батьками учнів, заміна ЗНО мультипредметним тестом – цю стратегію сьогодні реалізують в Україні. Стан дітей, які були в зоні бойових дій, бачили смерті, зброю, військові дії – психологічна травма. І прогалини в пізнавальних процесах, в емоційній сфері не долаються зусиллями волі, прагненням зібратися. Вони долаються заспокоєнням і лікуванням, доброзичливістю і позитивними емоціями. Можна стверджувати, що сьогодні всі діти із зони бойових дій – діти з особливими освітніми потребами, яким потрібна адаптація до освітньої програми.

2. Доступ до освіти та безпечне освітнє середовище; відсутність інтернету чи сховища є перешкодою для освіти. Тому правильно облаштувати сховище і налагодити контакт і зв'язок з дітьми є важливою умовою освіти під час війни. Треба навчити дітей отримувати освіту навіть в таких умовах якісно і доброчесно. Тому благодійність не тільки харчами, а й планшетами, ноутбуками дітям і педагогам є важливою у війну. Різні способи зв'язку є також важливими для безперервності освіти.

3. Викладання і навчання; вони мають враховувати стан дітей, їх мовчання і небажання говорити, психологічні травми і переключати на щасливе дитинство, звички, які були до війни, продовжувати неформальну освіту і розвиток здібностей; більша увага має приділятися емоційному і психологічному стану дітей. Викладання і навчання спрямовані в будь-який час на формування компетентностей і формування цінностей. Викладання і навчання можуть бути онлайн чи офлайн, в залежності від безпеки в регіоні. Але вони передбачають навчання в освітньому середовищі безпосередньо чи опосередковано, дистанційно або очно за програмою. Викладання і навчання передбачають наявність цифрових компетентностей у всіх учасників освітнього процесу, а у викладачів – ще й педагогічних цифрових компетентностей.

4. Вчителі та інші працівники освіти та їх підготовка до роботи в умовах конфлікту; цього ніколи не було на пам'яті сучасних вчителів і ніхто не уявляв собі таку війну в сучасному світі. Але від вчителя залежить поведінка дітей. Педагоги поруч з дітьми мають демонструвати зразки впевненої поведінки як правильно себе поводити, який приклад поведінки подавати дітям і батькам, як допомагати, розуміти і пояснювати події, аналізувати їх тощо. Більше того, орієнтованими на безпеку мають стати не тільки виховні години раз на тиждень, а й усі уроки, які проводять різні вчителі. Сьогодні не рекомендують домашні завдання. Але увага до цінностей, думок,

дозвілля дітей є надзвичайно важливими, щоб діти випадково не здали позиції ЗСУ в комп'ютерних іграх, не потрапили в тенета шахраїв і торгівців людьми, не стали жертвам інших злочинів. Тому робота з батьками щодо дозвілля дітей і контролю за цифровим середовищем є складовою роботи класного керівника у війну.

5. Політика в галузі освіти. Політика в галузі освіти сьогодні одна – вона має бути безперервною, якісною, безпечною і в освітньому середовищі. При цьому максимально мають бути враховані інтереси всіх учасників і стейкхолдерів освітнього процесу. Освіта повинна продовжуватися, щоб не сталося «точки переходу», і вона має бути гнучкою, враховувати місцевий контент і особливості. У 2022 р. в зоні бойових дій вступ в магістратуру ЗВО був без зовнішнього тестування з англійської мови, дистанційно. Кожен здобувач чи його батьки самі обирають форму та умови навчання, якщо можливе навчання офлайн. Але стандарти освіти виконуються незалежно від форми навчання і місця знаходження здобувачів. Політика освіти полягає в тому, що вона має продовжуватися за будь-яких умов, гарантуючи безпеку учасників освітнього процесу. Пріоритет освіти за умов безпеки повинен усвідомлюватися в громаді і регіоні. І саме з цим пов'язано введення посади вихователя безпеки, яка фінансується за рахунок місцевих громад, за бажанням місцевої влади, яка усвідомлює необхідність безпеки в освіті [65; 66].

Освіта, чуттєва до конфлікту, дозволяє розуміти вихователя безпеки як особу, яка забезпечує безпечне освітнє середовище через створення безпечних зовнішніх умов безперервної освіти у війну. Вихователь безпеки сьогодні є єдиним фахівцем в системі освіти, якого навчали, хоч і короткотерміново, роботі в освіті задля безпеки учасників освітнього процесу в умовах війни. З цих позицій ця посада є необхідною і актуальною.

Щодо школи, дружньої до дитини [45]. Це ідея ЮНІСЕФ (Child friendly schools), який є популяризатором ідеї школи, дружньої до дитини, на своєму сайті дає загальні рамки і рекомендації до створення такої школи, підтримує проекти, узагальнює досвід роботи таких шкіл. Такі школи усувають насильство і жорстокість, образи і приводять до задоволення всіх потреб дитини, реалізацію її прав. Знову бачимо необхідність правника і команди педагогів і психологів.

Створення безпечного освітнього середовища у війну – спільне завдання всіх установ і працівників, які опікуються дітьми. Підготовки педагогічних працівників до такої роботи раніше не було, тому потрібна взаємодія всіх, хто має певну компетентність в цій сфері і засвоєння

нових. Педагогічні працівники почали виконувати нові функції у війну, в т.ч. безпекову по суті. В її виконанні їм потрібна допомога працівників МВС як правоохоронців, в т.ч. охоронців прав дитини. Сьогодні для створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану потрібні: впровадження Декларації безпеки шкіл, нові підходи до створення безпечного освітнього середовища, узагальнення вітчизняного і світового досвіду з проблеми, впровадження міжнародних стандартів безпеки і захисту дітей, політик безпеки і захисту дітей в освітніх установах, які є новими для нашої країни в аспекті безпечного найму, вихователя безпеки, а також оновлення професійних стандартів керівників закладів освіти і педагогічних працівників з огляду на нові необхідні компетентності в умовах війни тощо.

Перспективами подальших досліджень є створення освітньої програми підготовки вихователя безпеки на рівні ЗВО, його професійного стандарту і поява ЗВО, які таких фахівців готують не лише в рамках проектної діяльності, а й у рамках бюджетного замовлення.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів./ За ред. Левченко К. Б., Панка В. Г., Ковальчук Л. Г. Київ : Агентство “Україна”. 2016. 100 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб’єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
3. Бриндза В. Чи ми приречені? Що потрібно знати про цінності українців та їх зміну. *Українська правда*. 2017. 23 жовтня. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/10/23/227073/>
4. Вукіна Н. В. Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Харків : Основа, 2007. 108 с.
5. Гречанінов В. Ф. Ризик-орієнтований підхід як нова парадигма системи управління техногенно-екологічною безпекою. *Національна академія наук України*. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=1625>
6. Декларація про безпеку шкіл. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil>
7. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім’я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за

заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. 884 с.

8. Діти війни: дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії. *Український інститут дослідження екстремізму*. 2015, 10 червня. URL: <http://uire.org.ua/doslidzhennya/1738/>

9. Дослідження обізнаності про ризики торгівлі людьми серед вразливих дітей та молоді в Україні. Звіт за результатами комплексного соціологічного дослідження. Підготовлено для МОМ, 2016. 73с.

10. Завданнєві технології оптимізації особистісного самоздійснення. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : наук. монографія / за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. С. 357–368.

11. Закон України «Про повну загальну середню освіту» : прийнятий 16.07.2019р. № 10-р/2019. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

12. Захист дітей у надзвичайних ситуаціях : пам'ятка. *Keeping Children Safe*. 2022. URL: <https://www.keepingchildrensafe.global/>

13. Звіт «ДІТИ, ЯКІ НЕ ВІДВІДУЮТЬ ШКОЛУ В УКРАЇНІ». Дослідження масштабів та виміру проблеми з рекомендаціями для подальших дій. *ЮНІСЕФ*. 2016р. 67 с.

14. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми : навчальний посібник. 2-ге вид., випр. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 62–73.

15. Кін Е., Георгеску М., Черних О. Закладинки : посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини. *Council of Europe*, 2016. 212 с.

16. Ковязіна К. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>

17. Кримінальний кодекс України : прийнятий 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

18. Кроуфорд А. Технологія розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 220 с.

19. Левченко К. Б., Панок В. Г., Трубавіна І. М. Розбудова миру. Профілактика і розв'язання конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посібник. Київ : ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с.

20. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. 2-ге вид., переробл. Київ : НІСД, 2015. 348 с.

21. Мир не змог захитити дітей в конфлікті в 2018 году. Широко распространённые нарушения в отношении детей в конфликтах продолжают в шокирующей тенденции. *Пресс-релиз*. 2018. 27 грудня.

URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/world-has-failed-protectchildren-conflict-2018>

22. Навчання під снарядами. Поліція вдосконалює систему безпеки учнів в зоні АТО (фото, відео). *Краматорський відділ поліції*. 2016, 26 серпня. URL: <http://kramatorsk-police.dn.ua/news/view/1089>

23. Навчіть дитину захищатися: метод. посібник / Автори упоряд. Цюман Т. П., Нагула О. Л. За заг. ред. Цюман Т. П., 2015. 60 с.

24. Нападение на детей: шесть серьезных нарушений в отношении детей во время войны. Как дети стали передовыми целями в вооруженных конфликтах. URL: <https://www.unicef.org/stories/children-under-attack-six-grave-violations-against-children-timeswar>.

25. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2018. 34 с. URL: <https://cutt.ly/tyKWb8D>

26. Образование в условиях нестабильности, конфликтов и насилия. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/education-in-fragile-conflict-violence-contexts7>.

27. Образование и вооруженный конфликт: призыв к действию. *Honorary and Goodwill Ambassadors*. 2011, 03 березня. URL: http://www.unesco.org/new/ru/goodwill-ambassadors/news-single/view/news/education_in_754гс_юююю0armed_conflict_a_call_to_action/

28. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану : методичні рекомендації / О. М. Грушевенчук та ін. Луцьк : Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області, 2022. 49 с.

29. Політика безпеки та захисту дітей. ГО «Про.Про.Лаб». 2023. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_policy_safeguarding-children.pdf

30. Політика безпечного найму. ГО «Про.Про.Лаб». 2023. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_policy_safe-hiring.pdf

31. Політика захисту від переслідування суб'єктів, що повідомляють про ймовірне порушення Правил захисту дітей чи заподіяння шкоди. ГО «Про.Про.Лаб». 2023. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_policy_harassment-protection.pdf

32. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство Україна», 2019. 300 с.

33. Правила взаємодії учасників/-ць. ГО «Про.Про.Лаб». 2023. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_rules_interaction-participants.pdf

34. Процедура реагування на виникнення ризикованих випадків. ГО «Про.Про.Лаб». 2023. URL: https://plandiy.com.ua/files/proprolab_procedure_responding-to-occurrence-of-risky-cases.pdf

35. Психологічні наслідки насилля в сім'ї: куди звертатися і що робити? *Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги*. 2022. 07 лютого. URL: <https://www.ucla.org.ua/?p=1264>

36. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. та ін. ; за ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

37. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак. Київ : НАУКМА, 2017. 92 с.

38. Романчик Т. В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2020, №17. С. 257–267.

39. Соціальна та корекційна робота з особами, які вчинили насильство в родині : навчально-методичний посібник. Том 2 / за ред. Бандурки О., Левченко К., Трубавіної І. Харків : Права людини, 2013. 204 с.

40. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / за ред. Левченко К. Б., Панка В. Г., Трубавіної І. М. Київ : Агентство «Україна». 2015. 424 с.

41. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

42. Створення політики та процедур для безпеки дітей. Посібник фасилітатора. *Keeping Children Safe*. 2008. URL: <https://www.keepingchildrensafe.global/wp-content/uploads/2022/03/Developing-CS-Ukrainian-1.pdf>

43. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні : навч.-метод. посібник / за заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Юрисконсульт, 2006–2007. 334 с.

44. Тренінговий модуль. Образование в чрезвычайных ситуациях. Руководство для координаторов. *Региональное отделение ЮНИСЕФ для стран Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств*. URL: http://www.unicef.org/ceecis/ru/education_21971.html

45. Трубавіна І. М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 1(1). С. 117–131.

46. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи : методичні рекомендації. Харків : Планета Прінт, 2017. 28 с.

47. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи*

реінтеграції. 2017. С. 320–342.

48. Трубавіна І. М. Теоретико-методологічні основи сучасного науково-педагогічного дослідження. *Методологія сучасних наукових досліджень: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 35–37.

49. Трубавіна І. М. Система соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. №6 (320) червень. С. 289–295. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/4946>

50. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія. Харків : Нове слово, 2007. 395 с.

51. Трубавіна І. М. Спектр проблем біженців в Україні в війні 2022 року: акценти і спостереження. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. / Упорядники: А. А. Криськов, В. В. Вишньовський та Н. В. Габрусєва. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 29-31.

52. Трубавіна І. М. Формування толерантності та культури миру в учнів закладів середньої освіти: соціально-педагогічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2018. № 3 (137), квітень. С. 115-123. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7344>

53. Трубавіна І. М. Шляхи формування культури миру і толерантності у дітей в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного конфлікту в Україні. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко*. Харків: Вид. Стил ь Издат, 2019. 352-356. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6691>

54. Трубавіна І. М., Недря К. М. Україноцентризм як основа науково-педагогічних досліджень і педагогічної діяльності. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., Тернопіль, 09-10 черв., 2022 / Вид. центр ТОКІППО, Тернопіль, 2022. С. 46-48.

55. Трубавіна І. М., Рибалко Л. С., Каплун С. О. «Декларація безпеки шкіл»: шляхи впровадження в систему освіти України. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2019. Вип. 52. С. 69-86. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3204>

56. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю., Недря К. М. Робота педагогічних працівників ЗЗСО з внутрішньо переміщеними дітьми в умовах війни. *Я. А. Коменський – фундатор наукової педагогіки (з нагоди 430-річчя від дня народження видатного педагога)* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю, 10-11 листопада 2022 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. С. 142-146.

57. Українська Хартія вільної людини. *Ініціативна група «Першого грудня»*. 2022. 23 лютого. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudynu> (дата звернення: 08.10.2022).

58. Управління звинуваченнями щодо захисту дітей : посібник. *Keeping Children Safe*. 2014. URL: <https://www.keepingchildrensafe.global/wp-content/uploads/2022/04/Management-of-CS-Ukrainian.pdf>

59. Формування навичок безпечної поведінки дітей. Частина 1. Вчимо дитину захищатися : метод. посібник / автори-упоряд.: Цюман Т. П., Нагула О. Л. ; за заг. ред. Цюман Т. П. Київ : Видавництво: ФОП Буря О. Д., 2017. 52 с.

60. Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини : Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. м. Тернопіль, Україна, 20-21 жовтня 2022 року. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 491 с.

61. Холли Янг. Руки допомоги в школі і за її межами. Руководство по проведению психосоциальных программ на базе школ для учителей, родителей и детей в конфликтных и постконфликтных зонах. Роттердам : Rotterdam Media Center, 2012. 80 с.

62. Черних О. О. Соціально-педагогічний супровід формування безпечної поведінки дітей в Інтернеті : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / ДВНЗ «ДДПУ». Слов'янськ, 2018. 20 с.

63. Черниш О. А. Соціально-психологічний практикум. *Психологічний супровід дітей в період військового конфлікту*. Вінниця, 2016. 59 с.

64. Шпильовий І. М. Державне регулювання у сфері природотехногенної безпеки України : автореф. дис. ... канд. наук з державного управління : 25.00.02 «Механізми державного управління» / НАДУ. Київ, 2008. 23 с.

65. Conflict Sensitivity and Peacebuilding. *Programming Guide* (UNICEF, November 2016). URL: <https://www.unicef.org/media/59156/file>. Accessed 12 Dec 2019

66. INEE Guidance Note on Conflict Sensitive Education Published. *Inter-agency network for Education in Emergencies*. 2013. 1 March. URL: <https://inee.org/resources/inee-guidance-note-conflict-sensitive-education>

67. Meshko H. M., Meshko O. I., Trubavina I. M. Study of the Emotional Well-Being of Students in the Process of Education in the Modern School. *Journal of Intellectual Disability Diagnosis and Treatment*. Vol. 9 №. 4. 2021. P. 381–389. URL: <https://www.lifescienceglobal.com/pms/index.php/jiddt/index>

68. School Violence and Bullying: Global Status Report Presented at the International Symposium on School Violence and Bullying: From Evidence to Action, Seoul, Republic of Korea, 17 – 19 January 2017.

URL: https://www.lucistrust.org/ru/blog_wgun/sustainable_development_goals_and_the_culture_of_peace

69. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague, OKTAN Print: 2020. 674 p.

70. Three Steps to Conflict Sensitive Education INEE. URL: http://www.iiep.unesco.org/sites/default/files/inee_cse_graphics.pdf

71. Trubavina I., Cherednychenko O., Oliinyk N., & Nedria K. Justification of the Educators' New Professional Functions under the Conditions of Martial Law. *Educational Challenges*. Vol. 27, Issue 2. P. 199-215.

72. Trubavina I., Tsybulko L., Mohyliova N., Ivanchuk V. Theoretical foundations of the regional training program "Education in conflict" for teachers' professional development. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2021. Vol. 9 No. 4
URL: <https://uesit.org.ua/index.php/itse/issue/view/24>.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗШИРЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ПОЛІТИКИ COMMUNITY POLICING

Елеонора Скиба

професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, професор

Концепція суспільно орієнтованої діяльності поліції, що запроваджує безпеку в громаді, поширюється по всьому світу та має вже достатню історію. Суть її соціальної місії в тому, що представники поліції задля пошуку нових інноваційних методів взаємодії із місцевим населенням спрямовують свої зусилля на встановлення взаємодії з громадянами. В Україні питання ефективності попередження злочинів за допомогою офіцерів поліції є актуальним і ще недостатньо добре вивченим щодо результатів впливу на безпеку громадського порядку. Програми, які добре зарекомендували і успішно працюють у конкретних громадах, мають підтвердження, але успішні стратегії можна скопіювати та перенести на інші територіальні громади лише після урахування проблем, структури та організації та кадрів кожної окремої громади.

Ця інноваційна форма роботи поліції вимагає нового знання у різних сферах, творчого підходу, матеріальних та інтелектуальних ресурсів і спеціальних навиків, розуміння сутності плюралізму та запровадження у практичну площину роботи нової парадигми мислення, для яких поліцейські потребують спеціальної підготовки.

Співпраця поліції та населення громади має на меті створення безпечного соціально-культурного середовища. Як загально визнано, підхід практики Community Policing побудований на принципах постійної комунікації, співпраці та довіри між представниками правоохоронних органів та мешканцями громади. Аналіз складових цього інноваційного підходу вказує на безпеку середовища як фундаментальну складову, яка слугує підґрунтям співпраці поліції та громадян, з однієї сторони, а з іншої, є однією із фундаментальних цінностей будь-якого суспільства, на підвалинах якої функціонує соціальне середовище. Зважаючи на таке розуміння, і мешканці, і офіцери громад мають спільно спрямовувати свої зусилля задля розбудови безпечного середовища. У такому разі ми маємо сприймати

безпеку і всі її форми та складові як гуманістичну цінність суспільства [13].

Свого часу була запропонована нова філософія, яка принципово змінила взаємини між поліцією та мешканцями громади. У минулому громадська поліція була першою глибокою реформою американської поліції. Місія сучасної поліції проголошує, що поліція має зосередитися на нагальних питаннях та проблемах громадян, а не може бути лише зосередженою на реагуванні на вже скоєні злочини, приїжджати на виклики або задля лише затримувачь правопорушників. При впровадженні підходу Community Policing здійснення охорони громадського порядку передбачає створення партнерства за рахунок розширення можливостей усієї спільноти щодо участі спільноти у вирішенні місцевих проблем та через партнерство як один із механізмів встановлення єдиного правового та інформаційного середовища у якості підґрунтя безпеки спільноти [10].

Було запропоновано значно розширити місію поліції від вузької спрямованості на кримінальні злочини та правозастосування до створення нового простору безпеки через зосередженість на інтересах громади, місцевої спільноти. В своєму ідеальному втіленні це створення філософії партнерства, коли зусилля поліції спрямовані на зміцнення спільноти, а не на накази для цієї спільноти [15].

Детально та всебічно місія стратегії політики Community Policing викладена у роботі таких авторів, як Каппелер, Гейнс та Шефер під назвою «Поліція спільноти. Сучасні перспективи». Автори дослідження – провідні фахівці та спеціалісти як у теоретичній, так і у практичній площині [9].

Віктор Каппелер, колишній поліцейський, працює на посаді професора і декана Школи вивчення правосуддя в Університеті Східного Кентуккі. Він визнаний провідний науковець у таких галузях, як поліцейська діяльність, ЗМІ та соціальна конструкція злочинності, а також цивільна відповідальність поліції та інших суміжних з цим питанням галузей. Доктор Каппелер проводить навчання офіцерів поліції без відриву від служби і має багато публікацій у різних професійних сферах поліцейської діяльності. Серед багатьох інших нагород він отримав нагороду Кабінету юстиції та громадської безпеки 2006 року за академічні досягнення, нагороду видатного випускника кримінальної юстиції 2005 року від Державного університету Сема Г'юстона, де він отримав ступінь доктора, та Нагороду за життєві досягнення від Американського товариства «Відділ критичної криминології».

Ларрі Гейнс є професором і завідувачем кафедри кримінального правосуддя Каліфорнійського державного університету в Сан-Бернардіно. Він працював виконавчим директором Асоціації керівників поліції Кентуккі протягом 14 років і консультував різні поліцейські установи в Кентуккі, Огайо, Теннессі, Джорджії та Каліфорнії. Доктор Гейнс працював секретарем, скарбником і президентом Академії наук кримінального правосуддя. Він отримав багато нагород, у тому числі нагороду засновників від Академії наук кримінального правосуддя, нагороду як видатний педагог від Південної асоціації кримінального правосуддя та нагороду за Видатні заслуги від секції поліції Академії наук кримінального правосуддя. У 2001 році він був членом Каліфорнійського комітету POST, який розробляв навчальні програми для поліцейських щодо расового профілювання.

Брайан Шефер є доцентом Школи кримінології та безпеки Університету штату Індіана. Науковець співпрацював із різноманітними поліцейськими службами в Кентуккі та Індіані над проблемно-орієнтованою поліцейською діяльністю, впровадженням натільних камер, навчанням поліції та проектами з боротьби з кіберзлочинністю. Раніше Шефер служив науковим співробітником у Південному поліцейському інституті (Університет Луїсвілля), а зараз працює стипендіатом Співдружності в Інституті Співдружності Кентуккі (Університет Луїсвілля) і науковим співробітником Національного центру глядацьких видів спорту та центру безпеки (Університет Південного Міссісіпі). Він є лауреатом нагороди за досягнення в освіті в дослідженнях Університету штату Індіана.

Результати опублікованого дослідження вже витримали восьме видання. Ця робота містить детальне та глибоке висвітлення філософії та організаційної стратегії. Доробка допомагає глибше зрозуміти сенс та соціальну місію такої політики, розширює традиційний погляд на можливості поліції щодо боротьби зі злочинністю, роз'яснює нову стратегію запобігання злочинності і створення безпечного середовища, включаючи формування партнерства з громадянами, які схвалюють взаємну підтримку та участь. Перший у цій сфері підручник «Community Policing» описує детально прогресивний сучасний підхід, поєднуючи накопичені знання, спостереження, міркування та практичний досвід цих відомих авторів з останніми науковими висновками, що допомагає сформулювати нове бачення перспективи співпраці поліції та громадян [9].

Як зазначають критики, ця робота значно розширює дорожню карту, представлену Робертом Трояновичем, батьком ідеї громадської

поліції, і розширює її місію відповідно до сучасних умов та в сучасне бачення. Завдяки новому виданню матеріал було переглянуто і розширено з метою включення найновіших подій в цій галузі, включно з обговореннями Президентської робочої групи з поліцейської діяльності двадцять першого сторіччя. Це дозволило розширити теоретичне та практичне значення і зосередити у центрі уваги практику поліцейської діяльності в громаді, які також зорієнтовані на реально діючі програми поліцейської діяльності в громадах в різних містах.

Ця робота є важливим ресурсом для розуміння специфіки сучасної поліцейської діяльності та допомагає познайомитися із новітніми принципами поліцейської діяльності в громаді.

Ми маємо можливість через підібраний нестандартний матеріал ще повніше проаналізувати важливість спілкування з громадою, знаходження спільних цілей та взаємно важливих демократичних гуманістичних цінностей. Робота сучасного поліцейського має не тільки обмежуватися забезпеченням дотримання законів громадян, а й бути спрямована на встановлення довіри та поваги, що призводить до підвищення рівня правової культури у суспільстві. Набуте знання допомагає зрозуміти важливість нового підходу до нового типу поліцейської діяльності [9].

У цьому сенсі важливо проаналізувати філософські передумови формування самої структурну політики Community Policing та її стратегічних цілей.

Хоча політика Community Policing має досить багато спрямувань, але всі вони упорядковані в межах загальної всеосяжної логічної структури. Чотири найголовніші грані можна побачити у разі вдалої імплементації цієї політики у практичну площину, а саме: філософську грань, організаційну та людські ресурси, стратегію та програмні цілі. Підхід Community Policing звертає увагу на той факт, що поліція та місцева громада разом відповідають за безпеку соціального середовища.

Задля досягнення такої соціально важливої мети необхідно, щоб поліція своєчасно та відповідально реагувала на потреби, які визначає певна громада. Якщо спілкування представників поліції та населення є ефективним, воно приносить відповідні позитивні результати. Такі практики, як індивідуальний підхід до вирішення кожної з місцевих проблем та створення плану запобіжної діяльності задля попередження правопорушень, забезпечують реалізацію принципів Community Policing та успішно створюють підґрунтя для безпечного середовища.

У зв'язку з цим доцільно проаналізувати та визначити, яке місце займає безпека серед цінностей людського суспільства. Безпека – є

загальновизнана основна базова цінність. З кожним новим викликом, що постає перед світовою спільнотою, ми все більш чутливіше сприймаємо та більш чітко розуміємо соціальне призначення та глибинний внутрішній сенс цього поняття. Не зважаючи на те, що безпека загальновизнана як цінність, треба з'ясувати, що ж саме означає цей термін і який зміст поняття «цінність»? Чому всупереч такій термінологічній виокремленості та визнанню безпеки, як загальноважливої цінності у світі, постійно існує загроза, ризик небезпеки, як замах на безпечне середовище для людини? Термін «цінність» визначається, як постійний набір основних переконань, що їх дотримується особа стосовно поведінки у різних ситуаціях. Цей набір переконань формується, змінюється і доповнюється у процесі соціалізації людини. Взаємний вплив суспільства як середовища і особи як складової цього середовища накладає особливу відповідальність на всі соціальні інститути суспільства. Міркуючи про сенс поняття «цінність», можна визначити в цілому його, як прийняту усією сутністю людини систему переконань; ця система існує поза межами компромісів; вона спочатку прищеплюється першим доквіллям, але у процесі становлення особистості підкріплюється та закріплюється через особистий досвід. Ці процеси впливають і на поведінку (як зовнішній простір людини), і на світ думок та ментальних процесів (як внутрішній простір). Можна відзначити, що безпека ґрунтується на правилах етичних норм, які задля об'єднання суспільства спрямовані на подолання індивідуалізму і агресивності. Безпека, як соціально-політична цінність, реалізується у вигляді соціальних умов, що унеможливають настання наслідків, які вважаються негативними з точки зору потреб, уявлень та знань суспільства [14].

Цінності спільноти у вигляді вірувань, поведінки та етичних настанов передаються від одного покоління до іншого. Національна безпека є одним із видів безпек, в межах якої та засобами якої забезпечується сталий розвиток суспільства, виявлення та усунення загроз його існування. Складові національної безпеки знаходять свою реалізацію через усі соціальні інститути, систему освіти та виховання та практичну реалізацію норм законодавства. Це змушує суспільство шукати відповідь на питання, що потрібно зробити для підвищення рівня безпеки, у тому числі безпеки життєдіяльності. Безпека, як основна цінність, допомагає встановити, як ми можемо прищепити культуру безпеки на особистому рівні, а також підвищити моральну цінність кожної особистості для оточуючих. Основна цінність безпеки означає, що кожна людина відповідає за власну безпеку, а також за

безпеку людей навкруг. Навчання цій основній цінності безпеки включатиме ідентифікацію ризикованої поведінки. Однією з переваг Community Policing–співпраці поліції та громади – є чітка інформованість громади про можливі ризики та опосередкований вплив офіцера громади через міжособистісні контакти з громадськістю.

Взаємодія громадян з патрульними офіцерами у формі, яка може навіть і не бути безпосередньо завжди пов'язана із забезпеченням правопорядку, призводить до значного покращення ставлення до поліції, є фундаментальною частиною демократичної політичної соціалізації. Щоб сформувати та підтримувати сильну культуру різного виду безпеки (як особисту, так і національну), на офіцерів громади покладається обов'язок не лише просто підтримувати цей стандарт, але й постійно демонструвати його (як взірець), підтримуючи політику Community Policing та забезпечуючи його актуальність задля розбудови довіри між поліцейськими та населенням. Така довіра виникає при достатньо високому рівні культури в цілому та правової культури як складової. Повага та довіра між поліцейськими та населенням є результатом, серед інших, набуття знань про цінності мешканців громади та розуміння цих цінностей як окремих елементів, що створюють загальну концепцію безпечного середовища [10].

Керуючись принципами Community Policing, поліція певної громади у плануванні роботи має враховувати думку населення громади, у тому числі і людей похилого віку. Саме із урахуванням цих потреб мають бути сформовані програми із підвищення безпеки, у тому числі безпеки громадян «третього віку», як об'єкту парадигми темпоральності.

Парадигма темпоральності охоплює питання старіння людини як система конституюючих наш світогляд набутих знань щодо цих проблем, визнаних цінностей щодо екзистенції людини, встановлених переконань і специфічних методів, які працюють, як патерни наукової діяльності щодо сукупності тимчасових властивостей проблеми подовження соціальної самореалізації людини у різному віці як об'єкту дослідження. У сучасному філософському дискурсі під темпоральністю розуміють тимчасові змінні у екзистенції людини, у тому числі властивості фемінності та маскулінності як гендерні характеристики індивіда. Треба взяти до уваги, що у всьому світі змінюється розуміння процесів старіння та наративи, що пов'язані із цим соціальним явищем. Б. Фрідан (1993) провела докладне дослідження питання віку на початку 90-х років. Більшість ключових питань у її роботах пов'язана з такими питаннями, як зміни у процесі старіння чоловіків та жінок, що

дозволило помістити проблему віку як темпоральності у широкий культурний контекст, пов'язавши її з трансформаціями чоловічої/жіночої ідентичності: «додатковими» роками людського життя як результату розвитку медицини, новим виміром вікових можливостей, що з'явився останнім часом, досягненнями медицини з підтримки життєдіяльності, ілюзіями та очікуваннями юності та старості, проблеми справжньої вікової немочі та інші. Такі теоретико-практичні дослідження відкривають двері до можливостей та нових напрямків у життєвому досвіді як чоловіків, так і жінок з точки зору часу, віку і темпоральності [21].

Ці проблеми актуальні, як фундаментальні цінності для формування чоловічої/жіночої ідентичності. Проблема гендерної ідентичності в сучасній статистиці тривалості життя чоловіків та жінок досить очевидна: різку розбіжність у тривалості життя чоловіків та жінок зазвичай пов'язують із більш позитивним «стилем життя» жінок. Тут питання безпеки безпосередньо пов'язані із соціально-культурною цінністю та ступенем самореалізації ідентичності. Жіноча ідентичність більшою мірою, ніж чоловіча, трансформувалася останнім часом завдяки ролі біологічної/медичної науки: біологічна дітородна функція жінки більше не розглядається як кінець їхнього соціального життя або перехід у зону «соціального небуття» [19].

Наші історії темпоральності це історії щодо відмінностей сприйняття нашого віку. Було б спрощенням робити узагальнення щодо «віку справжнього чоловіка чи жінки». Проте вплив сучасних людських умов на культурні, соціальні, світоглядні виміри віку не можна ігнорувати. Проблема в тому, що всі форми заперечення свого віку – це шлях у нікуди. Постмодернізм, постсучасність з їх тимчасовими та віковими зрушеннями сильно вплинули на модус ідентичності та принципи ідентифікації. Взагалі кажучи, багато дослідників намагаються уникнути деяких класичних передумов концепції ідентичності [21].

Щоб осмислити деякі зміни в уявленні про часові виміри, можна проаналізувати героїв «Хрещеного батька» з образом «справжнього чоловіка» у виконанні Марлона Брандо. У 1972 році, коли на екрани вийшов фільм Ф. Ф. Копполи, Марлон Брандо (1924 р.н.) у сорок вісім років зіграв роль старіючого патріарха мафіозного клану. Він, по суті, сприймався публікою як «актор, що старіє». Зараз Аль Пачіно (1940 р.н.), якому вісімдесят років, знявся в дуже успішних фільмах «Мисливці» (2020), «Одного разу в Голлівуді» (2019), «Ірландець» (2019). Роберт Де Ніро (1947 р.н.) успішно знімався в епічних

кримінальних фільмах, наприклад, «Ірландець» (2019). Клінтон Іствуд (1930 р.н.) у віці дев'яносто років є всесвітньо визнаним режисером та продюсером. «Мул» – кримінальна драма 2018 року, продюсером і режисером якої є К. Іствуд, де він грає також головну роль. Все вищевикладене показує, як трансформувалися «теми» та «модуси» стосовно «тексту» старіючої людини – як жінки, так і чоловіка у порівнянні з минулим століттям. Перетворення стосуються як візуального, так і ментального аспектів, типовим прикладом є Б. Патон (1918-2020 рр.), всесвітньовідомий вчений у галузі електрозварювання, який до 2020 р. був президентом Національної академії наук України, коли він залишив пост у віці сто одного року.

Такі зміни в індивідуальному та колективному світосприйнятті не можуть бути науково обґрунтованими, якщо ми не додамо, що це не ефект «краси», а скоріше зміна уявлення щодо того факту, що людина завжди розумово та фізично здатна на великі справи. Нинішня бабуся не схожа на «сиву даму в шалі»; не тільки жіноче обличчя, а й жіноче тіло – це «поле битви», де вона бореться за своє майбутнє, намагаючись подовжити час соціальної «придатності». Протягом століть визначення «жінка» було суворо біологічним, не враховувалися професійні, політичні, особистісні риси, першорядне значення мала її біологічна можливість виконувати роль матері [7].

У перші десятиліття XXI століття відсутність у жінок дітородної функції не розглядається як кінець їх сексуальної/біологічної функції, що раніше означало закінчення їх визначення як «стовідсоткових» людей. На це є вагомі причини: додаткові роки людського життя, прорив у стиранні патріархальних культурних дихотомій тощо. У сучасні часи, коли жінки рідше вмирають при пологах, найбільш різка розбіжність в очікуваній тривалості життя жінок і чоловіків пов'язана з відмінностями способів життя. Наразі у жінок та чоловіків в Україні (як і у більшості країн) пенсійний вік збільшено, але, як правило, українки продовжують працювати – поки вони можуть працювати – у своїй професійній сфері; причини можуть бути різні: економічні, психологічні або деякі інші.

Якщо світ – це процес, який постійно зазнає змін, то темпоральність має прояв у вигляді впливу на внутрішній та зовнішній світ чоловіків та жінок як носіїв гендерних ідентичностей та які знаходяться під обов'язковим впливом соціокультурного середовища кожної окремої культури в конкретний період часу. Такий вплив і створює гендерні режими та формує певний тип відносин, побудований на демократичних засадах у вигляді взаємної довіри та поваги і

визнання [6].

Згідно з вимогами політики Community Policing необхідне знання про потреби населення може також відбуватися через сучасні засоби, наприклад, інноваційні цифрові офіси та платформи, такі засоби як онлайн платформи, карти злочинності та таке інше. Держава допомагає знайти шляхи та засоби ефективного вирішення проблем комунікації між поліцією та громадою. Цифровізація, як процес запровадження цифрових технологій в усі соціально-політичні, економічні інститути життя, виконує свою роль у питанні комунікації. Різні соціальні інститути: від освіти до працевлаштування у нинішніх умовах проходять через цифрову обробку знання. Цифровізація прямо та опосередковано бере участь у впливі на всі соціальні процеси та сприймається як інноваційний інструмент трансформації суспільства [16].

Офіцери громад, використовуючи інноваційні засоби, мають можливість швидко реагувати на звернення мешканців. Це не тільки підвищує рівень довіри, але і впливає на формування загальносуспільної правової культури та правосвідомості. Такі форми та методи роботи допомагають напрацьовувати спільні ініціативи, що, безперечно, загалом сприяє вирішенню питань безпеки середовища. Виходячи з визнання необхідності та нагальності цифровізації як однієї із сучасних інноваційних практик, офіцери територіальних громад мають застосовувати такі інноваційні технології для соціальних практик та ретельно вивчати перспективи використання з метою налагодження тісного спілкування із територіальною громадою. Саме завдяки розповсюдженню процесу цифровізації у роботу поліції, як одного із державних органів, у суспільства цієї громади з'являється почуття єдності, безпечного середовища, що резульатується у високий рівень довіри та відповідальності. Як результат, поступово зникають бар'єри між приватною особою та суспільством, громадою та державою. Ми бачимо, що сфера приватних відношень через цифровізацію долає часові та просторові перешкоди. У сфері публічних послуг має здійснюватися популяризація та доступність державних послуг. Такі заходи мають сприяти розширенню сфери довіри, що у результаті впливає на формування правових відносин на принципах рівності та верховенства права. Одним із механізмів досягнення такої мети є державний контроль та застосування системного підходу в процесі впровадження цифрових технологій [15]. Згідно з політикою Community Policing ефективне спілкування офіцерів територіальної громади має у перспективі відбуватися різними шляхами, у тому числі за допомогою

впровадження інноваційних технологій, через які здійснюються суспільні дискусії, відбуваються тематичні зустрічі, запроваджуються «карти злочинності» тощо.

Виходячи з того, що цифровізація має розповсюдження як об'єктивно необхідне та прийняте суспільством явище, ми маємо розглянути перспективи цього процесу для соціальних практик.

Цифровізація, як процес запровадження цифрових технологій в усі соціально-політичні, економічні інститути життя, може впливати на формування суспільно важливих цінностей та зміцнювати у спільноти відчуття безпеки, долати бар'єри простору, відстані та часу. Ми бачимо, що якщо у сфері приватних особистих відношень через цифровізацію долаються часові та просторові перешкоди, то і в сфері публічних послуг має здійснюватися популяризація та доступність державних послуг. Одним із механізмів цього є державний контроль та застосування системного підходу в процесі впровадження електронної комунікації, яка є одним із вагомих та ефективних засобів через вплив на безпеку суспільства через непрямі форми.

Створене у 2019 р. Міністерство цифрової трансформації серед своїх завдань ставить за мету досягнути до 2024 р. 100 % доступності публічних послуг онлайн для громадян та бізнесу. За їх словами, має бути охопленим 95% населення: це і соціальні об'єкти, і головні автошляхи з покриттям швидкісним інтернетом. Серед проголошених цим Міністерством цінностей є проактивність, що передбачає у кожній дії ініціативність у пошуку ідей та активну позицію в прийнятті рішень, що дозволє створити послуги, які точно відображають та відповідають потребам українців [15].

Розуміючи, що цифровізація через надання послуг все більше охоплює різні соціальні та вікові верстви населення, виникає необхідність постійного самовдосконалення навичок та постійного розвитку окремої людини. Задля досягнення стабільності існування людині необхідно постійно змінюватися, самовдосконалюватися, щоб співіснувати із соціально-культурними змінами, які і створюють сам процес життя. Як бачимо, навіть людське прагнення до самовдосконалення посідає в системі цінностей суспільства певне почесне місце. Зазначимо, що обмеженість кількості цифрових платформ має певний вплив на процеси самовизначеності, самоідентифікації людини, становить певну загрозу для основних гуманістичних цінностей, які були такими визнані протягом історії існування людства, а саме: свобода, автономна воля, право, самовизначення, безпека. Логіка розвитку суспільства вказує, що

цифровізація як процес, що проникає у всі сфери життя, не тільки все більше задовольняє потреби в отриманні державних послуг та у приватному спілкуванні, але й розширює можливості щодо подолання бар'єрів у вирішенні багатьох соціальних проблем. Ефективний, добре організований інститут публічних послуг є одним із важливих інструментів розвитку громадянського суспільства. Тому шлях до реалізації демократичних гуманістичних соціальних проєктів, у тому числі у сфері безпеки, вимагає кардинальних змін і реформування існуючої системи надання державних послуг.

Слід підкреслити, що наявність у суспільстві інформаційної свободи є однією із гуманістичних цінностей. Буття людини як соціально-культурної та політичної істоти реалізується також через можливість вільно отримувати інформацію, необхідну для її соціальної, професійної та духовної самореалізації і розвитку та обмінюватися думками стосовно будь-яких подій або передавати інформацію іншим людям.

Зазначимо, що основною доктриною публічних послуг є концепція служіння держави на благо людини та впливу на соціокультурний дискурс через підтримку загальнолюдських гуманістичних цінностей. Нині державне управління цією сферою суспільних відносин породжує необхідність розробки ефективної системи надання публічних послуг, яка гарантуватиме правозабезпечення задоволення потреб суб'єктів звернень (фізичних чи юридичних осіб) у певних послугах із дотриманням стандартів якості та принципів надання державних послуг [17].

Сьогодні для удосконалення надання публічних послуг через інновації цифрові технології стають потужним інструментом створення сучасного соціально-культурного середовища, що забезпечує безпеку.

Маємо зазначити, що трансформації суспільства відбуваються як на зовнішньому рівні у вигляді соціально-культурних явищ, так і на внутрішньому, тобто як вплив на формування світогляду, ментальності. Використовуючи наукові методи пізнання, серед яких такі, як феноменологічний, структуралістський та історико-порівняльний, ми бачимо, як відбувається взаємовплив особистості, спільноти та держави. Етнічна ідентичність в умовах сучасної України дуже стрімко переходить різного роду стадії змін. Через приватну та суспільну дискусії, які процес цифровізації вивів на абсолютно новий рівень охоплення та залучення до знаходження істини через раціональну дискусію між співрозмовниками, що мають різні точки зору, допомагає формувати, розвивати та відтворювати, зберігати та поширювати гуманістичні цінності, що забезпечують онтологічний зміст цього

суспільного явища.

Цифровізація, як один із елементів інноваційного технічного розвитку, надаючи відкритість до участі, сама стає джерелом певної етики та культури у створенні гуманістичних цінностей, допомагає не тільки вирішувати певні соціальні питання публічного характеру, але й за допомогою засобів цифровізації знищує бар'єри у створенні ідентичності через доступ особистості до процесу самоідентифікації, що може бути кваліфіковано, як інноваційне вирішення проблем формування безпечного середовища, як однієї із загально- визнаних демократичних гуманістичних цінностей.

Якість цих послуг непрямим засобом демонструє існуючі та реально діючі відносини між державними органами, владними інститутами та громадянами. Відносини між особою, суспільством та державою є сьогодні в стадії рушійних трансформацій, що мають вивести такі гуманістичні цінності, як справедливість, рівність, мораль на принципово новий рівень застосування як у громадськості, так і з боку державних органів. Особливість цієї ситуації в тому, що довіра, як соціальна цінність, відображає суб'єктивне відношення особистості до соціального середовища та віддзеркалює стан партнерських відносин між суспільством, державою та особистістю. Духовність, як одна із ознак людини, що лежить в основі індивідуальної відповідальності особи перед громадою, вимагає визнати, що важливим фактором у цьому питанні є дійова ефективність. Вирішення питання надання послуг через застосування цифрових технологій має та може базуватися не тільки на етапі обговорення проблеми, а на рівні практичного застосування, що і потребує кардинальних змін. Міністерство цифрової трансформації України, започатковане у 2019 р., постійно вдосконалюючи сферу надання публічних послуг, сприяє задоволенню потреб громадян-споживачів державних послуг та забезпечує захист їх прав та інтересів, які гарантуються Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Проголосивши однією із цінностей своєї роботи розширення можливостей до диспуту цифрових технологій, міністерство, тим самим, створює цифровий простір для українців і опосередковано впливає на створенні нового соціально-культурного суспільства та майбутні соціальні проекти [15].

Офіцери громади, діючи від імені держави, мають розуміти, що якість публічних послуг як здатність задовольняти встановлені або очікувані потреби споживача є одним з тих інструментів, що у непрямий засіб впливає на формування як особистісної відповідальності, так і на формування соціальної колективної

відповідальності усієї громади. Пропонування послуг запобігає фактам корупції, унеможлиблює бюрократію та впливає на процес впровадження у свідомість українців самоповаги, віри у справедливість та рівність громадян, подолання комплексу меншовартості, демонструє повагу держави до усіх соціальних верст. Такі процеси впливають у тому числі на згуртованість усіх громадян, на почуття єдності та відчуття цілісності суспільства. На жаль, українська система надання державних послуг ще має суттєві недоліки. По-перше, населення не має необхідної, достовірної і, загалом, повної інформації про цей процес та не має достатніх навичків щодо цих процедур. По-друге, громадяни не використовують усі можливості для отримання послуг у разі такої потреби (наприклад, усі можливості Інтернету – від пошуку необхідної інформації на сайті до online-консультацій та отримання відповідей на електронну пошту). Спілкування із державними публічними органами здебільше серед людей середнього та похилого віку здійснюється за старими методами, через особисті контакти на безпосередньому прийомі, рідше через консультації по телефону, через Інтернет. Звідси наявність великої кількості скарг громадян, витрати часу, що руйнує повагу та довіру між особистістю, суспільством та державою. Якість цих послуг непрямым засобом демонструє існуючі та реально діючі відносини між державними органами, владними інститутами та громадянами [17].

Відносини між особою, суспільством та державою є сьогодні в стадії рушійних трансформацій, що мають вивести такі гуманістичні цінності, як справедливість, рівність, мораль на принципово новий рівень. Особливість цієї ситуації в тому, що довіра як соціальна цінність відображає суб'єктивне відношення особистості до соціального середовища та віддзеркалює стан партнерських відносин між суспільством, державою та особистістю [4].

На підвищення рівня довіри між офіцерами територіальної громади та мешканцями цієї громади також суттєво впливає обізнаність обох сторін у соціально-культурних змінах, які відбуваються на тлі сучасних соціальних перетворень. Одна з небезпек, з якою може зіткнутися офіцер громади та про яку часто говориться в гендерних дослідженнях, – це використання дихотомій як світосприйняття. Дихотомічне мислення насильно поділяє ідеї, ролі, дисципліни і людей на жорсткі протилежності. При розумінні світу як запеклої боротьби протилежностей через знецінення іншої сторони, через бачення гендерних відмінностей, як фундаментального підґрунтя для гендерної нерівності, неможливо побачити шляхи для об'єднання та подолання

гендерної дискримінації або насильства з гендерними ознаками.

Через методологію визнання дихотомії, як принципу побудови світу, зникає яскравість і багатовимірність світу, чим спотворюється реальна картина світу та замилюються шляхи вирішення багатьох проблем, що пов'язані із гендером. Поділ на опозиції – найважливіший елемент структури патріархату, в якому існує обов'язкова ієрархічність та який не визнає жінку як суб'єкта дії. Жіноча діяльність в патріархаті визнається як вторинна та як така, що не має ніякого значення для загальної картини світу. Стереотипний поділ на публічну та приватну діяльність як таку, що закріплена за чоловіками та жінками, відповідно [18].

Принципи Community Policing вимагають звертати увагу офіцерів поліції на необхідності досліджувати та аналізувати причини злочинів. Необхідне ретельне вивчення підґрунтя, складових та наслідків правопорушень, що дозволяє завчасно виявляти та попереджати їх. Повага до гідності людини, як одного із невід'ємних прав, безпосередньо пов'язана із боротьбою з випадками гендерно обумовленого домашнього насильства та гендерної дискримінації. Знання з гендерної теорії, обізнаність у негативному впливі гендерних стереотипів, вміння встановити причинно-наслідкові зв'язки таких випадків допомагає офіцерам поліції попереджати правопорушення. Сучасний офіцер поліції має чітко усвідомлювати, що стан гендерних відносин є показником змін у площині соціально-культурних відносин. Категорія рівності є серед найважливіших цінностей сучасного європейського середовища. Офіцери громади мають знати та розуміти соціально-культурні зміни в суспільстві та бути обізнаними у теоретико-практичному плані щодо цих змін. Серед визначальних характер розвитку сучасного українського та світового суспільства, явищ першорядна роль належить демократичному реформуванню всіх сторін соціального, політичного, культурного життя таким чином, щоб громадяни країни (чоловіки й жінки) користувалися повною (не номінальною або частковою) свободою та їм надавалися рівні можливості для самореалізації та рівні юридичні і політичні права [22].

Ці політико-юридичні досягнення є підґрунтям для забезпечення подолання усіх видів насильства, починаючи від домашнього і закінчуючи сексуальним насильством в умовах війни. В умовах вимог визнання та закріплення на законодавчому рівні гарантованих державою прав і свобод людини офіцери мають мати відповідно високий рівень правової культури та правосвідомості, що формуються під впливом різних чинників, в тому числі знань з гендерної теорії, яка надає фундаментальні знання щодо прав людини з точки зору соціальної

рівності чоловіків та жінок у процесі розбудови загальної картини світу.

Основним внеском гендерної теорії з точки зору забезпечення безпечного середовища є дослідження, які доводять, що фемінність та маскуліність (як притаманні форми прояву жіночого та чоловічого) не є суворо та постійно фіксованими і біологічно обумовленими елементами соціально-культурних дискурсів та не можуть впливати на підпорядкованість або підлеглість жінок чоловікам. Фемінність та маскуліність як сукупність тілесних, психічних та поведінкових особливостей, визнана як історично рухома форма соціальної організації. Зважаючи на таке розуміння та приймаючи до уваги, що сучасна соціально-політична парадигма вимагає від будь-якого суспільства особливої поваги до прав людини, подолання різного роду дискримінацій, у тому числі гендерної, має бути під наглядом офіцерів громади. Головна особливість гендерного підходу до розбудови соціально-економічного стабільного суспільства – це визнання соціально-культурного значення кожної особистості, незважаючи на гендерні відмінності у процесі побудови загальної картини світу [1].

Підхід Community Policing має на меті, серед інших, сприяти гармонізації відносин в громаді. Одним із ефективних шляхів формування, створення та розбудови справедливого, а значить, і гармонійного суспільства, на засадах поваги до людської особистості як маскуліної, так і фемініної ідентичності, сучасне бачення пред'являє певні вимоги. Знання, що формують світогляд сучасних офіцерів громади, мають вміщати також і певні знання з теорії гендеру як частину системи сучасного філософського знання. Новий етап взаємовідносин особистості, офіцера громади та мешканців громади мають створити новий тип владних відносин та розуміння автономії особистості, що, безумовно, підвищує рівень відповідальності особистості щодо розуміння індивідуальної та колективної свободи та підпорядкування. Сучасний стан досліджень та гендерної теорії суттєво впливає на традиційне патріархатне бачення та змінює попереднє знання про соціально-культурний простір і виклики можливостей самореалізації.

Офіцери громади мають набути достатній рівень знань не тільки з правоохоронної діяльності, але й з сучасного розуміння перспектив майбутніх соціально-культурних проектів культури і суспільства України. Це нерозривно пов'язане з необхідністю постійного розвитку особистості, насамперед, офіцерів громади. Має відбутися формування та подальший розвиток світогляду на демократичних засадах з урахуванням впливу змін, що відбуваються у сучасному

соціокультурному дискурсі. До таких нових викликів мають бути готові як офіцери територіальної громади, так і населення. Нові доробки наукового знання запропонували людству розуміння необхідності визнання прав особистості на життя, повагу до її гідності, рівності усіх громадян незалежно від статі.

Соціальна природа правової держави, а втілення політики Community Policing є одним із інноваційних інструментів розбудови правової держави, вимагає визнання соціального плюралізму на принципах рівності, справедливості та свободи.

Для запобігання правопорушень за ознаками статі представники правоохоронної сфери мають чітко розуміти, що підпорядкування за ознаками гендерних відмінностей, будь-які прояви дискримінації, замах на принципи справедливості та свободи є результатом неправомірного визнання біологічних відмінностей як інструменту легалізації неприродно обґрунтованої гендерної дискримінації. Гендерні відмінності штучно сформовані через вплив гендерних стереотипів та використовуються як спосіб впровадження у людську свідомість домінування групи чоловіків над групою жінок, як соціально-культурної групи, та дестабілізують соціальну безпеку.

Соціально-культурне значення гендерних відмінностей у разі застосування гендерних стереотипів підкреслюються та використовуються лише для того, щоб приховати справжню причину: дихотомічне бачення світу допомагає забезпечити реалізацію відносин підпорядкування однієї групи людей іншій (жінок чоловікам) і виправдати цю соціально-культурну обмеженість можливостей щодо соціально-культурного значення жінок. Офіцери громади, як найкращі представники правоохоронців, мають запобігати таким проявам несправедливості і нерівності, які зневажають та плюндрують загальнолюдські цінності. Тому основним методологічним підходом до вирішення гендерних проблем є теорія соціокультурного конструювання гендеру. Сучасна гендерна теорія сформована на результатах наукових досліджень, на реальному досвіді щодо соціально-культурних зрушень сучасності та інтегрована в політичну трансформацію. Отже, офіцери громад роз'яснюють мешканцям цих громад, яким саме чином та за допомогою яких інструментів суспільство мусить визнати процес суб'єктності жінки, визнання важливості досвіду та праці жінки в загальний процес створення картини світу. Такий процес визнається як революційний за своїми соціально-культурними результатами.

Філософи, що досліджують питання гендерної рівності, як однієї з

ключових соціальних цінностей, успішно здійснили значну культурну роботу з дослідження та викриття наявності впливу гендеру у формуванні історії, культури та суспільства. Теоретики гендеру проаналізували ті моделі гендерних режимів, які викликали культурний резонанс і пролили світло на багато культурних проблем. Як пише С. Бордо, вони розчистили культурний простір від влади та впливу багатьох міфів патріархату, заснованих на есенціалістському підході. Було виявлено вплив соціально-культурної дихотомії, позначено соціально-культурну роль жінки як активного та рівноправного учасника стосунків та творця нарівні з чоловіком загальної картини світу. Тим самим, вони радикально змінили маскулінно-нормативні терміни дискусії про реальність і досвід; змусили визнати наявність соціально-культурних гендерних відмінностей, що виробляються гендером як соціально-культурним конструктом. Був кинутий виклик академічним дисциплінам, насамперед, філософії щодо її сенсу і валідності головних категорій, наприклад, ідеалу абстрактного, універсального розуму, не можуть існувати соціальні інститути без впливу раси, класу, гендеру або історії [2]. Дослідницькі роботи Н. Фрезер і Л. Ніколсон, наприклад, спонукали дослідників прийняти «постмодерно-феміністську» теорію ідентичності, в якій загальні вимоги до «чоловічої» і «жіночої» реальності, можливо, недооцінюються на користь складних конструктивних концепцій класу, раси, етнічності, віку та сексуальної орієнтації. Вплив Дерпіда і Лакана, точніше постструктуристська версія їх ідей, зокрема, концепції логоцентризму, критики принципу структурності структур, найбезпосереднішим чином «прочитується» в постфеміністській деконструкції, що таке значення – містифікація. У той же час деконструктивізм глибоко вплинув на певні феміністські підходи до гендеру як способу поняття та інтерпретації культури, культурних процесів та соціальних інститутів.

Офіцери громади мають знати, що в культурі, побудованої на основі гендерного дуалізму або дихотомії, індивід не може бути просто «людиною», завжди в такому суспільстві підкреслюється гендерна приналежність, а значить, і як результат є гендерна дискримінація. Наша мова, інтелектуальна історія і форми існування соціуму «гендеровані». Заперечувати увагу гендерних стереотипів або уникнути цього процесу не можна, як і не можна ігнорувати наслідки такого факту. Їм можна опиратися, керуючись лютим бажанням вийти за межі гендерного дуалізму, не дозволяючи обмежувати нашу поведінку такими атрибутами, як «чоловіча поведінка» або «жіноча». У сучасній

культури в соціальних інститутах функціонують певні гендерні режими дії. Наша поведінка закодована завдяки дії гендерних стереотипів як чоловіче або жіноче і буде, як таке, функціонувати в домінуючій системі гендерно-владних відносин. Вчені підкреслюють, що гендерна теорія як сфера наукового знання має на меті навчити нас толерантно, терпляче інтерпретувати амбівалентність, двозначність, множинність і вдумливо розкривати прагнення до нав'язування певних наративів ієрархічного порядку.

Для досягнення очікуваних результатів щодо успішної співпраці офіцерів громади та її мешканців при розробці методів, способів подолання дії та відтворення гендерної дискримінації слід спиратися на принцип системного аналізу. Офіцер поліції, що озброєний сучасним знанням філософії, філософії права, вміє застосовувати у практичній роботі принцип плюралізму, що дозволяє розглянути сучасну гендерну теорію як складний конструкт різноманітних елементів – інтелектуальних і соціальних. Виникаючи не з монолітного концепту, але із взаємозв'язку різних факторів і сил, гендерні концепти найкраще осягаються не як дискретні позиції, але як узгодженість різних течій, які іноді частково збігаються, іноді абсолютно різняться.

Правоохоронець при вирішенні багатьох питань, що стосуються гендерних відносин або правопорушень, що мають опосередкований зв'язок із проблемами гендерної рівності, має вміти аналізувати фундаментальні проблеми про рівність та гендерну рівність, про сенс буття та цінність справедливості у житті, про колективні та індивідуальні цінності, форми і можливості досягнення загального блага та ролі гуманістичних цінностей у цьому процесі. Важливо, однак, що відповіді на ці питання стосуються не абстрактного «сенсу життя», а сенсу життя конкретних людей, зі конкретним життєвим досвідом, у конкретній історичній і культурній ситуації. Багаторічні дослідження у сфері гендеру та гендерної ідентичності радикально змінили маскулінно-нормативні терміни дискусії про реальність і цінність соціально-культурного досвіду для створення загальної картини світу і змусили визнати вплив гендерних відмінностей на соціальні інститути. Поліція у сучасному світі має вирішувати безліч проблем, і всі вони посідають однаково чільне місце серед цінностей, важливих для виживання людини у сучасному світі. Ознайомлення представників поліції із найкращими світовими здобутками у цій сфері допомагає збагачувати світосприйняття світу, розвиває навички критичного мислення, спонукає бачити внутрішню логіку розвитку подій та привчає прогнозувати наслідки тих чи інших інноваційних ініціатив, які мають

бути запропоновані поліцією суспільству.

Діліп К. Дас та Стівен П. Лаб у дослідженні «Міжнародні перспективи громадської поліції та попередження злочинів» надають різноманітний та широкий аналіз викликів, що стоять перед сучасною поліцією. Дослідники зібрали свідчення про величезну різноманітність діяльності поліції з охорони громадського порядку та засоби і форми попередження злочинів в різних країнах світу. Надається аналіз стану суспільно орієнтованої поліції як країн, де вже давно діє такий тип поліції, так і країн, що знаходяться в процесі переходу від колоніального статусу до незалежності. Цікавим є досвід країн, що пов'язаний з великими політичними та соціальними змінами та які на сучасні демократичні вимоги мають переносити досвід інших країни, але із урахуванням своєї специфіки. Глави цього дослідження надають уявлення про роботу поліції та попередження правопорушення в різних специфічних умовах. Новий підхід, заснований на визнанні необхідності залучання громадськості для попередження злочинів через новий тип відносин поліції та громади, є тим, що пов'язує всі ці різні зусилля разом.

Автори цього дослідження мають дуже глибоке знання у теоретичній площині та багатий досвід у практичному застосуванні набутих знань. Стівен Пі Лаб є професором і директором програм кримінального правосуддя в Державному університеті Боулінг-Грін. Він є автором досліджень «Попередження злочинності: підходи, практика та оцінки», що вже витримало чотири видання, «Ювенальна юстиція», має три видання (сумісно з Джоном Уайтхедом) та «Віктимологія: вступ» (сумісно з Уільямом Дорнером), а також багатьох статей. Доктор Лаб працював запрошеним професором в Кільському університеті в Сполученому Королівстві під час П'ятого міжнародного симпозиуму керівників поліції у Гаазі. Діліп К. Дас працює професором Державного університету Нью-Йорка (Платтсбург). Він автор кількох книг і багатьох статей, організовує щорічні симпозиуми, починаючи з 1994 року, як засновник/президент Міжнародного симпозиуму керівників поліції (IPES). Він також був співавтором книги, що висвітлює діяльність та актуальність симпозиумів. Діліп К. Дас відомий також як головний редактор журналу «Поліцейська практика і дослідження: міжнародний журнал», який є офіційним виданням IPES.

Стівен Лаб зазначив, що представлене дослідження є результатом триденної конференції під спонсорством Міжнародного симпозиуму керівників поліції в червні 1998 року у Гаазі. Мета роботи цього симпозиуму вбачалася в тому, щоб зібрати разом вчених і практиків з

усього світу для обговорення роботи поліції з населенням і попередження про порушення. Учасники симпозіуму надали основну інформацію щодо досвіду боротьби з кримінальними правопорушеннями з урахуванням досвіду та специфіки роботи поліції в їх країнах та провести дискусії з приводу стану превентивних інноваційних ініціатив [8].

Результатом став надзвичайно інформативний погляд на різноманітність поліцейської діяльності, громадської поліції та досвід про форми та методи запобігання злочинів у різних країнах світу. Запропоновані презентації роботи поліції мають свідчити про різноманітність як самих інноваційних методів та форм роботи, так і про величезну варіантність викликів, які має подолати сучасна поліція. Було зроблене дуже важливе у цьому сенсі зауваження, що, незважаючи на використання однакових термінів в різних країнах, їх фактичне застосування дуже відрізняється у порівнянні з деякими країнами. Дослідники зазначили, що, наприклад, можна навіть стверджувати, що в деяких країнах, таких як Китай, громадська поліція протягом всієї історії свого роду була нормою і що багато з нових ініціатив завдяки певній специфіці на цій території призводять до відходу від участі у справах місцевої спільноти. Досвід, яким поділилися представники поліції різних країн і який зібрано у цьому важливому дослідженні, спонукає нас до критичного аналізу та всеосяжного міркування щодо можливостей та викликів, з якими стикається сучасна поліція у питанні запобігання правопорушень та зрозуміти, що навіть схожі проблеми у кожній окремій країні мають свої специфічні шляхи вирішення в залежності від кадрів та соціальних змін всередині окремих країн [8].

Колектив авторів, що працює у Медичній національній академії науки США, в результаті ретельного аналізу сучасних викликів та майбутніх проектів представив своє бачення, що має розробити поліція, щоб своєчасно та аргументовано відповідати на вимоги суспільства, яке знаходиться у стані постійних соціальних, культурних та економічних зрушень. Були запропоновані результати досліджень, які представлені у роботі «Проактивна поліція: вплив на злочинність та спільноти». Дослідження «Проактивна поліція: вплив на злочинність та спільноти» має на меті проаналізувати проактивну роботу поліції у якості запропонованого стратегічного підходу, який використовується поліцейськими органами для запобігання злочинності та який ще недостатньо критично перероблений у США. Такий підхід розроблено у відповідь на кризу довіри до поліції, яка почала виникати в 1960-х роках в цій країні через загострення соціальних відносин, підвищення рівня

злочинності та певну невпевненість суспільства щодо ефективності вже звичних та застарілих підходів до роботи поліцейських відділків.

Як відповідь на певний соціальний скептицизм, починаючи з 1980-х і 1990-х років, почали з'являтися інноваційні поліцейські методи, почала формуватися нова політика поліції, яка мала на меті розробити та втілити у практику активніший підхід. У цьому сенсі заявлений термін «запобіжна поліцейська діяльність» має слугувати для визначення всіх поліцейських нових стратегій, однією з метою яких є запобігання або зниження рівня злочинності та соціальних заворушень і які не є активно діючою загрозою з точки зору нагальної уваги в першу чергу на розкритті злочинів, що постійно продовжують відбуватися. Запобіжна робота поліції відрізняється від повсякденної праці офіцерів поліції завдяки необхідності діяти запобіжно в залежності від конкретних ситуацій. Інноваційна складова сучасного підходу до роботи органів поліції натомість належить до стратегічного рішення поліцейських органів задіяти запобіжні дії поліції через створення певних програм з метою зниження рівня правопорушень. Сьогодні інноваційні стратегії, що мають проактивну спрямованість, широко використовуються у поліцейській діяльності у Сполучених Штатах Америки. Вони діють, як програми, що цілеспрямовано поєднуються єдиною метою та не носять характеру ізольованості. Такі програми використовуються певними поліцейськими осередками та запроваджують ідеї, які є вирішальними для сучасної поліцейської роботи. Сучасна стратегія проактивної поліції має завданням проаналізувати докази, дані та дискутувати про методологічні прогалини у таких сферах, як: вплив різних інноваційних форм активної роботи поліції на рівень злочинності; можливості застосування таких активних форм у засіб, що призводить до будь-якої дискримінації; можливе використання їх тільки у законний засіб; дослідження реакції на такі інноваційні форми роботи територіальної спільноти. Дослідження надає можливість всебічної оцінки запобіжної діяльності поліції, яка має включати не тільки і не стільки її вплив на запобігання злочинності, а й її широке соціальне значення для громади та усього суспільства. Наголошуючи на особливості проактивної роботи, в дослідженні вказується, що така робота зосереджена на превентивній діяльності через мобілізацію людських ресурсів та ініціативності поліцейських кадрів, спрямованості на розширенні зусиль, які можуть через різні проекти зменшити рівень злочинності. Такий контраст зі звичайним стандартом роботи, що має залучати та мобілізувати ресурси після того, як правопорушення було здійснено, має зосередити зусилля

на тому, щоб проводити роботу по запобіганню злочинів. Зараз змінена сама стратегія роботи поліції, яка усвідомлюється як поєднання багатьох аспектів діяльності. Таких, як право та правозастосування, аналіз відповідної реакції суспільства, расові та гендерні розбіжності та можливі виклики за цими факторами, глибинне розуміння поняття злочину та соціальних зворушень та різного роду насильства [11].

Автори Лінда С. Міллер, Карен М. Хесс, Крістін Х. Ортманн зосередили свою увагу в роботі «Громадська поліція: партнерство для вирішення проблем», яка вже витримала вісім видань, на вирішенні проблем взаємодії та партнерства між громадськістю та поліцією. Робота являє собою практичне актуальне керівництво із запровадження ефективної співпраці поліції з суспільством. Після введення в історію культури та філософію практики громадської поліції як суспільно важливого елементу, що глибоко вплинуло на формування сучасних поліцейських стратегій, автори зосередили особливу увагу на рекомендаціях застосування практичних стратегій та основних навиків, що мають допомогти знайти та застосувати ефективне вирішення широкого спектру проблем у роботі своїх поліцейських відділків та під час співпраці у своїх спільнотах. Дослідження приділяє особливу увагу новому виклику у роботі поліції з громадськістю, який має побудувати, сформувані та закріпити різного роду партнерство між громадою та поліцією, що буде спрямоване на підвищення рівня довіри і, як результат, підвищить рівень загальної правової культури та зміцнить взаємопорозуміння задля досягнення загального блага [12].

Лінда С. Міллер – колишній виконавчий директор Інституту поліції Верхнього Середнього Заходу (UMCPI), а також колишній сержант поліцейського управління Блумінгтона, Міннесота. Вона знає усі виклики, що стоять перед поліцією, із перших рук, бо має багатий практичний досвід в цій справі. Пропрацювавши у відділенні двадцять два роки, була начальником патрульної служби, офіцером по попередженню проступків, патрульним офіцером і диспетчером поліції. Сержант Міллер була членом Міннесотської асоціації поліцейських, Міжнародної поліцейської асоціації, Асоціації розслідувачів банд Середнього Заходу, Міжнародної асоціації жінок-поліцейських і Міннесотської асоціації жінок-поліцейських, а також членом Народної делегації жінок в правоохоронних органах Радянського Союзу в 1990 році. Вона часто виступає з громадськими групами і працює як досвідчений інструктор, який має що сказати про особливості розбудови нових стратегічних проектів.

Карен Матісон Хесс, доктор філософії, багато писала про

проблеми правоохоронних органів та отримала репутацію досвідченого педагога у цій галузі завдяки послідовному педагогічному стилю, на основі якого вона написала кожен навчальний посібник. Доктор Матісон є співавтором кількох видань, а саме: «Управління та нагляд у правоохоронних органах», «Правосуддя у відношенні до неповнолітніх» та інші. Як вказують самі автори цього дослідження, багато відомих сильних сторін практичної презентації доктора Матісон, а також її дослідницькі ідеї залишаються характерними рисами цього аналізу. Крістін Х. Ортманн має ступінь магістра головного правосуддя Університету Цинциннаті і більше двадцяти років досліджує різні аспекти судочинства. Вона є співавтором численних навчальних видань, була офіцером запасу Департаменту поліції Роузмаунта, штату Міннесота та членом Академії кримінального правосуддя, Американського товариства кримінології та інших структур.

У роботі «Новий винахід поліції: запобігання злочинності, громадська безпека» (автори Уільям Р. Келлі, Деніел П. Мірс та Мадалена Альманс у якості співавторів) зазначається, що сучасна поліція зіткнулася із кризою; виникла ситуація, яка призвела до розуміння необхідності негайного реформування. Головна проблема сьогодні, це те, що багато запропонованих стратегій працюють тільки як відгук на часткові зміни. Незважаючи на обговорення необхідності змінити саме стратегію через недостатню кількість ініціатив, відбувається ігнорування фундаментальної проблеми. Поліцейська діяльність спирається значною мірою на реактивний підхід, який не фокусується у систематичний та комплексний підхід, спрямований на запобігання злочинності. Дослідники застерігають, що у більшості випадків поліція діє у вигляді відповіді на вже скоєне правопорушення та працює за викликами служби екстреної допомоги або спрямовує свої дії на цільове патрулювання чи охорону вже заявлених місць правопорушень. Тобто, велика доля роботи поліції не припадає на усунення причин та запобігання злочинності. До того ж, необхідно мати певну установу, яка у своїй діяльності за пріоритетну мету має стратегію попередження злочинності та мусить забезпечувати зусилля, щоб представники поліції сприяли реалізації такої мети [10].

Келлі та Мірс пропонують нову стратегію, яка має покладати відповідальність за реальне запобігання злочинності на поліцію та інші урядові та неурядові установи та організації. Вони міркують, яким чином з самого початку історично запобігання злочинності не було першою метою поліції і не вплинуло на роботу поліції. Однією з причин є конструктивний недолік. Полем поліцейської діяльності вважалося

зосередження на стеженні і спрямованості на боротьбі з різноманітними причинами злочинності. Тому у підсумку сучасна поліція не може демонструвати будь-якої інституціоналізованої прихильності або систематичного підходу до стратегії запобігання злочинності. Стандартний підхід минулих років розроблений у такий спосіб, щоб із часом зазнати вичерпаності та визнати невдачу як результат усієї діяльності.

Новий винахід стратегії діяльності поліції вивчає, аналізує цю проблему. І як відповіді на ці виклики, автори пропонують свої рішення. По-перше, вони радять запровадити значну кількість реформ діючої практики поліцейської діяльності. По-друге, вони вимагають переосмислити структуру, кадри та напрями практичної діяльності представників поліції, що має вплинути на відношення та розуміння громадської безпеки як суспільної цінності. Дослідники вважають, що незважаючи на той факт, що ця зміна істотним чином пов'язана з вирішенням певних проблем, це є єдиним дієвим засобом вплинути на зниження рівня злочинності та підвищення рівня правосвідомості через встановлення високого рівня довіри населення до дій поліції.

Запропонований результат ретельних досліджень прогалин у роботі поліції виявляє моральні та системні прорахунки, систематизує результати досліджень, аналізує успіхи і пропонує шлях до реальних реформ та соціальної справедливості через певні стратегічні плани. Таке дослідження представляє собою велику цінність, бо воно відповідає вимогам саме сучасної ситуації. Келлі та Мірс використовують свій багаторічний досвід вивчення системи кримінального правосуддя для вирішення ключового питання: як поліпшити сучасну поліцію. Автори підкреслюють необхідність зосередження уваги на запобіганні злочинності та громадській безпеці, що перетворює нові перспективи для втілення у практичну площину більш справедливої та ефективної роботи поліції в майбутньому. Запропонована стратегія сприяє покращенню роботи поліції у суспільно-правових проектах майбутнього. У дослідженні «Новий винахід поліції» автори Келлі та Мірс пропонують до застосування конструктивний звіт про кризи та виклики в роботі та існуючих стандартах сучасній поліції. Таке критичне бачення здійснене на використанні широкого контексту досліджень щодо неспроможності поліції як системи зменшити або знищити злочинність. Детальний та ретельний аналіз дозволив авторам розробити та запропонувати чіткий і переконливий шлях до нової сучасної моделі поліцейської діяльності, яка забезпечує захист суспільної безпеки не тільки завдяки прямим діям поліції, але й за

рахунок співпраці із громадою через форми та засоби попередження злочинності. Такі стратегічні зміни є прикладом запропонування та підготовкою трансформаційних реформ в поліцейській діяльності [10].

Підбиваючи підсумки, вважаємо за необхідне зазначити, що політика Community Policing має ґрунтуватися на засадах співрозуміння та партнерства між правоохоронними органами та громадянами цієї громади. Взаємодія офіцерів громади та її мешканців має забезпечуватися через різні інноваційні засоби та форми найбільш сприятливого режиму спілкування правоохоронців та мешканців територіальної громади. Довіра, як один із дієвих інструментів підвищення рівня безпеки середовища, формується завдяки багатьом факторам, серед яких не останнє місце займає партнерство між сторонами будь-якого проекту. Запровадження у практичну площину філософії партнерства має свої позитивні наслідки, адже відомо, що організація роботи на принципах взаємної допомоги, довіри та поваги до цінностей кожної із сторін мають результати через цілеспрямовану діяльність, через стійкість у досягненні мети. Партнерство як фундаментальна цінність щодо запровадження політики Community Policing у практичну діяльність діє за своїм механізмом як «угода», де сторони – учасники проекту, узгоджуючи спільні цілі та завдання, співпрацюють для досягнення своїх спільних потреб. Співпраця офіцерів поліції та мешканців територіальних громад має підвищувати крок за кроком рівень безпеки суспільного середовища, запобігати злочинності, встановлювати суспільні відносини на принципах доброчесності та поваги до прав людини.

Філософія підходу Community Policing зосереджена на концепції, що офіцери поліції та громадяни працюють разом над створенням креативного підходу щодо можливостей для вирішення проблем сучасної спільноти, які мають прямі та опосередковані зв'язки із самими злочинами, страхами перед злочинністю, прагненням якості життя та соціально-культурного середовища взагалі. Філософія ця заснована на вірі, що задля досягнення цих цілей поліція має розробити та запропонувати населенню новий тип відносин, який ґрунтується на розширенні ролі самого населення у вирішенні місцевих справ. Поліцейські відділки мають дозволити пересічним громадянам на свій розсуд встановлювати соціальні пріоритети та надавати певну владу щодо залучання їх зусиль на покращення якості життя на території їх проживання. Запровадження у практичну площину такої філософії переміщує увагу та зусилля поліцейських відділків з відповідей на дзвінки громадян щодо правопорушень у бік адресної уваги на

вирішення суспільно важливіших питань цієї спільноти як превентивної дії.

Такий підхід вимагає, щоб поліцейські відділки змістили центр своєї праці із правозастосування та боротьби із уже скоєними злочинами на превентивні функції. Поліція має виконувати значно ширші функції, ніж створювати умови, які будуть призводити через опосередковані дії до зменшення громадянського страху перед злочинами, допоможе встановлювати та підтримувати порядок в суспільстві як цінність цієї громади. Такі заходи приведуть до забезпечення того, що злагода та соціальне благо будуть метою діяльності поліції та, у свою чергу, спричинять зменшенню злочинності, з часом витіснять арешти як головну тему роботи поліцейських. Досвід демонструє, що саме підхід, заснований на принципах Community Policing, знижує ступінь страху суспільства перед злочинами, підвищує у громадян рівень почуття захищеності, безпеки та довіри до поліції, що впливає опосередковано на рівень правосвідомості та правової культури. Нова філософія взаємодії поліції – територіальна спільнота має формуючий вплив на такі грані роботи поліцейських відділків, як розподіл повноважень, розвиток креативного мислення поліцейського та відношення до справи, вміння співпрацювати на засадах довіри та поваги, розширення професійних функцій, залучення до справ громади, визнання спільних соціально важливих цінностей, вміння прислухатись до потреб та проблем громади, що, безумовно, прямо та опосередковано формує суспільство та підвищує рівень національної безпеки.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Bostian Boston, Mays Jay, Mask Robin. Gender Book. www.genderbook.com <http://www.thegenderbook.com/contact/4583021450> (дата звернення 11.03. 2023).
2. Bordo S. Feminism, Postmodernism, and Gender-Skepticism. London: Univ. Minn. Press, 1990. P. 137 – 156.
3. Cooper D. Treating Safety as a Value. Professional Safety. 2001. 46(2):17-21 https://www.researchgate.net/publication/312602989_Treating_Safety_as_a_Value.
4. Harding S. The Feminism Science and the Anti-Enlightenment Critiques // Feminism. Postmodernism . Cornell University Press, 1986. 99 – 168.
5. Hartsock N. Foucault on Power: A Theory for Women // Feminism/Postmodernism. –New York and London: Routledge, 1990. 157-175.
6. Hartsock N. Rethinking Modernism: Minority vs Majority Theories/ N. Hartsock // Cultural Critique. -1987. – № 7. – P. 187 – 206.
7. Gottlieb I. Seeing Gender: An Illustrated Guide to Identity and Expression. Chronicle Books. 2019. 208 p.

8. Lab S., Das D. International perspectives on community policing and crime prevention. Pearson. 2002. 276 p.
9. Kappeler V., Gaines L, Schaefer B. Community Policing. A Contemporary Perspective. Routledge.2020. 638 p.
10. Kelly W., Mears D. The Reinvention of Policing: Crime prevention, Community, and Public Safety. 2023. 300 p.
11. Medicine national academy of science. Proactive Policing: Effects on Crime and Communities. National Academies Press 2018 . 402 p.
12. Miller L., Hess K., Orthmann K. Community Policing: Partnerships for Problem Solving. 8th Edition. 2017. 528 p.
13. https://www.behavioural-safety.com/articles/Treating_safety_as_a_value.p (дата звернення 25.04.23).
14. Rinehart R. Safety, A Core Value? <https://www.linkedin.com/pulse/safety-core-value-ryan-rinehart> (дата звернення 10.04.23).
15. <https://thedigital.gov.ua/ministry> (дата звернення 10.02.23).
16. Siebel, Th.M. Digital transformation: Survive and Thrive in the Era of Mass Extinction. 2019. Rodin Books, 256 p.
17. Skyba, E.K, Polischuk, M.G. (2019). Legal Component of the Concept of Provision of public services. Baltic Journal of Economic Studies. 5 (n.1), 194-201. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-1-194-200>.
18. Skyba E. (2021). Gender challenges of modern societies Philosophy, economics and law review. Volume 1. n. 2. P. 18-24.
19. Skyba E. (2021). Philosophy of postmodernism as a theoretical justification of the women social value. Scientific Journal of Polonia University 38 (1-1), 294-303.
20. <https://www.gu.se/en/applied-information-technology/digitalization-of-society> [дата доступу 21.02.23].
21. Vlasova T., Skyba E. and others. (2022). “Fluid” temporality: the conflict of gender and age in the postmodern socio-cultural context. Rupkatha Journal v1.n. 4. P. 25-38.
22. Wacks R. Philosophy of Law: A Very Short Introduction, Oxford University Press. 2014. 176 p.

COMMUNITY POLICING. ІДЕЇ ПРО НАВЧАННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Наталія Комих

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук, доцент

Сучасний світ стрімко змінюється. Трансформації охопили всі без винятку сфери соціальної взаємодії індивідів в сучасному суспільстві. Цивілізаційні повороти відбуваються в технологічній галузі – стрімкий розвиток інтернету посприяв перенесенню соціальної комунікації та соціальної взаємодії у віртуальну та доповнену реальність, розвиток штучного інтелекту, біотехнологій, роботизація. Технологічні новації та розробки сприяють інформатизації та цифровізації – посилення ролі нових медіа, інтернет- комунікації, домінування візуального контенту, настання «епохи постправди», розгортання цифрової інфраструктури (наприклад, мобільний застосунок «Дія», так звана «держава в смартфоні»). Цифрові технології, віртуальна реальність (кіберпростір) стали частиною повсякденного життя сучасного індивіда.

Поряд з технологічними інноваціями особливо важливим є усвідомлення ціннісних орієнтирів. Усвідомлення суспільствами потреби та необхідності розвиватися в напрямку демократизації ключових інституцій держави. Таким кроком є реформа правоохоронної системи в Україні з 2015 року. Одним з важливих напрямків є впровадження концепції community policing – відкритості правоохоронної системи до суспільства, постійній співпраці, комунікації з громадою для формування безпечного середовища життєдіяльності сучасної особистості. Відповідно, зазнали змін і підходи до організації освітнього процесу поліцейських, які відповідали б викликам сучасності.

Логічно, що такі потужні суспільні процеси потребують удосконалення форм та методів створення наукового знання, його накопичення, практичного застосування, а також передачі та засвоєння. Безперечно, все починається зі сфери освіти на всіх рівнях. Саме там соціалізується індивід та набуває знань, компетенцій, які мають відповідати викликам сучасності, або, принаймні, прагнути осягнути ті новації, що стрімко виникають та суттєво змінюють повсякденність, публічний простір в контексті професійних новацій. В реаліях

українського суспільства процес реформування освітньої галузі відбувається в умовах нестабільності. Спочатку – це стрімкий перехід на дистанційну форму освіти, що було спричинено пандемією Covid-19, а потім – початок повномасштабного вторгнення росії на територію України. Зараз війна триває більше року, і саме в таких умовах ми маємо знайти можливості для суттєвих змін та осучаснення організації, змісту, практичного спрямування освітнього процесу та галузі в цілому.

Галузь безпеки і оборони – саме той майданчик, де відбуваються першочергові випробування та впровадження технологічних цифрових новацій як в світі, так і Україні зокрема. Підготовка фахівця правоохоронної сфери потребує застосування інноваційних методик, підходів, засобів для того, щоб відповідати викликам сьогодення. В даному розділі ми розглянемо цифрові інструменти в освітньому процесі, їх можливості та безпосередньо методики застосування для навчання здобувачів у закладах вищої освіти, безпосередньо із специфічними умовами навчання.

Логіка представлення матеріалу потребує окреслення певних питань в чіткій послідовності. Спочатку ми розглянемо контекст розгортання освітнього процесу в умовах українських реалій, приділимо увагу характеристиці інформаційного, цифрового суспільства, фактору інтернет-технологій, віртуальній та доповненій реальності та особливостям дистанційної форми освіти, яка переважає на сьогодні, має вже певні ознаки, накопичений досвід та позитивні практики розгортання. Далі мова піде безпосередньо про цифрові інструменти організації освітнього процесу в ЗВО. Ми наведемо конкретні методи, їх можливості та специфіку в контексті набуття певних знань, навичок та компетенцій для здобувачів вищої освіти в закладах зі специфічними умовами навчання.

Виникнення Інтернету наприкінці 60-х років ХХ століття, як ще одного комунікативного каналу передачі даних, а потім як засобу масової комунікації в ХХІ столітті призвело до появи не тільки глобального інформаційного середовища, але й особливих віртуальних світів, мережевих суспільств, мережевої культури й мережевої мови, що обслуговують цей сегмент соціальної реальності, який з'явився не так давно. Інтернет-середовище стає настільки масштабним, різноманітним, цікавим і непередбачуваним у своєму розвитку й впливі, що ряд вчених, що представляють найрізноманітніші гуманітарні дисципліни, приступили до вивчення мережі.

На початку 2000-х з'являється робота Мануеля Кастельса «Інтернет-галактика – міркування щодо інтернету, бізнесу і

суспільства», яка присвячена переосмисленню інтернету, як глобальної мережі, що починає впливати на організацію соціальної взаємодії та формує новий суспільний порядок в світі [4].

Вчений аналізує переваги мережі, які полягають в гнучкості, адаптаційності, має горизонтальні форми поєднання та принципові нові якості для виживання і успіху для індивіда, бізнесу, корпорацій в навколишньому середовищі, що жваво змінюється. Мережа дозволяє перемагати бюрократії та вертикально побудовані організації та корпорації. Кастельс натякає на формуванні якісно нових форм соціальної комунікації, що дозволить світу глобалізуватися, економікам розвиватися, а суспільствам взаємодіяти [4]. На жаль, як ми можемо спостерігати сьогодні, війна може розгортатися у віртуальному просторі – держави воюють в мережі, мова йде про інформаційні війни. Цікаво, що вчений стверджує, що мережа розвивається швидше, ніж науковці мають можливість її досліджувати [4].

Принциповими моментами, характеристиками Інтернету, які позначив Кастельс М., і, дійсно, зараз ми можемо констатувати, що вчений був конструктивним у своїх припущеннях та розвідках, є: відкритість мережі в сенсі технічної архітектури та інституційної організації; саморозвиток, бо користувачі стали творцями мережі, її розробниками, саме вони адаптували мережу до власних потреб та цінностей, сформували інтернет-культуру; особливості управління мережею; поява нових професій, соціальних груп, громадських рухів, швидкий обмін інформацією, виникнення злочинності в мережі; появи хакерів, як форми неформальної культури; розвиток бізнесу, мережевих підприємств, нової економіки її галузей в цілому, зокрема маркетингу; змінюється характер праці, поява інформаційних технологій. Особливого значення вчений надає мережевому характеру нової віртуальної реальності в інтернеті. Зникає ієрархічна система побудови соціальної системи, виникає мережевий індивідуалізм [4].

Отже, Інтернет породжує політично революційне поєднання автономії та впливу. Кожен має доступ до глобальної мережі, може виступати як реципієнтом, так і генератором інформації. Глобальна інформаційна мережа, що склалася в останні роки, охопила десятки мільйонів комунікаторів і реципієнтів. Багаторазово зросла міць мультимедійних технологій, які постійно вдосконалюються і оновлюються. Знання або відомості, які переробляються, передаються, продаються, призначені для безлічі діючих в інформаційному просторі акторів і реципієнтів. Поряд з інформацією, організаційними можливостями, каналами зв'язку і т.д. знання включені в те, що в наші

дні називають «інтелектуальним капіталом», що використовується для створення суспільного багатства, побудови освітньої траєкторії.

У той же час, на що О. Тоффлер звертає особливу увагу, зростаюча автономія інформаційних технологій все більше скорочує роль людини в прийнятті рішень і підпорядковує його запрограмованому способу дії. Виникає проблема контролю нескінченних перетворень інформації. Проте, вимоги впорядкування та жорсткого контролю над інформацією суперечать потребі в інноваціях, які стимулюють процес виробництва. Чим міцнішою і надійнішою стає інформаційна система, чим більше зростає визначеність і структурованість, чим легше вона піддається управлінню, тим сильніше стримує творчі сили і викликає застій організації [9].

Комп'ютерна комунікація багатогранна. Вона має характеристики, властиві й іншим видам комунікації. Так, дослідниця Землякова О. наводить такі ознаки:

- з погляду масштабності – комп'ютерне спілкування має в собі риси масової (спілкування з усім світом), міжособистісної (спілкування між користувачем і комп'ютером) і групової комунікації;

- з погляду на часовий чинник – тривалість комунікативного процесу – комп'ютерне спілкування може бути як стислим (одержання електронної пошти), так і тривалим у часі (участь у конференціях);

- за формою комп'ютерна комунікація поділяється на усну (безпосереднє спілкування чи за наявності голосового модему) і письмову (текстова і графічна, тобто передача малюнків, схем і т.д.) [3].

З інформаційної мережі, призначеної для обміну інформацією по електронній пошті і забезпечення доступу до видалених файлових архівів, Інтернет нестримно перетворюється на серйозний ринок послуг, в який інвестуються чималі суми грошей.

У Інтернеті розвивається рекламний бізнес, онлайнві аукціони, гральний бізнес, електронна комерція. Відвідуваність найбільших серверів досягає одного мільйона в день. Можливості, що надаються мережею для бізнесу, змінюють його організаційні моделі, здійснюючи можливим безпосередній зв'язок виробник – споживач, децентралізуючи виробництво. Електронна торгівля розширюється, незважаючи на періодичні в ній розчарування.

Якщо на початку були сумніви в необхідності Інтернету – занадто мало прозорості, корисної інформації та багато анархії, то тепер розвивається внутрішня динаміка, яка призвела до того, що уряд, промислові підприємства, об'єднання, університети, наукові установи та навіть не в останню чергу класичні засоби масової інформації не

можуть собі дозволити бути не представленими в Інтернеті. Тим самим Інтернет досяг нової якості системи комунікації, спрямованість розвитку якого ще важко оцінити. У всякому разі ця система вже значною мірою забезпечила відкриття національного та міжнародного обміну інформацією. У країнах, де активно використовуються комп'ютерні інформаційні системи, вони перетворилися в засоби масової інформації.

Тематика, пов'язана з функціонуванням Інтернету як соціального простору, отримала певне висвітлення у вітчизняній науковій літературі. У полі зору дослідників виявляються найважливіші прикладні аспекти Інтернету: розглядаються деякі приватні питання його використання в різних сферах соціокультурної діяльності, роль та можливості Інтернету в розвитку освіти, дистанційної, зокрема, і його місце в політичній сфері тощо. Можна говорити про те, що за останні роки в цій області стався якісний стрибок. В результаті, на сьогоднішній день можна констатувати, що Інтернет перестав бути просто системою зберігання й передачі надвеликих обсягів інформації й став новим способом життя повсякденної реальності й сферою життєдіяльності величезної кількості людей. Результатом цього стало те, що у користувачів комп'ютерних мереж виникає ряд психологічних феноменів – інтересів, мотивів, цілей, потреб, установок, а також форм психологічної й соціальної активності, безпосередньо пов'язаних із цим новим середовищем. Серед таких феноменів занепокоєння спеціалістів викликає проблема патологічного використання Інтернету. Мова йде про так звану “інтернет-залежність” (синоніми: інтернет-аддикція, віртуальна аддикція). Попри те, що дана проблема окреслена та існує вже протягом достатнього проміжку часу, на сьогодні все ще не розроблена чітка та загальноприйнята система критеріїв цієї залежності.

З кінця 1990-х років привертає увагу соціологів проблематика вивчення кількісного і якісного складу аудиторії Інтернету як співтовариства, що володіє власними соціологічними характеристиками. Окреме питання – формування методології та апробація методів соціологічного дослідження за допомогою мережі. Репрезентативні дослідження через мережу проводяться вже певний час, але дискусія стосовно процедури, надійності даних, коректності застосування методів триває.

Поява новітніх високотехнологічних форм, Інтернету, зокрема (всесвітня комп'ютерна комунікативна мережа, до якої підключені мільйони користувачів зі всього світу), вимагає відповідного опису і пояснення – як на прикладному, так і на теоретичному рівні. Аналіз

Інтернету на прикладному рівні дозволяє визначити оптимальні шляхи його практичного розвитку і функціонування на благо суспільства. До цього часу питання про віднесення Інтернету до засобів масової комунікації в науковому співтоваристві залишається дискусійним. В будь-якому випадку така складна комунікативна форма, як Інтернет, знайде своє місце в системі наукових дисциплін, що досліджують комунікативний та віртуальний простір. Саме Інтернет сьогодні є, з одного боку, процесом, що має високу динаміку, а з іншого – найменш вивченою формою простору соціальної взаємодії. Інтернет досяг рівня розгортання та формування іншої реальності – віртуальної, або доповненої. Завдяки цьому сучасна людина тотально існує в двох реальностях – віртуальній та об'єктивній.

Згодом мова вже йде про формування інформаційного суспільства, цифрового суспільства та віртуальної реальності з посиленням цифрових технологій. Термін «інформаційне суспільство» введений в 1960-х роках американським економістом Ф. Махлуп і професором Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші. Ідеологи «постіндустріального суспільства» Д. Белл і Й. Масуда в 1970-і роки намагалися зв'язати технологічні аспекти з соціальними та наголошували на зростаючій ролі інформації в світі. Існує велика кількість робіт, що використовують «інформаційну» термінологію, і присвячених соціально-економічним, політичним, психологічним, комунікаційним питанням. При усій різноманітності підходів, оцінок і прогнозів, вони вибудовані, в основному, за схемою: зростаюча кількість інформації і знань, нові засоби зв'язку та комп'ютери створили ситуацію, в якій, з одного боку, є нові можливості для прогресу, в т.ч. вирішення соціальних протиріч, з іншого боку, виникають перешкоди на шляху до нового суспільства. Посилюється роль інформації. Зокрема, ми наголошуємо на тому, що стрімкий розвиток цифрового суспільства під впливом поширення технологій Web 2.0. Web 3.0. – безкоштовних програмних продуктів, що дають змогу користувачам Інтернету без знання мови HTML створювати, розміщувати й підтримувати контент у мережі. Чи не найсерйозніші трансформації під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій торкнулися масової комунікації. Фактично експерти сьогодні ведуть дискусії вже не про витиснення з передових позицій традиційних засобів масової інформації, так званими «соціальними медіа», до яких, зокрема, відносяться і блоги, а про їх значення в

інформаційній війні, що відбувається зараз на території української держави.

З появою Інтернету суспільство все більше набуває ознак інформаційного. Інформаційне суспільство розглядається як еволюційне продовження індустріального суспільства, в якому найбільш високими темпами зростають сектори, пов'язані зі створенням і вжитком інформації, а нові інформаційні та комунікаційні технології, що виникли в результаті технологічного прогресу, впливають на характер комунікацій. Доступ до інформації виступає вирішальним чинником в організації демократичного суспільства. Виробництво, обробка і передача інформації стають новою потужною продуктивною силою і значно впливають на соціальні, економічні і політичні процеси, що відбуваються не лише в Україні, але й у світі. Цілком природно, що в період становлення інформаційного суспільства особливої актуальності набувають питання трансформації суті освітнього процесу, надання навичок та компетенцій, які у повній мірі відповідали викликам сучасності. Особливо, це стосується залучення до наукових досліджень та отримання знань нових високотехнологічних форм, зокрема, штучного інтелекту.

На сьогодні понад 5 млрд людей в усьому світі користується Інтернетом, а 63% онлайн, за даними Digital 2022 Global Statshot [15].

Найбільш популярним місцем перебування споживачів Інтернету є соціальні мережі. За даними дослідження, 4,65 млрд користувачів зафіксовано в світі, це 58,7 % всього населення планети. В середньому користувач Інтернету проводить в мережі понад 40% свого життя, це по 6 годин 53 хвилини онлайн щодня (див. рис.1.) [15].

Покриття мережі є нерівномірним в світі, спостерігаються особливості споживання інформації та використання мережі в кожній країні. Важливо також, за допомогою якого пристрою долучається людина до мережі. Так, за дослідженням, 4 з 5 мобільних телефонів – смартфони, що дозволяє завжди бути на зв'язку через Інтернет [15].

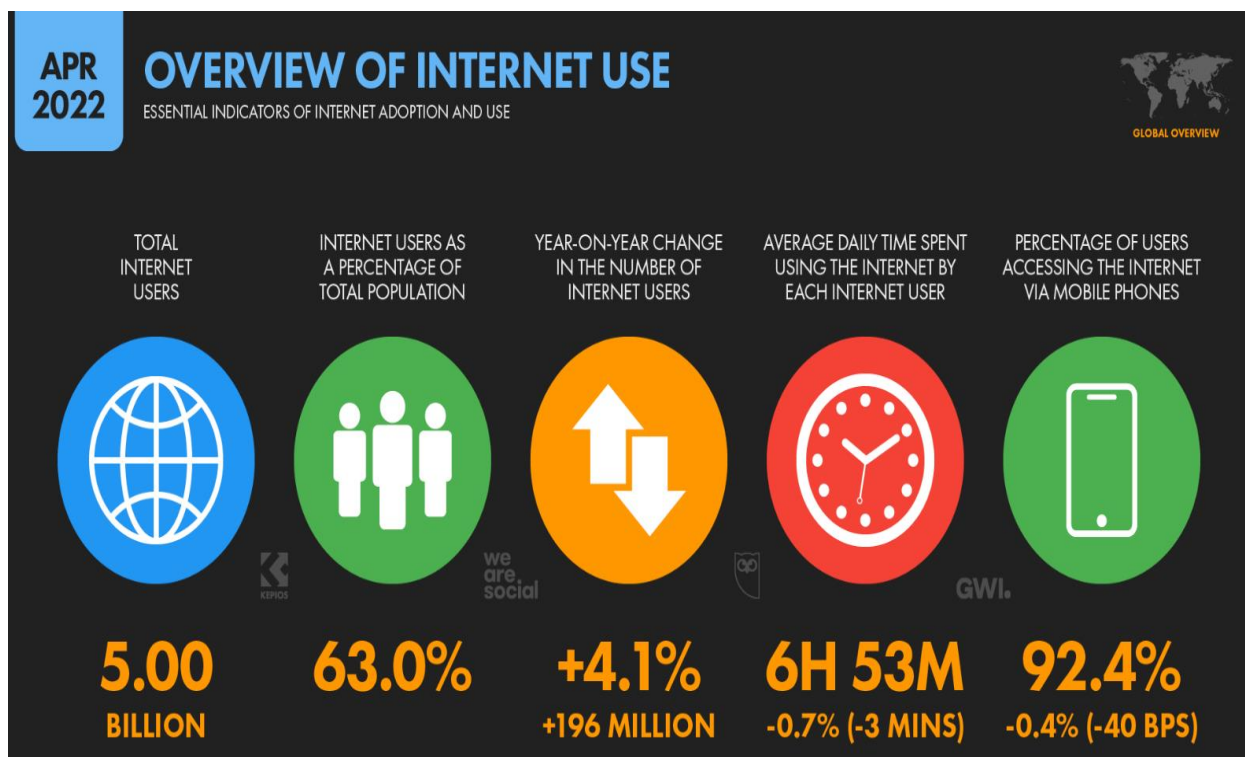

Рис. 1. Світові тренди використання мережі Інтернет [15]

В усьому світі 46% користувачів мережі здійснюють освітні практики за допомогою мережі: дивляться навчальні відео, переглядають онлайн книги, підручники, проходять онлайн навчання (див. рис. 2.).

Важлива особливість використання мережі в світі, яку відмічають автори дослідження, – це те, що 57% респондентів кажуть, що за останні тридцять днів здійснювали покупки в інтернеті (див. рис. 2).

Отже, за результатами аналізу дослідження Report Digital 2022, можемо констатувати три ключові тенденції та тренди, за якими Інтернет має популярність в світі та активно використовується. Це сфера освіти, споживання-торгівлі та дозвілля.

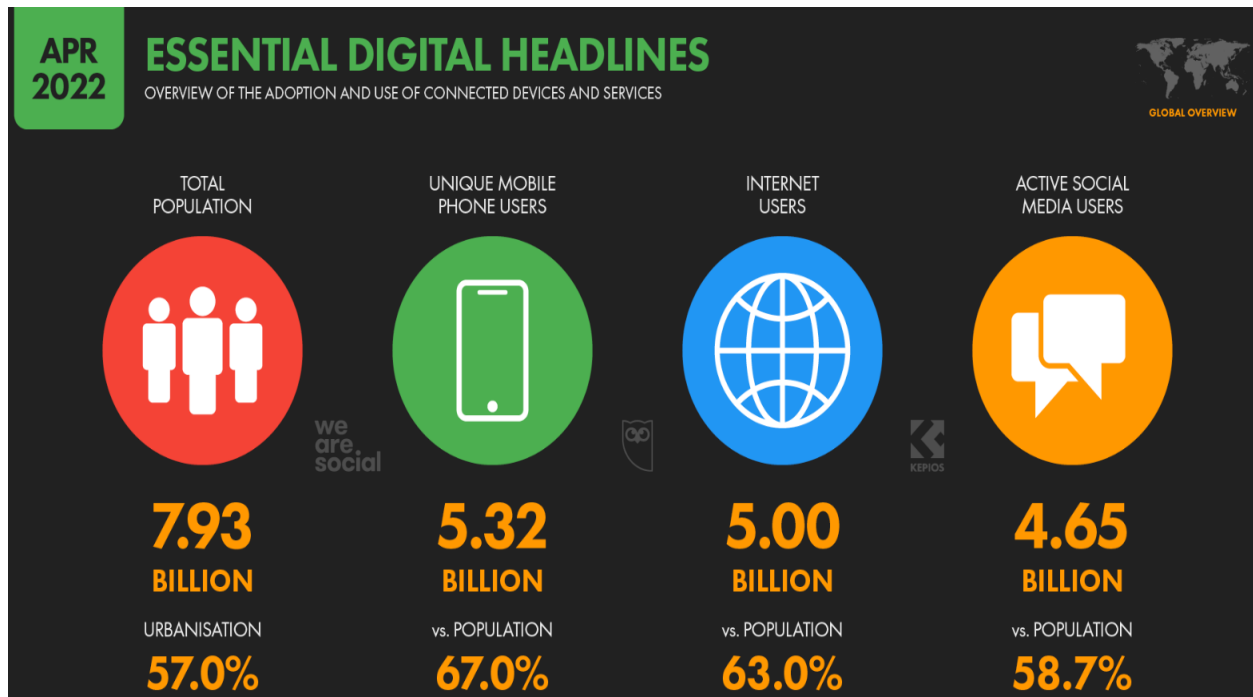

Рис. 2. Світові тренди використання мережі Інтернет [15]

Для характеристики українського суспільства, як інформаційного, з'ясуємо стан розвитку мережі Інтернет та специфіку використання. Чи вписується у зазначені тренди українське суспільство? Чи маємо специфіку споживання мережі? Історія розвитку інтернет-мережі в Україні налічує більше 20-ти років. Мережа розгорталась достатньо стрімко з 90-х років та відкривала нові можливості для українців у сфері комунікації та інформації. В цьому аспекті українське суспільство набуло поступово ознак інформаційного. Адже інформаційний простір достатньо швидко перемістився в мережу, посунувши традиційні засоби масової інформації.

Одразу слід зазначити, що специфікою українського споживання Інтернету є війна, що відбувається на території країни. Цей фактор ще з 2014 року обумовлює особливості розвитку та споживання мережі. Інший фактор – карантинні обмеження через пандемію Covid-19, що обумовили стрімке переміщення в мережу багатьох сфер соціальної взаємодії: освіти, споживання, дозвілля, праці та інших.

Зазначені фактори сприяли швидкому розгортанню дистанційної освіти з уведенням карантинних заходів та в подальшій організації освітнього процесу з початком війни. Слід відмітити, що спроможність мережі–значима об'єктивна складова для запровадження дистанційної

та змішаної форм освіти. Але в жодному випадку ми не можемо не враховувати потужний соціальний капітал у вигляді людського ресурсу. Вчителі, науково-педагогічні працівники, учні, здобувачі освіти, їх батьки та інші стейкхолдери – всі доклали чимало зусиль, продемонстрували високий рівень здібностей та професійних навичок для організації навчання, застосування цифрових освітніх платформ, інноваційних методів дистанційної освіти [14].

Динаміку долучення українців до мережі проілюстровано за результатами щорічного дослідження інтернет-аудиторії дослідницькою компанією Factum Grup (див рис. 3) [7].

Динаміка проникнення Інтернету:
щорічний замір

12

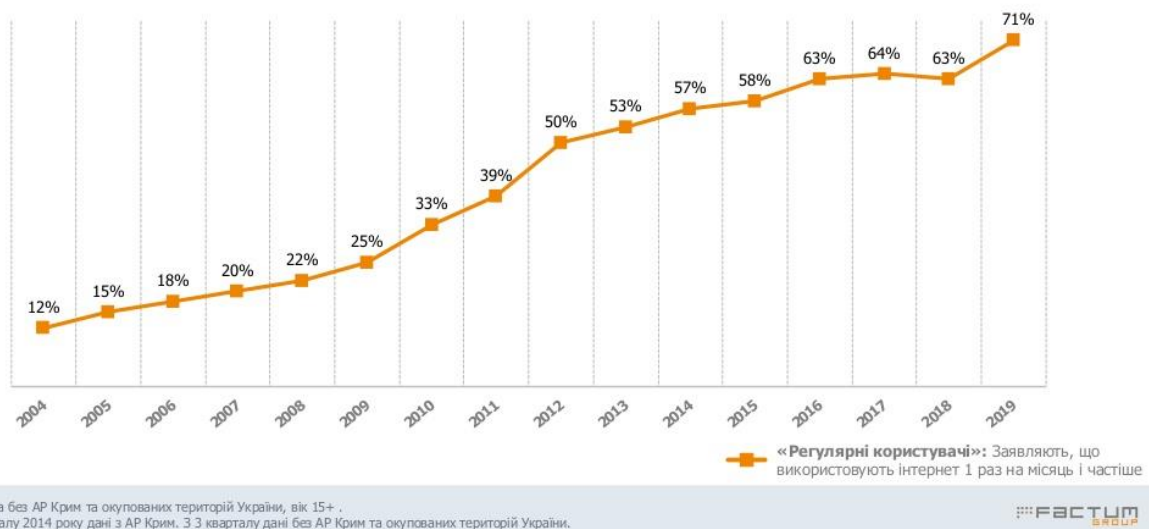

Рис.3

Отже, як бачимо з графіка, стрімка динаміка відбулася з 2011 по 2012 роки. Інтернет- аудиторія збільшилась на 11%, а потім відбувалось розгортання мережі. Але процес розгортання мережі не має значення без соціально-демографічного аналізу. Важливо розуміти, хто є користувачами Інтернету (див. рис. 4) [7].

У 2019 році, як ми бачимо на інфографіці, інтернет-аудиторія доволі молода – 25-34 роки (25% користувачів). Здебільшого користувачі проживають у місті з-понад 100 тис. населенням – 42%. Бачимо, що мережа повільніше розвивається в сільській місцевості. І це закономірно. Стосовно гендерного дисбалансу, то жінки складають

більшість серед регулярних користувачів мережі – 52% (див. рис.4) [7].

Згідно з даними цього ж дослідження, 66% інтернет-користувачів використовують для виходу в Інтернет смартфон, 40% – домашній ноутбук, 36% – стаціонарний домашній комп’ютер, 5% – стаціонарний комп’ютер на роботі (див. рис. 5) [7].

12

Соціально-демографічна структура «регулярних» інтернет-користувачів

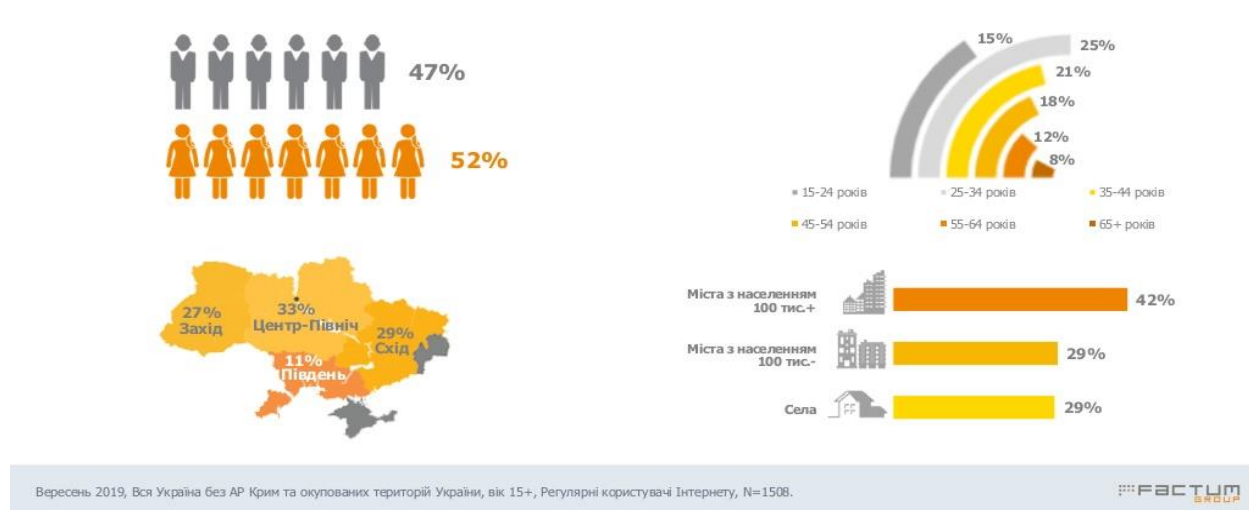

Рис.4

12

Типи доступу «регулярних» інтернет-користувачів

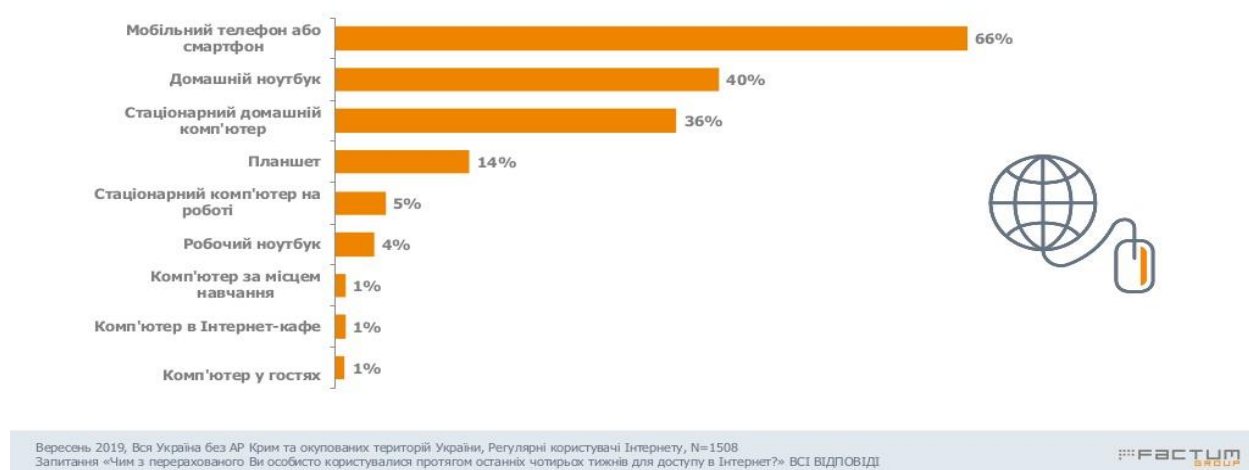

Рис.5

Отже, можемо впевнено констатувати, що українське суспільство мало достатньо непоганий рівень інтернет-покриття на період початку карантину. Звичайно, проблеми були з якістю зв'язку та можливостями долучення до мережі стаціонарної в залежності від місця проживання користувача. Але в цілому картина виглядала непогано, що надало можливість достатньо швидко розгорнути дистанційне навчання.

За даними вибіркового обстеження умов життя господарств в Україні у 2020 році Державним комітетом статистики, покриття мережею складала 75,5% населення країни, але є певні варіації по областях (див. рис. 6) [1].

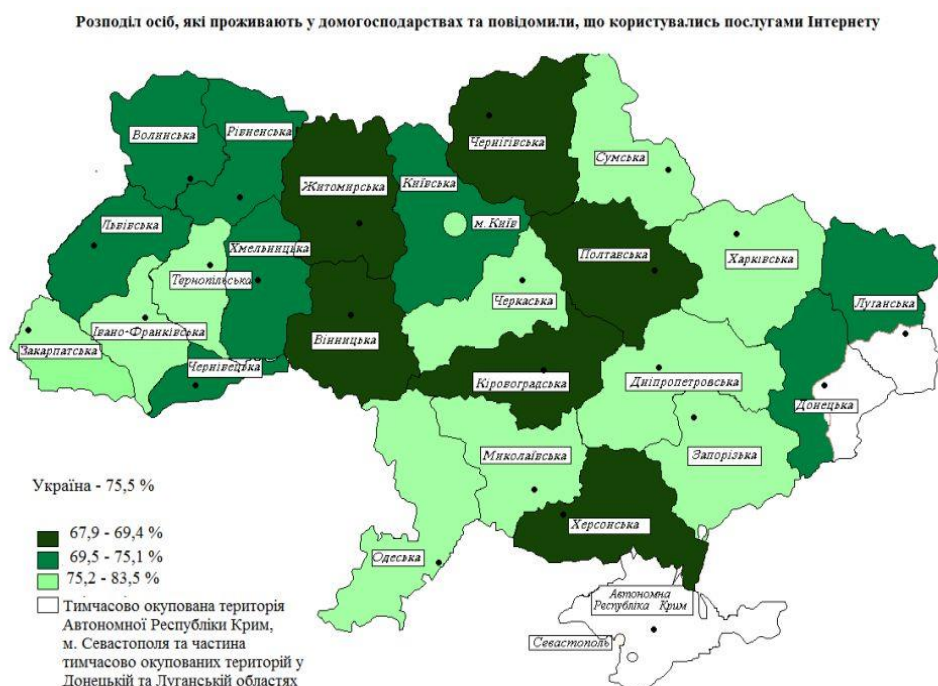

Рис. 6

Яку ситуацію з покриттям Інтернет ми маємо сьогодні? Які ресурси використовуються для комунікації, отримання інформації, навчання? За даними Report Digital, у січні 2022 року в Україні було 31,10 млн інтернет-користувачів. На початок 2022 року рівень проникнення Інтернету становив 71,8% від загальної кількості населення. Найбільш популярними є соціальні мережі. Ними користуються майже 28 млн мешканців. Це 64,4% від загальної кількості населення за даними на січень 2022 року[15].

За результатами дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ГО «ОПОРА» в травні 2022 року, соціальними мережами для отримання новин

користувалися 76,6% українців. На другому місці опинилося телебачення з 66,7% голосів, на третьому – Інтернет (не включаючи соціальні мережі) – 61,2% користувачів. Радіо наразі слухали близько 28,4% громадян України, а друковані ЗМІ читають лише 15,7% опитаних [5].

Суттєвого гендерного дисбалансу за споживанням соціальних мереж не виявлено. Так, соціальні мережі були чільними джерелами інформації для представників обох статей – 77,9% чоловіків та 75,5% жінок. На другому місці у жінок виявилось телебачення (70,4%), а в чоловіків – Інтернет, не включаючи соціальні мережі (63,5%). Найменше і жінки, і чоловіки читають новини з друкованих ЗМІ (див. рис.7) [5].

СТАТЬ

Які джерела інформації громадяни використовували протягом останніх двох місяців для отримання новин

Можливі декілька варіантів відповіді

Рис. 7

Найпомітнішими є відмінності у використанні новин за віком. Так, понад 92% респондентів від 18 до 39 років читають новини у соціальних мережах, так само, як і понад 64% споживачів від 40 до 69 років. Водночас літні люди надають перевагу телебаченню (понад 78% користувачів від 60 років) та радіо (більше 36% користувачів від 60 років). Інтернетом без урахування соціальних мереж для отримання новин користується понад 60% користувачів від 30 до 59 років, а друкованими ЗМІ – понад 20% користувачів від 60 років (див. рис 8.) [5].

ВІК

Які джерела інформації громадяни використовували протягом останніх двох місяців для отримання новин

Можливі декілька варіантів відповіді

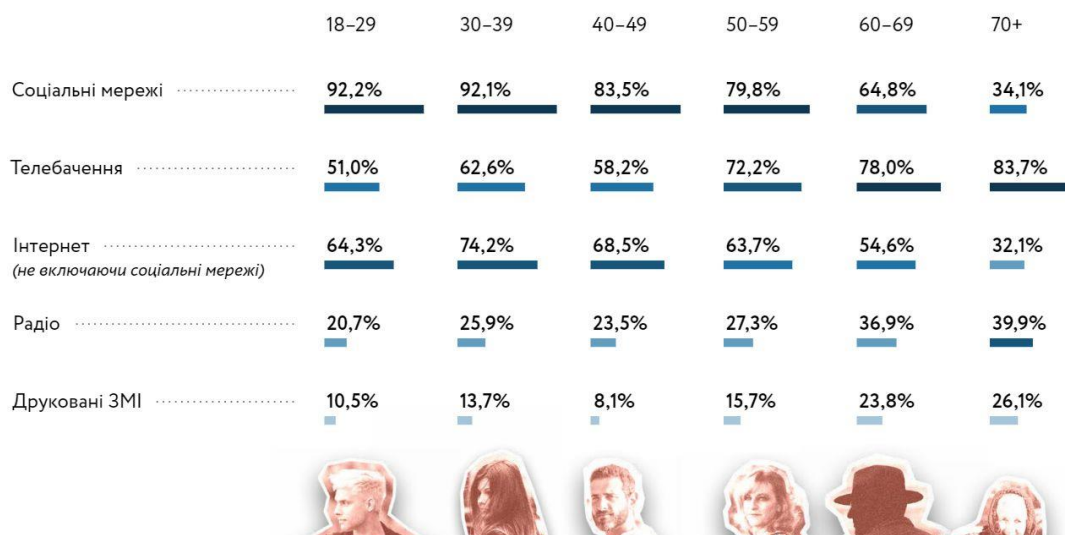

Рис. 8

Також є незначні відмінності у споживанні новин користувачами з сіл та міст. Зокрема, мешканці сільської місцевості частіше дивляться телебачення (71,3% проти 64,4% у містах) та читають друковані ЗМІ (21,5% проти 12,7%). Натомість містяни частіше отримують інформацію через Інтернет (64% проти 55,6% у селі), соціальні мережі (79,2% проти 71,4%) та радіо (28,5% проти 28,2%) [5].

Існують також певні відмінності між споживанням новин у різних макрорегіонах України. На Заході живе найбільша частка користувачів, які дивляться телебачення (73,5%), читає друковані ЗМІ (23,2%) та слухає радіо (34,6%). Натомість найбільше тих, хто читає інтернет-ЗМІ, проживає у східній Україні (63,2%). Соціальні мережі як джерело новин найактивніше використовують у південній частині України (77,8% опитаних) [5].

Відзначимо, що Україна за покриттям Інтернету впевнено виглядає на рівні країн Східної Європи – 86% (минулоріч було 82%) (див. рис. 9) [2].

ПОКРИТТЯ ІНТЕРНЕТУ. ЄВРОПА

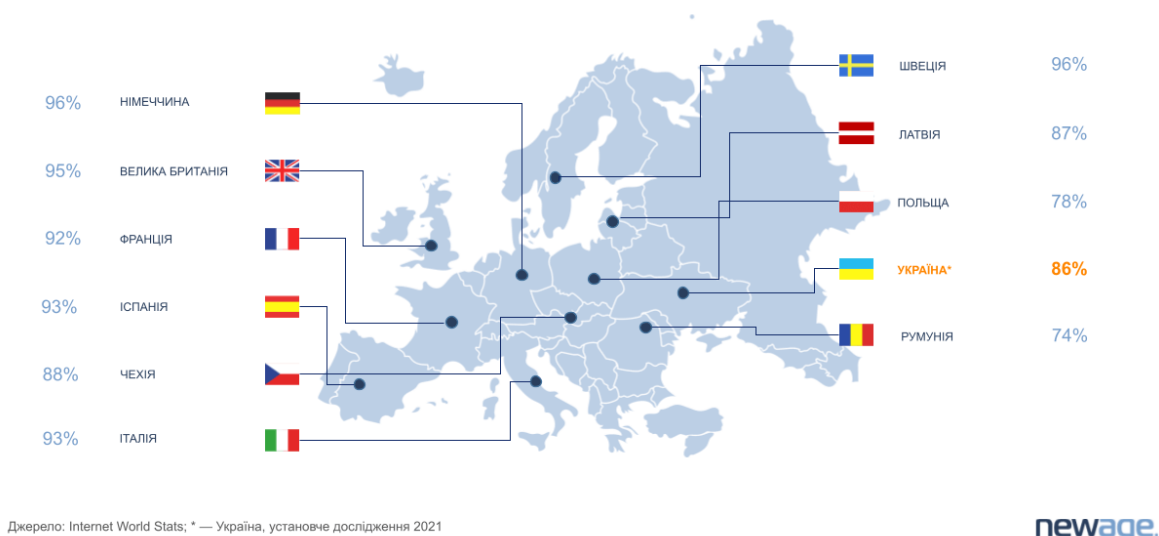

Рис. 9

Отже, з 2020 року, та й надалі, українське суспільство мало доволі масштабне покриття Інтернетом достатньо зрілу в соціально-демографічному та споживницькому контексті аудиторію, що дозволило розпочати навчання дистанційно за умов карантину, а потім продовжити практику за умов повномасштабного вторгнення росії в Україну. Можемо констатувати, що українське суспільство набуває ознак інформаційного та цифрового навіть в умовах війни.

Однозначно, що з появою Інтернету повсякденність людини змінилась і набула нової соціальної реальності, а відтак і характеристик. Соціальна реальність індивіда складається із багатьох просторів, які є приватними або публічними, для всіх і кожен аспект життєдіяльності займає своє місце. Віртуалізація значно розширює комунікативні можливості індивіда, суттєво змінює буденність та можливості соціальної консолідації. Зазнає змін світ розваг та туризму. Всі незбагненні речі та поняття приймають однаковий зміст і форму завдяки віртуалізації повсякденності. Якщо раніше кожен по-своєму уявляв Австралію, то сьогодні ми можемо подивитися на неї в режимі реального часу та зняти всі протиріччя навіть стосовно уяви. Віртуалізація якісно збагачує наш світ, нашу повсякденність тим, що ілюструє, демонструє і доводить до конкретики будь-яку інформацію. Відбувся якісний перехід медіапростору, тобто віртуалізація—це атрибут мережі та медіа. Віртуалізація— як момент уявного, який не існує в предметності. Світ думок людини не може бути без віртуального.

Сучасна людина уже не уявляє свого життя без віртуального світу, який має значимий атрибут – візуалізацію.

Для більш чіткого розуміння даної проблематики слід розглянути виникнення і значення поняття віртуалізації більш детально. Соціологи називають процес заміщення реального простору за допомогою комп'ютера, як місця відтворення суспільства, простором віртуальним – віртуалізацією. У сучасній вітчизняній філософії досить поширене розуміння віртуалізації як процесу відриву свідомості людини від реальності під впливом мас-медіа.

Так, дослідниця Покулита І. наводить у статті дані про походження концепту віртуальна реальність, аналізуючи роботи західних вчених. Доходить висновку, що віртуальна реальність була теоретично сформульована в кінці 70-х рр. ХХ ст. Відповідно до поглядів Ф. Хеміта, термін «віртуальна реальність» був розроблений в Массачусетському технологічному інституті. За іншими даними, термін «virtual reality» висунули фахівці фірми «VPL Research» (Redwood City, California). Але більшість дослідників схиляється до того, що термін «віртуальна реальність» у 1989 р. увів у науковий обіг Я. Ланьєр для позначення певних комп'ютерних обладнань. З його легкої руки пішла низка досліджень комп'ютерної реальності. Так, Г. Фольц досліджував «кіберклани» – вибрані групи людей, що назавжди уклали союз із кіберпростором. Лаурель, Харавей, Стоун розглядали віртуальну реальність як можливість поширювати свою уяву на інших людей через віртуальну реальність. М. Хайм вивчав технології віртуальної реальності як повторення старих тоталітарних ідеологій. Він вважає, що роботи в цій галузі призведуть до зміни всього ладу мислення загальнолюдської культури [6].

Дослідник Штанько В.І., проаналізувавши вітчизняних та західних дослідників, наводить узагальнюючі особливості віртуальної реальності. А саме:

- породженість – реальність, що відтворюється іншою реальністю, яка є зовнішньою стосовно першої;
- актуальність – віртуальна реальність існує тут і зараз і тільки тоді, коли відбувається активність зі створення реальності;
- автономність – віртуальна реальність має свій час і закони існування, позбавлена минулого і майбутнього;
- інтерактивність – реальність, що може взаємодіяти з багатьма реальностями, навіть з тією, що її породжує [12].

Розглянувши кілька варіантів поняття «віртуальна реальність», ми можемо сказати, що в цей час вона є одним із важливих факторів

соціалізації молоді. Інтернет, так само, як і електронні засоби масової інформації, починає відігравати дедалі більшу роль як інститут становлення особистості людини. У віртуальному просторі індивід засвоює зразки поведінки, культурні норми й цінності того або іншого мережного суспільства. Деякі зарубіжні автори (Дж. Болтер, Р. Култер) вважають за можливе говорити про формування «цифрового тіла» людини поряд з фізичним (індивідом) і соціальним (особистістю). Отже, внаслідок входження до Інтернету особистість потрапляє під вплив віртуального середовища [6].

Новітні технології у сучасному житті використовуються в усіх сферах людської діяльності. Сучасний Інтернет – це робота, бізнес, дозвілля, освіта, самоосвіта, знайомства. Завдяки цьому розширилися кордони і можливості спілкування, міжособистісні комунікації на сьогодні полонили віртуальний простір, змінили його, наблизили віртуальний сервіс до потреб особистості, якій надали змогу стати як активним учасником, так і творцем ресурсів і послуг віртуальної реальності, що зробило віртуальне товариство більш людним.

Продуктивним в цьому сенсі виступає поняття "віртуальна свідомість", яка постає специфічною формою відображення дійсності (інформаційних процесів), що опосередкована новими інформаційними технологіями та включає у себе ціннісні установки особистості, соціальні орієнтації, соціальну активність в процесі побудови інформаційної культури. Це визначає новий тип мислення, світовідчуття та світосприйняття, що дозволяє людині вільно орієнтуватися в інформаційному просторі та бути суб'єктом нового типу комунікацій, а не об'єктом зовнішніх впливів та маніпуляцій.

Залежно від домінування засобів масової комунікації історію людства Маклюен М. представив, як послідовний розвиток чотирьох епох.

Перша епоха—"дописьмового варварства", для якої характерні наївне та безпосереднє ставлення людей до навколишнього середовища. Найвищим комунікативним досягненням людини цієї епохи є мова, яка сприймається на слух. Таким чином, відбувається становлення "людини слухаючої";

Друга епоха – «писемної кодифікації» порушила духовну гармонію неграмотного варвара, адже в комунікації починає домінувати не слух, а зір, не акустичне повідомлення, а текст, закодований у писемності. Пристосування до розумових дій кодування-декодування змісту зробило людину більш раціоналістичною і прагматичною. Як ми знаємо з історії, з часом племінне братство змінила феодална

роздробленість;

Третя епоха – Гутенберга остаточно покінчила з природною гармонією первісної людини, адже настав час "типографської ери". Для цього періоду характерним є те, що людина стає розумнішою не за рахунок спілкування з людьми, а завдяки індивідуальному читанню. На зміну "людині слухаючій" з'являється "людина, що дивиться", у якої менш розвинені сенсорні канали, проте гіпертрофований зір;

Четверта, сучасна епоха – епоха синтезу "людини слухаючої" та "людини, що дивиться". Електронні засоби зв'язку, за словами М.Маклюєна, – це "комунікаційна революція" в історії людства [13].

Електронне спілкування створює умови для всебічного повноцінного розвитку особистості, але цей прогрес має також іншу сторону медалі, тому що інтернет-технології знаходяться у стані радикальної трансформації. У зв'язку з цим змінюється як сприйняття світу людиною, так і структура повсякденності буття. Це кардинально перевертає світ буття та викликає до життя такий феномен як «віртуальна реальність».

Віртуальністю поглинуто і вільний час людини, яка у своєму відпочинку займає місце перед екраном телевізора чи монітором комп'ютера. В результаті можна бачити ефекти поодинокості людини в оточенні безлічі засобів комунікації, коли між безпосередньою міжособистісною комунікацією та комунікацією за допомогою ЗМІ (до яких прилучається не тільки інтернет-комунікація, але й стільниковий зв'язок, що фактично набирає вигляду безпосереднього спілкування на відстані) індивід робить вибір не на користь першої.

Таким чином, можна констатувати загальну віртуалізацію всіх сфер соціального, яка відбувається прямо (під впливом комп'ютерних технологій) і опосередковано (у сенсі трансформації соціально-політичних інституцій і самої культури як складової суспільства Постмодерну).

Отже, ми бачимо, що віртуалізація провокує розвиток онлайн-інтернет-спільнот, що охоплюють все більше і більше населення. Цей новий процес трансформації суспільства кардинально змінює традиційні суспільні інститути. Негативним акцентом інтернет-віртуалізації суспільства є недостатні навички спілкування в реальності сучасної молоді та створення в людей образів самопрезентації, що викривляють дійсність та реальність.

Поряд з інформатизацією, віртуалізацію соціального середовища дослідники останнім часом відмічають стрімкий рух в бік цифровізації. Цифровізація (з англ. digitalization) означає впровадження цифрових

технологій в усі сфери життя. Вона забезпечує широкий круг можливостей для створення багатьох сучасних технологій («цифрових технологій») через використання в них цифрового подання інформації. Цифровізація створює та розвиває залучення у всіх галузях суспільства цифрових технологій та інформаційно-комунікативних [11]. Цифрові технології спричинили відкриття нових можливостей в організації діяльності соціальних інституцій: держави, права, економіки, релігії, освіти. Трансформації стосуються форм соціальної комунікації індивідів, обміну, зберігання інформації, а також її відкритості та доступності для широких мас. Цифрова ера потребує від індивідів постійного засвоєння новацій, цифрових технологій, а отже бути відкритими до новацій постійно.

На тлі потужних технологічних новацій, які стрімко охопили світ і не минули українське суспільство, розвиток мережі Інтернет, віртуалізацію соціального простору, роботизацію та штучний інтелект, народжується та формується покоління, яке отримало сьогодні назву – цифрове покоління, покоління гаджетів, І-покоління. Термінологічно досі не склалось сталої дефініції та назви цієї когорти населення. Вони народжені з 2000 років, але більш чітко про долю цифрового покоління та його специфіку починають говорити з 2007 р., коли з'явився перший iPhone. До основних характеристик цих людей узагальнюючи можна віднести те, що вони не квапляться дорослішати, менше рухаються, живуть буквально в соціальних мережах, віртуальній реальності, там відбувається їх соціалізація, соціальна комунікація. Вони емоційні, але емоції висловлюються знаками: смайлами, лайками, гівками, набором скріншотів. Занурення в цифрову реальність відповідно породжує кліпове мислення (здатність сприймати і переробляти інформацію невелику за об'ємом), сприйняття інформації радше візуально, текстова інформація повинна бути невелика за об'ємом. Здатність аналізувати інформацію помітно знижується, адже постійно виникає нова.

Сучасна молодь може легко здійснювати багато завдань: слухати музику, писати, висловлювати думки, шукати дані. Але кліпове мислення має ряд переваг – захищає мозок від інформаційного перевантаження, пришвидшує реакцію. Ключовим недоліком кліпового мислення є зниження емпатії, співпереживання, адже кількість інформації про нещасні випадки, насильство, катастрофи, війни настільки велика, що викликає відчуття при звичаєння до такої інформації і, як наслідок, зниження рівня здатності до співчуття іншим людям.

Представники цього покоління не можуть зосередитись ні на чому

тривалий час, але вони адаптувалися до необхідності швидко оцінювати та переглядати великі обсяги інформації. Основне джерело інформації та знань— інформаційні інтернет-ресурси, просіюються на більш свіжі та актуальні. З ключових цінностей, що притаманні діджитал-поколінню – глобальність мислення та толерантність.

Цифрове покоління потребує цифрової освіти. Освіти, із залученням в освітньому процесі цифрових платформ на основі сучасних технологій, впровадження нових інформаційних технологій, застосуванням інноваційних форм організації освітнього процесу та активних методів навчання, зокрема імерсивних. Цифрова освіта надає цифрові компетенції, які є надзвичайно важливими для сучасного спеціаліста будь-якої галузі, тим більше безпекового сектору для країни, яка знаходиться в стані війни та подальшого повоєнного розвитку та становлення. Цифрові компетенції передбачають інформаційну, цифрову грамотність, відповідальне, критичне та безпечне використання цифрових технологій для навчання, професійної діяльності, підвищення кваліфікації, саморозвитку та самовдосконалення.

Про позитивні перспективи діджиталізації наголошують вчені Українського інституту майбутнього. В доповіді «Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою» знаходимо ключові меседжі стосовно важливості цифрових інновацій для освіти [10]. Бо саме освіта є базовим елементом екосистеми цифрових інновацій. Підготовка та залучення до професійної ери спеціалістів, які володіють цифровими технологіями, конче потрібна для конкурентної переваги в цифровому світі. Набуття цифрових навичок стає базовою потребою, адже зростає дефіцит кваліфікованих працівників [10]. Вчені Інституту майбутнього, як аргумент, наводять дані дослідження McKinsey, які свідчать про зростання в Європі до 2030 року робочого часу із використанням інноваційних технологічних навичок на 20%, а з використанням базових технологічних компетенцій – на 65%. Відповідно до цього ж дослідження, за подальші 10 років 90% робочих місць потребуватимуть цифрових навичок. Попит також зростає на працівників із соціальними й емоційними навичками – приблизно на 22% в усіх галузях промисловості Європи до 2030 року [10].

Дані ОЕСД, які аналізують вчені Інституту майбутнього, свідчать про потребу в розвитку «твердих» навичок, зокрема: розроблення програмного забезпечення, управління базами даних, машинне навчання, статистика, а також навички зі STEM-предметів. Також необхідно звернути увагу на розвиток «підприємницьких» навичок –

управління бізнесом, маркетингу та фінансів, а також «м'яких» навичок, зокрема, спілкування, комплексного розв'язання проблем, критичного мислення та креативності.

Вчені також підкреслюють важливість та усвідомлення цифровою людиною факту, що епоха роботи за однією спеціальністю або на одній посаді протягом всього періоду праці закінчилась. Для того, щоб мати попит на сучасному ринку праці, треба постійно навчатися, покращувати свої професійні навички за рахунок формальної або неформальної освіти [10].

На сьогодні саме представники цифрового покоління приходять до закладів зі специфічними умовами навчання, щоб отримати професію поліцейського, слідчого, а отже процес їх навчання повинен відбуватися в умовах цифрової освіти та з урахуванням надання актуальних навичок та компетенції, зокрема в рамках концепції «community policing» – поліція, наближена до громади.

Специфіка майбутньої професії поліцейського передбачає ґрунтовну практичну підготовку, що унеможливує застосування тільки дистанційної форми навчання. В умовах війни прийнятною є змішана форма і, звичайно, очна при дотриманні правил безпекової поведінки. Всі зазначені форми організації освітнього процесу дозволяють запроваджувати елементи цифрової освіти. Остання передбачає застосування онлайн-навчання в синхронному та асинхронному форматах. Для розміщення навчального матеріалу, методичних вказівок, додаткового візуального та навчального контенту застосовуються цифрові технології та освітні платформи, які передбачають ознайомлення з матеріалом курсу, а також виконання завдань та вправ самостійно.

На сьогодні завдання номер один для освітньої спільноти – це посилення цифрового навчання, а для цього потрібні цифрові інфраструктури – цифровий простір та цифрові робочі місця для всіх учасників освітнього процесу. Для освітньої спільноти зараз є актуальними питання: модернізації системи освіти в закладах вищої освіти у напрямку цифровізації, якнайактивнішого використання цифрових технологій; підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників для освоєння найновіших методів та технологій цифрової освіти; формування цифрових компетенцій всіх учасників освітнього процесу – як здобувачів освіти, так і викладачів.

Отже, розвиток та запровадження цифрових технологій має потужний вплив на формування майбутнього фахівця, який повинен бути конкурентно спроможним на сучасному ринку праці. Особливо це

стосується спеціалістів в галузі безпеки та оборони, яка зараз активно розвивається, впроваджуючи цифрові технології. Трансформація саме цієї галузі є першочерговим для українського суспільства, в руслі як технологічному, так і ціннісно-ідеологічному. Професійна підготовка спеціалістів цієї галузі має надавати можливості отримати актуальні, сучасні знання та компетентності, зокрема цифрові та комунікаційні, пов'язані з цінностями демократичного, громадянського суспільства. Саме таких навичок та компетенцій потребує запровадження в діяльності представників правоохоронної системи концепції «community policing».

Вичерпно і достатньо змістовно аналітиками представлений європейський підхід до цифрових компетенцій. ЄС ще в 2016 році виокремив вісім ключових компетенцій для повноцінного життя та діяльності індивіда. Цифрова компетентність визнана однією з ключових. Так: «ЄС представив оновлений фреймворк Digital Competence (DigComp 2.0), що складається з основних п'яти блоків компетентностей, які охоплюють менш складні компетентності, а саме:

1. Інформаційна грамотність та грамотність щодо створення, використання, передавання інформації, що включає вміння: – здійснювати пошук, фільтрувати (відбирати) інформацію та цифровий контент; – діагностувати, розпізнавати та оцінювати інформацію та цифровий контент; – використовувати та керувати даними, інформацією та цифровим контентом.

2. Комунікація та взаємодія, що включають: а) вміння: спілкуватися; розташовувати, передавати інформацію; контактувати із суспільством, користуватися державними та приватними послугами; взаємодіяти; б) знання «нетикету» (від англ. network та etiquette), тобто володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі; в) управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та керувати акаунтами.

3. Робота з цифровим контентом, що передбачає: – його створення; – вміння його змінювати, покращувати та використовувати; – обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування даних, інформації та цифрового контенту; – програмування, тобто вміння створювати програмний код.

4. Безпека, що передбачає: – вміння захистити пристрої та контент; знання заходів безпеки, розуміння ризиків та загроз; – захист персональних даних та приватності; – охорону здоров'я – знання та навички для збереження свого здоров'я та інших з позиції як екології використання цифрових технологій, так і ризиків, загроз безпеці

громадян; – захист навколишнього середовища, тобто розуміння впливу цифрових технологій на екологію, навколишнє середовище, з точки зору утилізації пристроїв ЦТ, а також їх безпечного використання.

5. Розв’язання проблем, що передбачає вміння: – розв’язувати технічні проблеми, що виникають із цифровою технікою, програмним забезпеченням, мережами тощо; – визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення або кастомізувати цифрові технології до особистих потреб; – самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок» [11].

Здебільшого зазначені компетенції можна віднести до так званих *hard skills* (жорсткі навички) – це професійні навички, які засвоює індивід в процесі навчання. Інша, не менш важлива група, – це *soft skills* (м’які навички), ситуативні вміння, знання, риси характеру, які можуть бути застосовані при здійсненні будь-якої роботи. Їх можна розвивати здебільшого за допомогою неформальної освіти та протягом життя. Ці навички потрібні в будь-якій сфері, однак для їх розвитку необхідно більше часу та терпіння. Найзатребуванішими м’якими навичками є: вміння працювати в команді; критичне мислення; лідерство; креативність; вміння дотримуватися дедлайну; відповідальність та дисциплінованість.

Дійсно, зазначені компетенції достатньо змістовно окреслюють коло компетенцій, які має набути здобувач в процесі навчання або, принаймні, розуміти необхідність опанування базових компетенцій для успішного виконання професійних та службових обов’язків фахівцями безпекової сфери.

Важливо розуміти, що в освітньому процесі набуття компетенцій для майбутнього фахівця має головне значення. Але будь-яке навчання не матиме успіху без урахування ціннісно-мотиваційної складової структури особистості, яка приходить навчатися до закладу зі специфічними умовами навчання та ціннісної складової закладу освіти, яка реалізується через мету освітньої програми, що узгоджена з місією, стратегію діяльності ЗВО.

У контексті впровадження концепції «community policing» в професійній діяльності фахівця правоохоронної системи важливим є набуття саме цифрових компетенцій та демократичних цінностей, зокрема: толерантність, свобода, справедливість, рівність, повага, партнерство, плюралізм, відповідальність. Також не менш важливим є розвиток та набуття для майбутнього поліцейського *soft skills* навичок.

З огляду на важливість зазначених компетенцій освітні програми мають розроблятися з урахуванням специфіки подальшої професійної

діяльності фахівця, а освітні компоненти змістовно надавати цифрові компетенції та необхідні soft skills. А, отже, подальша організація освітнього процесу в ЗВО повинна відбуватися тільки з використанням цифрових технологій. Така освіта має свою специфіку та передбачає використання інших методик навчання та самостійної роботи здобувачів. Однак дослідниця Струтинська О., аналізуючи роботи професора Стіва Уїллера, які присвячені вивченню технологій навчання, зазначає, що один із висновків полягає в тому, що поведінка учнів при роботі в онлайн-середовищі містить ті ж самі види діяльності, що й при традиційному навчанні. Наочно поетапну діяльність здобувача освіти до навчання ілюструє «Піраміда цифрового залучення» (див.рис.10) [8].

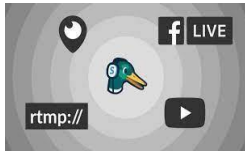

Рис.10. Піраміда цифрового залучення

З рисунка видно, що спочатку здобувачі спостерігають, слухають, знайомляться з матеріалом, а потім переходять до активних дій та створення контенту. В онлайн-середовищі відкриваються, на нашу думку додаткові можливості, обговорення в групах, миттєвий обмін інформацією, одразу візуальне представлення за допомогою цифрових інструментів. Отже, цифрові технології наразі надають потужний інструмент для реалізації освітніх цілей та формування цифрових компетентностей та soft skills.

Серед основних, найчастіше застосованих в освітньому процесі при підготовці фахівців правоохоронної сфери цифрових платформ та інструментів, є:

Moodle (акронім від Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об’єктно-орієнтоване динамічне навчальне

середовище)

– навчальна платформа призначена для об'єднання викладачів, адміністраторів та учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища. Moodle дозволяє: легко створювати контент для дистанційного навчання; зручно ним управляти; публікувати матеріали в різних форматах: аудіо, відео, текст, презентації; до розміщених матеріалів давати доступ не всім, що дуже зручно в організації диференційованого навчання.

:Padlet

BigBlueButton – це система відеоконференцзв'язку, розроблена для дистанційного навчання. Вона дозволяє обмінюватися голосовими повідомленнями

BigBlueButton

та відеозображеннями; проводити презентації онлайн, використовувати загальнодоступні та приватні інструменти – спільне використання екрану, передачу голосу по IP, онлайн-опитування, а також використання офісних документів. Для користувача доступ можливий за допомогою будь-якого інтернет-браузера під будь-якою операційною системою.

Google Meet – сервіс є безкоштовним і зручним і доволі простим у використанні. Зустріч можна запланувати заздалегідь і розіслати учасникам запрошення або створити миттєво. Кількість залучених учасників є необмеженою. Дозволяє роботу в системі календарного планування, учасники координують один з одним час зустрічі. Є можливість демонстрацію екрана, доступна можливість чату та коментування.

StreamYard – сервіс дає можливість вивести в ефір до шести спікерів на безкоштовному тарифі, транслювати екран комп'ютера, виводити в ефірі банери. Зручна та легка у використанні. На вивчення програми вам знадобиться 5 хвилин і приблизно стільки ж на підготовку та запуск ефіру. Дозволяє вести потокове мовлення безпосередньо на LinkedIn, Twitter, Facebook та YouTube.

Віртуальні дошки – це мережевий ресурс, призначений для організації спільної (групової) роботи зі створення документів, проектів, для візуалізації при поясненні навчального матеріалу, спілкування в реальному часі. Функції віртуальних дошок:

✓ Візуальна – наочно дозволяє продемонструвати навчальний матеріал.

✓ Інтерактивна – дозволяє всім учасникам працювати разом, в реальному часі, вибудовувати комунікацію.

✓ Інформативна – є джерелом навчальної інформації та дозволяє комплексно розглянути предмет заняття.

Останнім часом досить активно в освітньому середовищі набуває популярності генеративний штучний інтелект, який функціонує у вигляді Chat GPT. Науковці разом з освітянською спільнотою проводять міжнародні конференції, де обмінюються досвідом застосування ГШІ та можливостями його застосування в навчанні, а також загрози та ризики, пов'язані з тим, що ГШІ буде витіснити експертне знання та обмежувати навички здобувачів освіти.

ГШІ Chat GPT – це система, яка пропонує інтелектуальну та персоналізовану комунікацію. Вміє обговорювати проблему, питання, відповідати на запитання, підбирати індивідуально стиль спілкування, виконувати завдання, генерувати відеоконтент (<https://lexica.art/aperture>). Наразі в Україні активно застосовується ChatGPT. За допомогою ChatGPT можна створювати власні проекти, презентації, виконувати творчі завдання, моделювати ситуації, пов'язані з вирішенням конфліктів, формуванням комунікативних навичок та основам медіації. Використання ChatGPT може допомогти здобувачам освіти зрозуміти складні ситуації, пов'язані з правоохоронною діяльністю, встановленням певних фактів та слідчих дій за скоєним злочином, через приклади та ілюстрації.

Застосування генеративного штучного інтелекту в освіті може надати багато користі, як для здобувачів, так і для НПП. Він може полегшити процес навчання та зробити його більш цікавим та ефективним. Однак, важливо розуміти, що це не є панацеєю на всі проблеми освіти. Використання ГШІ має свої виклики та перешкоди, які потрібно враховувати. Але якщо правильно використовувати цей інструмент, то він може стати потужним засобом для покращення якості освіти в Україні.

У контексті розвитку цифрових технологій в освіті освітяни все частіше обговорюють, аналізують їх результативність, ефективність та застосовують, здебільшого в медичній, біологічній, хімічній сферах освіти імерсивні методи навчання. Ці методи передбачають навчання із залученням симулятивних технологій (VR-технології), що стимулюють різні органи відчуття у віртуальній або змішаній реальностях. До переваг імерсивних технологій у професійній підготовці фахівців у різних галузях ми відзначаємо:

активний підхід у навчанні, насичену візуалізацію, залучення ігрового контенту в побудові змісту та архітектури завдань, наочність, зосередженість, залученість та результативність. З огляду на специфіку, імерсивні методи навчання можуть бути ефективними для підготовки спеціалістів у сфері правоохоронної діяльності, бо дозволяють практично в реальності створювати симуляції ситуацій, що можуть трапитися в ході виконання службових обов'язків. На сьогодні у закладах зі специфічними умовами навчання фактично відбувається тільки перший етап розробки та впровадження імерсивних методів професійної підготовки майбутніх фахівців.

Отже, розгортання цифрової освіти при підготовці фахівців правоохоронної сфери в Україні перебуває в активній фазі впровадження та удосконалення. Досвід використання цифрових технологій показує, що є позитивні ефекти при формуванні професійних компетенцій майбутніх поліцейських, особливо в контексті концепції «community policing».

Запровадження цифрових технологій в освіті вимагає об'єктивна соціальна реальність з огляду на стрімкий технологічний розвиток цифрових технологій та процесів роботизації. Науково-педагогічна спільнота розуміє, а отже, науково обґрунтовує тенденції розвитку освітньої галузі та активно засвоює інноваційні методики. Соціальна реальність стрімко трансформується і розгортається в декількох просторах – об'єктивному, віртуальному та доповненому, що змінює форми соціальної взаємодії, поведінки та культурні тренди індивідів. Зміни вимагають посилення та осучаснення підходів до підготовки фахівця правоохоронної сфери в умовах невизначеності. Необхідні нові методики та підходи до організації освітнього процесу та змісту навчання.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Доступ домогосподарств України до інтернету у 2020 році. Статистичний збірник 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb__dd_in20.pdf (26.06.2023)
2. Digital в Україні 2022: тренди українського інтернету та вплив війни URL: <https://cases.media/article/digital-v-ukrayini-2022-trendi-ukrayinskogo-internetu-ta-vpliv-viini> (16.06.2023)
3. Жигаліна О.О. (Землякова О.О.) Корпоративна комунікація в мережі Інтернет. *Матеріали ІХ Міжнародної конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна.

2010. С. 95–96.

4. Кастельс М. Інтернет-галактика – міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства. К.: Ваклер, 2007. 304с. URL: <http://surl.li/iso0o> (10.06.2023)

5. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: <http://surl.li/iawfw> (26.05.2023)

6. Покулита І. К. Віртуалізація повсякденності як атрибут медіакультури сучасності (в контексті теорій соціальної реальності). *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць.* – 2011. – № 3 (11). – С. 40–44.

7. Проникнення Інтернету в Україні. URL: <https://youkraina.com.ua/> (20.05.2023)

8. Струтинська О. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства. *Open educational e-environment of modern University, № 9 (2020).* URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/issue/view/11> (20.06.2023)

9. Тоффлер Е. Третя Хвиля / 3 англ. пер. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Toffler_Alvin/Tretia_Khvylya_vyd_2000 (11.05.2023)

10. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою URL:<https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (11.05.2023)

11. Цифрова адженда освіти України: основні аспекти *Сучасні досягнення в науці та освіті : зб. пр. XV Міжнар. наук. конф., 16–23 верес. 2020 р., м. Нетанія (Ізраїль).* Хмельницький : ХНУ. 2020. С. 46–51.

12. Штанько В. І. Антропологічні виклики інформаційної цивілізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури та філософія науки»,* URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2058>. (26.06.2023)

13. Marshall McLuhan Understanding Media: The Extensions of Man. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>(16.05.2023)

14. Komykh N, Nedria K. Conceptual Principles of Research of the Process of Institutionalization of Distance Education in Ukrainian Reality *Proceedings of the 4th International Seminar on Education Research and Social Science. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 635. S.24-26.* URL: <https://cutt.ly/pJpeuMF> (26.06.2023)

15. Report Digital 2022. URL: <http://surl.li/ewoxb> (06.05.2023)

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ АГРЕСИВНІСТЮ І СТИЛЯМИ СПІЛКУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ

Інна Шинкаренко

доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

Спілкування з однолітками – особлива та окрема сфера життя підлітка, надзвичайно важлива для нього. Ці відносини будуються на принципах рівності, справедливості й тому забезпечують оптимальні умови для зміцнення почуття дорослості у підлітка. Основою для спілкування виступає спільність потреб, цінностей, прагнень, інтересів, переживань. Підлітки вбачають у спілкуванні з однолітками сферу особистого життя, де кожен діє самостійно і відповідає за свої вчинки. Найважливіша потреба підлітка – прагнення до спільної діяльності з однолітками й бажання бути визнаним, прийнятим товаришем. Фрустрація потреби бути значущим серед товаришів спричинює негативні переживання, призводить до появи девіантної поведінки. Показниками утрудненого спілкування є наступні особистісні якості: агресивність, конфліктність, негативізм, асоціальність, замкнутість. Спілкування в підлітковому віці – важлива школа самовиховання, якому підліток приділяє велику увагу.

Події, пов'язані з відкриттям свого внутрішнього світу, супроводжуються тривожними переживаннями. Виникаюче «Я», ще не визначене, являє собою порожнину, яку підліткам необхідно чимось заповнити. Душевна криза нерідко виникає у підлітка в період, який супроводжується фізичним ростом та початком статевого дозрівання.

Пубертатний період, що характеризується статевим дозріванням, зміною соціальної ситуації розвитку, готує сприятливий ґрунт для різноманітних форм прояву агресії і навіть жорстокості. В підлітковому віці спільний рівень агресивності надто підвищений, та особи, які здатні почувати агресивну атмосферу, сильніші від інших, у відсутність високого рівня суб'єктивного контролю схильні до ідентифікації з групою, з емоціями більшості, що збільшує їхню агресивність. Адже саме підлітковий період є періодом посилення та демонстрації агресивної поведінки.

Саме тому обрана проблематика дослідження сьогодні є дуже актуальною для працівників Національної поліції, педагогів та батьків.

Розглядаючи цю проблему в контексті подій, які відбуваються в нашій державі, слід зазначити, що саме від ювенального поліцейського залежить, яку життєву позицію оберуть діти: чи стануть в лиху годину на захист своєї Вітчизни, чи поповнять лави кримінального світу. Тому виконання обов'язків поліцейськими фахівцями вимагає високого професійного підходу, а саме: не тільки досконалого знання нормативно-правової бази, а й основних принципів педагогіки, знань з вікової психології, психології впливу, дотримання етичних і моральних норм. Спілкування поліцейських з дітьми належить до сфери діяльності не тільки фахівців з ювенальної превенції, а й інших поліцейських служб і підрозділів: патрульної та кримінальної поліції, органів досудового розслідування.

Отже, кожен правоохоронець повинен опанувати достатній рівень знань, щоб результативно комунікувати з дітьми.

Агресія – дія, яка спрямована на заподіяння шкоди іншій людині. Агресивність – стійка риса особистості, яка проявляється в готовності суб'єкта до агресивної поведінки. Витоки агресивності знаходяться на рівні нейродинамічних і психодинамічних якостей, темпераменту і деяких видів акцентуацій характеру. До них можна віднести емоційну чутливість і дратівливість, рівень тривожності, деякі емоції, що входять в так званий комплекс ворожості, – гнів, відразу і зневагу, а також емоцію страху. Сукупна дія цих характеристик обумовлює готовність людини до агресивних дій.

Підлітковий вік характеризується глибокими як фізіологічними, так і психологічними змінами та відрізняється схильністю до порушень в поведінці, у тому числі і в деструктивній агресивності [6, с. 146].

У теоріях виникнення агресії у підлітків А. А. Реан виділяє дві основні тенденції. Ідеться або про біологічний механізм, в якому підкреслюється роль нейрофізіологічних медіаторів і функціонального стану глибинних структур мозку, або про динамічну теорію агресивної поведінки, яка припускає, що основним механізмом агресії є патологічний особистісний розвиток, особливо в період життєвих криз [4, с. 123].

Інтенсивний розвиток самосвідомості та самокритичності призводить до того, що дитина в підлітковому віці виявляє суперечності не тільки в навколишньому середовищі, а й у власному уявленні про себе. Соціальні потреби підліткового віку пов'язані з процесом формування особистості. Це, передусім, потреба в соціальній самоідентифікації, індивідуалізації, самоактуалізації (творчості), наявності близького друга. Проблеми реалізації цих потреб на

мікросоціальному рівні пов'язані з характеристикою соціального оточення підлітка (сім'я, школа, однолітки), на більш високому (макросоціальному) рівні – з особливостями соціокультурної ситуації, в якій формується особистість [17, с. 119].

Сучасний підліток перебуває у складному за своїм змістом і тенденціями світі. За даними психологічних досліджень, в останні роки агресія в підлітковому віці розвивається з надзвичайною швидкістю. Проблемі агресії присвячено ряд досліджень як вітчизняних (О.Б.Бовть, Я.О. Гошовський, Б.С. Кобзар, С.Л. Кравчук, І.С. Махоза, Н.Ю.Максимова, Т.Р.Морозова, О.Ф.Осика, О.П. Саннікова, З.В. Спринська, С.Г. Шебанова та ін.), так і зарубіжних психологів (Т.Ардрі, А.Бандура, Д.Долард, К.Лоренц, Р.Фельсон, С.Фешбах, З. Фрейд та ін.).

Так, агресія розглядається, як сильна активність, прагнення до самоствердження, акти ворожості, атаки, руйнування, тобто є дія, яка шкодить іншій особі або об'єкту [15, с.261]. Людська агресивність також розглядається як поведінкова реакція, яка характеризується проявом сили у намаганні завдати шкоди особистості або суспільству. Багато науковців розглядають агресію як реакцію ворожості на створення іншим фрустрації, незалежно від того, наскільки ця фрустрація має ворожий намір [14, с.83].

Агресія як поведінка передбачає, що агресію слід розглядати, як модель поведінки, а не як емоцію, мотив або установку. Це важливе ствердження породжує значну плутанину. Агресія часто асоціюється з негативними емоціями – такими, як злість, з мотивами – такими, як прагнення образити або нашкодити, і навіть з негативними установками – такими, як расові або етнічні упередження. Незважаючи на те, що всі ці факти, безперечно, відіграють важливу роль у поведінці, результатом якої є нанесення шкоди, їх наявність не є необхідною умовою для подібних дій [15, с.259].

Отже, на думку психологів, агресивна поведінка заснована на заподіянні навмисної шкоди іншій людині. Якщо ознаки такого функціонування виявляються без наявності причини, то фахівці доходять думки, що така особа страждає на дисбаланс гормонів в організмі або ж на хворобу Альцгеймера. Якщо у дитини немає ніяких медичних приписів, які б виправдовували підліткову агресію, то однією з причин такої дії може бути протест. Саме через нього дитина може відстоювати свою точку зору. Протест може виявлятися у відмові виконувати встановлені правила та норми поведінки як вдома, так і в навчальному закладі. До того ж агресія може бути спричинена впливом

поганої компанії, соціальною або економічною нерівністю [26, с.17]. Але в чому б не полягала причина виникнення агресивної поведінки, батьки чи інші дорослі не повинні залишати проблему поза увагою.

Таким чином, прояв озлобленості – це явне відхилення від нормального способу дій. Головним є те, що з таким відхиленням можна боротися, це робити необхідно. Варто пам'ятати і батькам, і педагогам, і працівникам поліції, що усунути проблему, яка виникла, краще в ранньому віці, оскільки в період перехідного віку агресивна дитина стає некерованою.

Як підкреслюють дослідники Г. Паренс, А. А. Реан, С. Л. Соловйова, агресивність, з одного боку, є способом самозахисту, відстоювання своїх прав. З іншого боку, агресивність у формі ворожості формує небажані риси характеру [5, с. 150]. У силі прояву агресивних реакцій існують і статеві відмінності. Хлопчики відрізняються переважанням реакцій фізичної агресії, натомість дівчатка з віком частіше вдаються до способів вираження агресії: вербальної агресії та негативізму.

Вирішальна роль належить родині. Саме в ній у процесі взаємодії та взаємовпливу подружніх батьків та дітей закладаються основи норм та правил моральності, навичок спільної діяльності, формуються ціннісні орієнтації, життєві плани та ідеали [7, с.151]. Родина може одночасно демонструвати моделі агресивної поведінки та забезпечувати їх підкріплення. Ймовірність агресивної поведінки дітей залежить від того, чи зіткнулися вони з проявом агресії у себе вдома [19]. У спілкуванні з підлітками діти вчать поводитись агресивно, слідкуючи за поведінкою інших дітей. Підлітки, які є найбільш агресивними, стають знедоленими в своїй віковій групі та шукатимуть друзів серед інших агресивних однолітків. А це створює додаткові проблеми, оскільки в агресивній компанії трапляється взаємне посилення агресивності її членів [3, с.13].

Важливим новоутворенням підліткового віку є почуття дорослості, яке визначає новий рівень прагнень, та є специфічною формою самосвідомості. Лише в спеціально організованій діяльності можна створювати ситуації, в яких взаємостосунки з дорослими, однолітками відповідали б потребам підлітків [19]. Провідною діяльністю в цей період є інтимно-особистісне спілкування. Спілкуючись з однолітками, підлітки намагаються отримати визнання своєї соціальної значущості. Спілкування з однолітками виходить за межі шкільного життя і навчальної діяльності, охоплюючи нові інтереси, види діяльності, стосунки, виділяючись в окрему, самостійну й важливу для підлітка

сферу життя [11].

Спілкування з однолітками досягає максимуму в 11-13 років. При цьому бажання допомогти товаришу – розповсюджена основа спілкування. При виборі партнера для спілкування, підлітками враховуються якості партнера: «вольовий», «чесний», «сміливий»; вказуються також і ділові якості. За даними С. П. Тищенко, п'ятикласники в більшості випадків хотіли б товаришувати з популярними учнями. У шестикласників з'являються мотиви вибору, пов'язані з потребами внутрішнього (духовного) спілкування: «разом мріяти», «разом будувати різні плани в житті» [1].

Спілкування з однолітками – особлива і окрема сфера життя підлітка, надзвичайно важлива для нього. Ці відносини будуються на принципах рівності, справедливості і тому забезпечують оптимальні умови для зміцнення почуття дорослості у підлітка. Основою для спілкування виступає спільність потреб, цінностей, прагнень, інтересів, переживань. Підлітки вбачаються у сфері спілкування з однолітками стосовно їхнього особистого життя, де кожен діє самостійно і відповідає за свої вчинки. Найважливіша потреба підлітка – прагнення до спільної діяльності з однолітками й бажання бути визнаним, прийнятим товаришем. Мотиви спілкування з товаришами проходять стадії розвитку:

5 клас – домінування бажання бути серед однолітків, гратися з ними, щось разом робити;

6 клас – прагнення підлітка зайняти певний статус в колективі;

7-8 клас – потреба підлітка в автономії в групі однолітків та пошук визнання цінності власної особистості в їхніх очах.

У процесі спілкування з однолітками у підлітка активно формуються моральні норми, характерні для відносин між дорослими – на основі «кодексу товаришкості», де високо цінуються повага, рівність, відданість, чесність і засуджуються недотримання домовленостей, відмова у допомозі, егоїзм, жадібність, прагнення до переваги, приниження інших, відсутність власної думки, невміння постояти за себе. Розвивається у підлітків вимоги до товаришів, здатність до взаєморозуміння [7,с.218].

Особливого значення набуває дружба. Підлітки прагнуть дружити з тими, хто користується повагою, авторитетом, відрізняється своєю індивідуальністю (знаннями, сміливістю, дорослим виглядом і манерами, самостійністю). Відбувається пошук друга. Спочатку коло претендентів на звання друга досить широке, суперечливе, строкате і нестійке. Для здійснення вибору важливими факторами є спільність

захопленнь, зближення інтересів, взаєморозуміння.

Відносини з товаришами перебувають у центрі життя підлітка, в більшості визначаючи інші сторони його поведінки та діяльності. У підлітків можливістю широкого спілкування з однолітками є привабливість занять та інтересів. З часом спілкування з товаришами все більше виходить за межі навчання та школи, долучає нові інтереси, заняття, захоплення та перетворюється в самостійну та дуже важливу для підлітків сферу життя. Спілкування стає настільки привабливим та важливим, що навчання висувається на другий план, можливість спілкування з батьками виглядає не такою привабливою, як раніше [11].

Як вже визначалося вище, комунікативні риси та стиль спілкування хлопців та дівчат зовсім не однакові. Науковці вважають, що хлопчики більш схильні до проявів агресії, але це не завжди відповідає дійсності. Адже агресія у дівчаток має інші прояви. Хлопчача агресія зазвичай виявлена більш відкрито, брутально, вона погано керована і контролювати її хлопці починають пізніше, ніж дівчата. Окрім цього, досі зберігається стереотипний погляд суспільства на те, що дівчатам не варто виявляти свою агресивність, і тому їх раніше починають учити стримувати її [5,с.173].

Наприклад, хлопчику у відповідь на скаргу про побиття, образу, говорять: «піді та дай сдачі», дівчинці таку пораду дають значно рідше: зазвичай їй рекомендують відійти та не конфліктувати.

Дівчата більш чуттєві та вразливі; грубий прояв агресії зазвичай їм неприємний. Тому вони часто заміняють фізичну агресію вербальною, а деякі майстерно привчаються камуфлювати агресивність іронією та сарказмом. Це має пом'якшений вигляд, проте вражає боляче. Дівоча агресивність найчастіше завуальована і зовнішньо менш ефектна, проте більш ефективна.

Хлопчики контролюють свою агресію погано; вона має у них більш виражений характер і виплескується на усіх, хто поруч, як вербально, так і фізично.

На перший погляд, хлопці активніші за дівчаток. З самого раннього дитинства вони активно вступають в контакт з іншими дітьми, затівають спільні ігри. Силкові ігри приносять хлопцям емоційне задоволення, в них, зазвичай, присутній дух змагання, нерідко гра переходить в бійку. Для хлопців важливі – зміст спільної діяльності та власний успіх. Вони спочатку контактують один з одним і лише потім, в ході ігрової або ділової взаємодії, у них складається позитивна установка, з'являється потяг один до одного. З раннього віку хлопці частіше грають великими групами.

Відношення до спілкування у дівчаток характеризується потребою в подрузі, тягою до хлопчиків старшого віку, орієнтацією на авторитет дорослих; у хлопчиків – прагненням зайняти своє місце в колективі, бажанням досягти визнання однолітків, потребою у спілкуванні з дівчатками та потребою в спілкуванні «на рівних» з дорослими.

Велика заклопотаність дівчат своєю зовнішністю та манерами поведінки – непрямий прояв їхнього інтересу до думки тих, хто оточує, про себе. Дівчатка більше запитують про соціальні відношення. Внаслідок цього вони більше готові до спілкування, ніж хлопчики. О. А. Тирнова вважає, що юнаки частіше, ніж дівчатка, використовують шаблонні типи взаємодій. Вони в меншій мірі, ніж дівчатка, володіють прийомами та засобами спілкування. Дівчатка більш гнучкі та варіативні у спілкуванні [10, с.83].

Розглянемо розвиток взаємин між хлопчиками та дівчатками. У 5-6 класах позначається нерівномірність розвитку хлопчиків та дівчаток. Виникає інтерес до протилежної статі і до власної зовнішності. У хлопців інтерес до дівчат проявляється у зачіпанні дівчат, глузуванні. Тобто інтерес проявляється з відчуженістю.

У 6-7 класах підлітки обговорюють питання «хто кому подобається», характерний обмін «новинами» особистого змісту, довірливі розмови з друзями.

У 7-8 класах виникають різностатеві мікрогрупи, дружба дівчат і хлопців. Характерні страждання від байдужості однолітка іншої статі, який викликає інтерес, подобається; страх перед відмовою спілкуватися того, хто подобається. Підлітки влаштовують побачення, спільно проводять дозвілля. У різностатевих відносинах формується спостережливість, увага до внутрішнього світу людини, проникливість, бажання бути кращим від інших [13, с.204].

У період отрочтва зростає значення груп однолітків. Підлітки шукають підтримку в інших, щоб впоратись з фізичними, емоційними та соціальними змінами отрочтва. Зрозуміло, що вони шукають підтримку у тих, хто відчуває те саме, тобто в однолітків.

Отрочтво – стадія випробувань, фантазій та відкриттів відносно того, що означає діяти в змішаних компаніях та парах. Воно уявляє період випробувань, коли підлітки накопичують інформацію та досвід для формування базових установок у відношенні статевих ролей та сексуальної поведінки. Отже, підлітки схильні вибирати в друзі або планувати побачення з тим, хто належить до того самого соціального класу, у кого ті самі інтереси, моральні цінності, що й у них самих. Вони все більше починають розуміти, що уявляють собою групи

однолітків, та їх дуже хвилює, чи «на рівні» їхня група. Підлітки розуміють, до якої групи вони належать, та усвідомлюють її вплив на свій статус та репутацію [23].

У своєму середовищі, взаємодіючи один з одним, підлітки вчаться рефлексії на себе та однолітка. Спілкування стає настільки привабливим, що діти забувають про уроки та домашні обов'язки. Зв'язки з батьками в дитячі роки емоційні. Підліток тепер менше залежить від батьків, ніж у дитинстві. Свої справи, плани, таємниці він довіряє вже не батькам, а знайденому другові. Обговорення особистості друга в будь-якій формі, навіть у формі похвали, сприймається як замах на його право вибору, його свободу. У відношеннях із однолітками підліток намагається реалізувати свою особистість, визначити свої можливості у спілкуванні. Щоб здійснити це прагнення, йому потрібна особиста свобода та відповідальність. Він відстоює цю особисту свободу як право на дорослість. При цьому по відношенню до батьків підліток займає негативну позицію [18, с.306].

Слово є сильнішим подразником, рівних якому немає не в кількісному, не в якісному відношенні серед інших засобів вербального впливу на індивіда. Агресивна функція слова використовується людьми дуже часто у міжособистісних відносинах, не винятком є і підлітковий вік. Погрози один одному, приниження людської гідності, знущання стають одним із розповсюджених способів вирішення проблем, які виникають у складних ситуаціях, що викликають психічну напругу. Агресивність у суспільстві диктується наразі військовими подіями, що відбуваються на теренах нашої держави, з їх непередбачуваністю та незахищеністю. Психіка людини просто не витримує, і це втілюється в агресивну поведінку, яка може проявлятися у фізичному насиллі, зухвалості, грубості, нахабстві, хуліганстві, образах та інших проявах. Про це завжди повинні пам'ятати працівники поліції під час спілкування з особами у певних психічних станах.

У наукових дослідженнях багато юристів ототожнює агресію з насильством – або фізичним, або психічним (погрози). Під психологічним насильством ми розуміємо вплив на емоції або психіку людини шляхом залякування, погроз, образ, критики, засудження, передражнювання й інших подібних дій. Поняття «агресія» значно ширше, ніж термін «насильство». Люди здатні завдавати шкоди один одному, не застосовуючи насильства, а лише одними словами, навіть без погроз, наприклад, образою і клеветою, неправдивим повідомленням про небезпеку. Отже, насильство – це найбільш гостра та небезпечна агресивна поведінка.

Сучасні підлітки значну частину свого життя проводять за комп'ютером або з мобільним телефоном. Їх приваблює віртуальне спілкування. Безперечно, що спілкування наживо викликає у них певні труднощі як з однолітками, так і з тими, хто їх оточує [22]. Основними мотивами прояву вербальної агресії у певних ситуаціях є мотиви, пов'язані з наступними потребами дітей:

- потреба в самореалізації: прагнення до досягнення мети через утиски інтересів інших, заподіяння шкоди іншим учасникам ситуації спілкування і т.д.;

- потреба в самоутвердженні: протест проти гіперопіки та обмеження волі з боку дорослих: потреба в самостійності, незалежності, прагнення до досягнення авторитету у дитячому колективі та ін.;

- потреба у самозахисті: прагнення захистити себе від вербальної агресії з боку інших учасників мовної ситуації – висміювання, приниження, глузування та ін.

Агресивний підліток бажає понизити соціальний статус опонента, прагне вплинути на його самооцінку, прагне завдати моральної шкоди, підвищити свою самооцінку (або продемонструвати силу); бажає змінити поведінку опонента.

Прагнення підлітка звернути на себе увагу однолітків, зацікавити їх і викликати симпатію може проявлятися по-різному: це може бути демонстрація власних якостей шляхом зухвалої поведінки щодо дорослих, батьків: блазнювання, кривляння.

Одним із провідних мотивів діяльності у підлітковому віці є прагнення до незалежності. Зухвалість у спілкуванні використовується як демонстративна форма обстоювання своєї незалежності. Саме факт зухвалості стає символом власної свободи, дорослості. Прояв зухвалості може здійснюватися не тільки через тон та зміст мовлення, але й у використанні ненормативної лексики, лайливих слів.

Є категорія підлітків, яка прихильно відноситься до рідного слова та старається очистити й розвинути власну мову. Їм неприємна вульгарність, спілкування з однолітками через сленг та невербальні агресивні форми комунікації [21]. Чуттєвість до вульгарності одних підлітків та нечуттєвість інших призводять їх до відношення конфронтації або відчуження один від одного. Починається і в цій сфері поділ на «своїх» та «чужих».

Але працівникам поліції, педагогам не слід зневажати таким фактом, що вербальна агресія та лихослів'я можуть бути ознакою психологічного захворювання (синдром Туретта), особливістю якого є мимовільне вигукування лайливих слів. Хворіють на цю недугу

здебільшого особи чоловічої статі.

Отже, дорослим треба усвідомити, що лайка – це форма вербальної агресії та відповідна жорстокість системи, невідворотність події, «глухий кут»; і треба навчати дітей рефлексії, роботі з емоціями, навичок регулювання, щоб ці негативні прояви не стали звичкою та нормою. На жаль, під час війни відбувається більш серйозний процес: нецензурна лайка перестає бути чимось забороненим, лихослів'я стає звичним і використовується автоматично. Ось тут правоохоронці мають бути насторожі і давати кваліфіковану відсіч цьому ганебному явищу, яке плюндрує національну культуру, уподібнює до деградованих окупантів. Неповнолітні, та й деякі дорослі, мають бути попереджені працівниками Національної поліції про адміністративну відповідальність щодо лихослів'я.

Найтяжче в отроцтві – почуття самотності, непотрібності своїм одноліткам. Підліток починає комплексувати, відчувати почуття розгубленості та тривоги. Інша справа, коли відношення з однолітками будуються благополучно: підліток задоволений цим та може почувати себе щасливим [25].

Ще однією проблемою комунікативної поведінки підлітків є виникнення нової форми адиктивної поведінки, яка пов'язана з інформаційними психологіями. Переживаючи складний період фізіологічного і психологічного становлення особистості, труднощі в соціальній адаптації, багато підлітків вирішують свої проблеми завдяки втечі від реальності у віртуальний світ [16, с.147]. Діти поринають у нього в пошуках самоствердження, реалізуючи так свої здібності, відшукуючи нових товаришів, однодумців і навіть коханих, саме у світі комп'ютерних ігор та мережі Інтернет, проте особистісне зростання в реальному житті, невербальна комунікація стає менш суттєвою. Багато досліджень цього процесу окреслюють дисгармонію у функціонуванні емоційної сфери підлітків, що виявляється у нездатності до чіткого диференціювання своїх почуттів, у неможливості адекватно реагувати у комунікативних ситуаціях. Стиль мовної поведінки підлітків міняється під впливом ЗМІ та мережі Інтернет. З'являється вживання мови з фонетичним, майже правильним, але навмисно помилковим написанням слів (так званим еративом), вживання лайки та нецензурної лексики. Психологічна складова еративу (у перекладі українською – кривопис, дурнопис, перекручення), полягає в навмисному перекрученні слів та виразів з метою реалізації прийому бурлеску. Даний стиль мовної поведінки часто переноситься підлітком у реальне життя.

Деякі вчені вважають, що зазначений елемент мовної культури був

створений освіченими людьми як мовний жарт і висміює подібний стиль спілкування, який найчастіше притаманний недолугим підліткам. Зневажати негативним впливом захоплення мережами не можна. Звичка ховатися за анонімністю в мережі Інтернет призводить до перенесу стилю мережевого спілкування у реальне життя. Мовна діяльність підлітків набуває комунікативної агресії. В агресивному спілкуванні, незалежно від типу комунікації, обов'язкове наявне негативне ставлення або до адресату, або до предмету мовлення. З психологічної точки зору метою агресивної мовної поведінки є бажання образити, принизити партнера по спілкуванню. У підлітковому віці одним з головних критеріїв формування самооцінки є думка однолітків, адже спілкування з ними перетворюється в особливу діяльність підлітків, яка посідає в їх житті важливе місце та виокремлюється в самостійну сферу життя. Отже, комунікативна діяльність для підліткового віку має визначне значення у формуванні особистості. Але підліток, якому властиві суперечливі особистості, не завжди може вдало реалізувати себе в комунікативній функції [21].

Підлітки черпають моделі комунікативної поведінки з трьох основних джерел, це – сім'я, взаємодія з однолітками та символічні приклади, що нав'язуються мас-медіа. Психологи та педагоги часто пов'язують причини комунікативних негараздів і комунікативної агресії з негативним впливом ЗМІ та мережі Інтернет. Віртуальне спілкування, яке спочатку дозволяє підлітку відчувати себе захищеним та незалежним, може стати причиною неадекватного реагування підлітків на комунікативні ситуації. Дуже часто комунікативна діяльність підлітків не зовсім розвинута, в ній переважають штампи та кліше.

Проте низка мотивів штовхає підлітків на заміну реального спілкування на віртуальне. А це, по-перше, анонімність, яка дозволяє більшу свободу висловлення думок, передачу неперевіреної інформації. А це, в свою чергу, дає почуття безвідповідальності та безкарності. Інтернет-спілкування допомагає підлітку стати тим, ким він хоче бути. По-друге, це ефект розкнутості, коли відбувається витискування негативних емоцій, задоволення деструктивних потреб, обмеження сенсорних переживань, труднощі у передачі емоцій. В Інтернеті втрачають своє значення невербальні засоби спілкування, які у реаліях є основними. Але, незважаючи на це, підлітки прагнуть заповнити цю втрату в інший спосіб підсилення думки висловлювання та передачі емоції. Зазвичай для виразу емоції користувачі вживають особливий шрифт, підкреслювання, емотикони, смайлики, стікери.

У психології виділяють чотири основні детермінанти агресії:

1. Соціальні:

1) фрустрація (з великою ймовірністю може викликати агресію, коли присутні «посили до агресії», коли фрустрація здається раптовою або сприймається як свавілля, або коли когнітивно прив'язана до агресії);

2) фізична провокація (люди, як показують експерименти, відповідають ударом на удар; агресивна реакція виникає при припущенні, що у людини є ворожі наміри);

3) вербальна провокація (відповідною реакцією на образи, знущання є фізичний напад).

2. Зовнішні. Заміна клімату може вплинути на поведінку. Неприємні запахи, тютюновий дим, забруднення повітря – все це може бути пов'язане з агресивною поведінкою. Сильним збудником агресії є заподіяння болю або образливої дії.

3. Індивідуальні. Тривога, особливо занепокоєння соціальним несхваленням, має пряме відношення до агресії. Важливою рисою, яка може призвести індивідів до часткових агресивних зіткнень з іншими, є схильність приписувати недобррозичливість та безглузді наміри іншим особам, навіть якщо цього насправді немає. Чим частіше люди не відчувають почуття сорому в процесі взаємодії з іншими, тим вища їхня схильність до гніву та агресивного реагування.

4. Біологічні. Пологові травми, порушення пренатального розвитку нерідко викликають підвищену чутливість, емоційну нерівноваженість та психічну виснаженість дитини. На цьому ґрунті виникають конфлікти дитини з тими, хто поруч. Тому ймовірність агресивної поведінки також підвищується.

Проблеми агресивності у підлітковому віці тісно пов'язані з оточенням, тобто життєдіяльністю в соціумі [24, с.303]. Визначається розвиток людини на основі трьох взаємозалежних процесів: біологічного, психологічного (досліджування розвитку свідомого «Я»); соціального. Передумови для прояву агресивності створюють негативний мікроклімат, що формує відчуженість, грубість, неприязнь частини підлітків, прагнення робити все на зло, всупереч волі тих, хто оточує їх. Причини агресії:

1) агресія як інстинкт, що виникла у процесі еволюції та служить людині для збереження виду;

2) агресія як реакція на фрустрацію, тобто стан, який характеризується хвилюванням, пригніченістю і є наслідком неможливості виконати намічену раніше мету або реалізувати важливу потребу;

3) агресія як звичка народжується із інтенсивних неприємностей, що часто повторюються, переживань, фрустрації, яка супроводжується сплеском негативних емоцій;

4) агресія як придбане бажання проявляється в емоційній реакції гніву.

Ймовірність та рівень агресивної поведінки залежить від того, чи стикаються підлітки з проявами агресії у себе в родині. В родинному середовищі, в діалозі різних поколінь трапляється становлення психіки дітей та одночасно змінюється психічне життя батьків. В сучасному світі родина частково опиняється на перехресті соціальних та економічних проблем суспільства. Ще однією причиною вербальної підліткової агресії є негативне спілкування з батьками. Деякі батьки розмовляють з підлітком грубо, постійно кричать, використовують образливі репліки (на кшталт «ти тупий»). І суворо карають дитину за намагання відповідати так само брутально, як і вони. Дорослі не усвідомлюють власної вербальної агресії, не розуміють, що самі є прикладом образливої агресивної поведінки [9, с.8].

Іноді батьки свідомо дають підлітку зрозуміти, що словесна агресія припустима. Проте підштовхують, не помічаючи, на словесну атаку допитами, підозріло-обвинуваченими судженнями та постійними зауваженнями. Як результат з боку підлітка – бурхлива відповідна реакція. Сплеск негативних емоцій та переживань – характерна, проте не єдина причина вербальної агресії підлітків. Перелік таких емоцій різноманітний: образа, гнів, страх, сум, заздрість, ревність, розчарування, втома, роздратованість. Дитина змушена жити у таких умовах переживання, стає заручником вербальної агресії. Не менш актуальною причиною комунікативної агресії є самозахист, агресія у відповідь. Підліткова мовна субкультура брутальна, ворожа, вона виступає своєрідним захистом, обороною підлітка.

У деяких випадках підліток, який відчуває дефіцит уваги з боку дорослих, використовує лайливі та вульгарні мовні звороти саме для того, щоб викликати негативну реакцію, на кшталт: «нехай сварять, аби помічали». Два роки поспіль триває війна у нашій країні. Емоційний стан дорослих, та і дітей, вкрай негативний та тривожний [8, с.237].

Все більше ми відчуваємо це через агресивну поведінку, вживання ненормативної лексики. Обсценна лексика (лихослів'я, лайка, матюки) і еротична – табуйована у нашому суспільстві, але все більше і більше ми чуємо її навіть від медійних осіб, не кажучи вже про пересічних громадян. Особливо небезпечне захоплення нею у підлітковому віці. Сексуально-наскрізна лайка шкідливо впливає на становлення психіки

неповнолітнього. Але слід відзначити, що зараз частіше ненормативну лексику використовує молодь.

Діти, використовуючи ненормативну лексику, у різній віковій категорії мають свої причини та мотивацію для її вжитку. Молодша вікова категорія робить це неусвідомлено, через наслідування дорослим. Школярі, вживаючи відповідні слова та вирази, прагнуть самоутвердитись, намагаються увійти до колективу, таким чином, долучаючись до світу дорослих. Так вони почувають себе впевненіше, вважають, що тоді можна примусити себе поважати та боятися. За витонченою лайкою підлітки намагаються приховати свою слабкість і здаватися сильнішими, жорсткішими. На думку психологів, агресії є необхідною ланкою духовної еволюції, тому проходження даного етапу розвитку є ознакою того, що дитина розвивається нормально. Дітям, які не виплескували підліткову агресію і не пройшли цей етап, загрожують проблеми у майбутньому. Краще, коли дитина переживе даний період та виплесне агресію у цьому віці, буде рости, розвиватися далі, знаючи, що можна, а що ні, і лайка поступово викориниться.

У родинях з частковими конфліктами яскраво виражене придушення волі дитини. Батьки частіше роздратовані, не налаштовані на партнерські відношення з дитиною, а навпаки, схильні відхилятися від контакту з нею. Тест-опитувальник батьківського відношення дозволяє визначити відмінності в стилі взаємовідношень батьків з дитиною. Так, у конфліктних сім'ях батьки встановлюють психологічну дистанцію між собою та дитиною, мало дбають про неї, низько оцінюють її здібності, не цікавляться, чим живе їхня дитина. Тому у дитини з такої сім'ї яскраво виражений рівень агресивності та ворожості [2, с. 57].

Як вже відомо, агресивні діти виростають в сім'ях, де дистанція між дітьми та батьками велика, де мало цікавляться розвитком дітей, де не вистачає тепла, відношення до проявів дитячої агресії байдуже, де в якості дисциплінарних взаємовпливів замість турботи та терплячого пояснення віддають перевагу силовим методам, особливо фізичним покаранням. На прикладі взаємовідношень між членами сім'ї дитина вчиться взаємодіяти з іншими людьми, навчається поведінці та формам відношень, які зберігаються у неї в підлітковому періоді [12, с.44].

Явище агресії визначається як поведінка, спрямована на заподіяння шкоди. Хоча агресія часто асоціюється з емоційними станами (гнів, лють, ненависть), мотиваційними утвореннями (бажання зашкодити), когніціями (агресивні думки чи фантазії), все ж в основі цього явища лежить саме поведінковий акт (вчинок). Агресивна поведінка у дітей та

підлітків зустрічається дедалі більше і частіше. Перш за все відбуваються внутрішні труднощі перехідного віку, починаючи з психогормональних процесів та закінчуючи перебудовою Я-концепції. Спілкування з однолітками у підлітковому віці набуває виняткової значущості, воно посідає центральне місце у житті підлітка.

Спілкування з однолітками стає для підлітка провідним мотивом діяльності, тому на другий план можуть відсуватися і спілкування з дорослими, і навіть навчання. Виходячи дедалі більше за межі шкільного життя і навчальної діяльності, спілкування охоплює нові інтереси, види діяльності, стосунки, виділяючись в окрему, самостійну і надзвичайно важливу для підлітка сферу життя. Слід мати на увазі й ту обставину, що для підлітків важливо не просто бути разом з однолітками – вони прагнуть займати у цьому середовищі таке місце, яке б відповідало їхнім домаганням. Для одних – це бажання бути лідером, для інших — користуватись авторитетом у якійсь справі, треті намагаються знайти близького друга, та завжди це прагнення є провідним мотивом поведінки у цьому віці.

Підліткова агресивність має багато причин. Шукати їх слід у вихованні, спілкуванні з іншими людьми та наростаючих вимогах, що пред'являються до дітей і молодих людей; також варто враховувати і природжені схильності до насильства. Підліткова агресія все частіше є результатом загальної люті та зниженої самоповаги внаслідок пережитих життєвих невдач та несправедливостей [20, с.123].

Сьогодні ЗМІ висвітлюють останні події з фронту, показують агресію, жорстокість, насилля окупантів, катування мирних мешканців міст та сіл України. Вся ця інформація має вагомий вплив на психіку дитини, тому такі новини потрібно надавати дорослим помірковано, контролювати їх. Такий вплив на емоційний стан нестійкого, несформованого у психологічному сенсі неповнолітнього надзвичайно сильний. Деякі підлітки вважають, що за допомогою агресії можна самоутвердитися як особистість і підняти рівень свого статусу в однолітків. Основною підставою для виникнення агресивної форми дії, на думку психологів, є намагання привернути увагу до своєї особи. Агресія є своєрідним закликком про допомогу. Отже, під маскою агресії дитина силкується приховати всі свої внутрішні комплекси.

Причинами підліткового агресивного настрою є : криза даного віку, погані обставини в соціумі, у якому перебуває дитина; комплекси , що проявляються у випадку невідповідності поглядів підлітка з однолітками; генетична спадковість; гормональні порушення в організмі; шкідливі звички, пов'язані зі вживанням алкоголю або

наркотичних засобів.

Агресія у підлітковому віці має свої психологічні особливості. Залежать вони від того, яке місце посідає агресивний підліток у суспільстві, який у нього соціально-економічне становище. Психологи виокремлюють два поняття: агресія та агресивність. Агресія підлітків є психологічним станом, який можна корегувати. Проте агресивність, в свою чергу, є рисою характеру, яку можна видозмінити тільки у маленькому віці. Але зробити це практично неможливо, бо в цей період дуже складно вирізнити агресивність [27, с.367] Якщо це все-таки вдалося зробити, то зламавши характер дитини, можна «знищити» її як особистість. Тому корекція агресивної поведінки підлітків потребує розумного підходу до проблеми та певних зусиль з боку зацікавлених осіб, а це педагоги, батьки та працівники ювенальної превенції Національної поліції.

Аналіз основних поглядів на зміст поняття «агресія» дозволяє розуміти її як мотивовану руйнівну поведінку, що суперечить нормам і правилам існування людей в суспільстві, заподіює шкоду об'єктам нападу (живим і неживим), що завдає фізичного збитку або викликає у них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості).

Агресивні дії виступають як:

- 1) засоби досягнення якої-небудь значущої мети;
- 2) способи психічної розрядки, заміщення задоволення заблокованої потреби і перемикання діяльності;
- 3) задоволення потреби в самореалізації і самоствердженні.

Агресія є одним з приватних способів вирішення проблем, що виникають в складних і важких (фруструючих) ситуаціях, викликають психічну напруженість. Агресивні дії, які використовуються для подолання труднощів і зняття напруженості, не завжди адекватної ситуації. Найбільш поширеними методами вивчення агресії були і залишаються різні опитувальники і тести.

Нами було проведено дослідження в загальноосвітній школі №21 м. Дніпро. Воно проводилося у 8 класі, де вчилася 28 учнів. Їх вік – 14 років. У дослідженні брали участь 12 хлопців та 16 дівчат.

Відповідно до мети дослідження нами були застосовані такі **методики:**

1. Методика дослідження агресивності в підлітків (А. Басс, А. Даркі), яка дозволяє виявити загальний рівень агресії в групі, що досліджувалася. Ця методика користується великою популярністю як у закордонній, так і у вітчизняній психології. Вона є однією з найбільш

популярних методик для дослідження агресивності. Опитувальник має 75 стверджень і 2 варіанти відповідей на питання – «так» або «ні». Методика містить у собі 8 основних шкал і 2 інтегральні шкали.

Інтегральні шкали опитувальника (сумарні показники):

1. ІА – індекс агресивності;
2. ІВ – індекс ворожості.

Розподіл балів по рівнях:

1. Низький рівень (Н) – від 0 до 3 балів.
2. Середній рівень (С) – від 4 до 6 балів.
3. Високий рівень (В) – від 7 балів та вище.

Розподіл відсотків по рівнях:

1. Низький рівень (Н) – від 0% до 32%.
2. Середній рівень (С) – від 33% до 65%.
3. Високий рівень (В) – від 66% до 100%.

2. Методика діагностики міжособистісних стосунків (Т. Лірі), яка призначена для виявлення переважного типу відносин до тих, що оточують, для оцінки поведінки людей, та їх ставлення до присутніх, самооцінки, оцінки близьких людей, для опису ідеального «Я». Методика застосовується для визначення характеру людини, уваги якого заслуговує аналіз основних тенденцій: домінування–підкорення і дружелюбність–агресивність. Саме ці фактори визначають загальне враження про людину в процесі міжособистісного сприйняття.

Опитувальник містить 128 стверджень, 2 альтернативних варіанти відповідей – «так» або «ні».

Кожна шкала має три ступені вираженості. Перша ступінь при величинах індексів від 1 до 5 балів є адаптивним варіантом риси характеру, що проявляється стосовно інших людей. Друга ступінь – проміжний варіант при балах від 6 до 10. Третя ступінь, якщо індекс більший за 10 балів, – показник дезадаптивності тенденції характеру (екстремальна поведінка до патології). У цілому можна вважати, що чим більша величина індексу, тим вагоміша відповідна характеристика.

Визначаються показники за двома основними параметрами – «Домінування» і «Дружелюбність».

Розподіл балів по рівнях:

1. Низький рівень (Н) – від 1 до 5 балів.
2. Середній рівень (С) – від 6 до 10 балів.
3. Високий рівень (В) – від 11 балів та вище.

Розподіл відсотків по рівнях:

1. Низький рівень (Н) – від 0% до 32%.
2. Середній рівень (С) – від 33% до 65%.

3. Високий рівень (В) – від 66% до 100%.

Обробка результатів здійснювалась за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена – це непараметричний метод, який використовується з метою статистичного вивчення зв'язку між явищами. В цьому випадку визначається фактичний ступінь паралелізму між двома кількісними рядами досліджуваних ознак і оцінюється тіснота встановленого зв'язку за допомогою кількісно вираженого коефіцієнта.

Після проведення розрахунків ми визначили підсумкові результати рівня агресивності в класі за кількістю досліджуваних та їх відсоткове відношення до загальної вибірки. Отримані значення наведені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. — Рівень індексу агресивності в класі

Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Кількість досліджуваних х	Відсоткове відношенн я	Кількість досліджуваних х	Відсоткове відношенн я	Кількість досліджуваних х	Відсоткове відношенн я
13	41%	10	33%	8	26%

Проаналізувавши показники агресивності в класі, виявили, що серед досліджуваних домінуючим є низький показник рівня агресії. Загальний підсумок по класу показав середній рівень цього показника.

На підставі розрахунків ми визначили підсумкові результати рівня ворожості в класі за кількістю досліджуваних та їх відсоткове відношення до загальної вибірки. Отримані значення наведені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. – Рівень індексу ворожості в класі

Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Кількість досліджуваних	Відсоткове відношення	Кількість досліджуваних	Відсоткове відношення	Кількість досліджуваних	Відсоткове відношення
5	16%	21	68%	5	16%

Проаналізувавши показники ворожості, виявили, що в класі домінуючим є середній рівень ворожості. По класу цей показник теж має середній рівень.

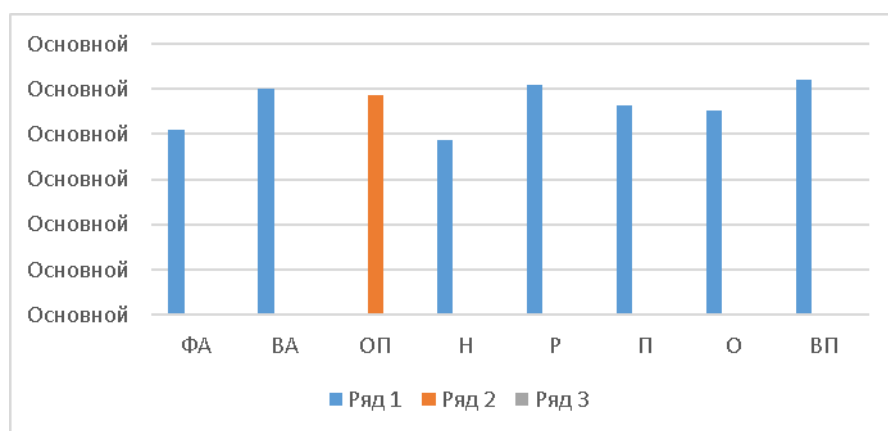
Аналогічним чином ми провели аналіз основних шкал показників і форм агресії, результати якого представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3. – Відсотковий розподіл факторів агресії по рівнях

№ з/п	Фактори агресії	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Фізична агресія (ФА)	42%	35%	23%
2	Вербальна агресія (ВА)	35,5%	35,5%	29%
3	Опосередкована погроза (ОП)	29%	45%	26%
4	Негативізм (Н)	48%	39%	13%
5	Роздратування (Р)	36%	32%	32%
6	Підозрілість (П)	42%	39%	19%
7	Образа (О)	16%	78%	19%
8	Відчуття провини (ВП)	32%	39%	29%

Як можна побачити з табл. 2.3., високий рівень таких факторів агресії, як роздратування (32%), вербальна агресія (29%), відчуття провини (29%) має найбільший відсоток у досліджуваній групі. Низький рівень в даній групі мають наступні фактори агресії: негативізм (48%), підозрілість (42%), фізична агресія (42%). Причинами виникнення цих факторів агресії можуть бути: недоліки у вихованні дитини в родині, взаємовідношення між батьками та дітьми, фінансові та соціальні ускладнення.

Для наочності аналізу прояву агресивності була побудована діаграма за середніми показниками. Як видно на Рис. 2.1, майже всі форми агресії мають середній рівень (крім негативізму – низький рівень). Найбільш вираженими є відчуття провини, роздратування та вербальної агресії.

Рис. 2.1 – Загальна характеристика форм агресії підлітків за середніми показниками

Наступним етапом дослідження переважного типу стосунків у підлітків ми використали методику Т. Лірі.

Після проведення розрахунків ми визначили підсумкові результати індексу домінування в класі за кількістю досліджуваних та їх відсоткове відношення до загальної вибірки. Отримані значення наведені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4. – Відсоткові значення індексу домінування в класі

Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень		Від'ємне значення	
К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення
6	20%	8	26%	2	6%	15	48%

Позитивне значення результату, отриманого за формулою «домінування» – ІндМ, свідчить про виражене прагнення людини до лідерства в спілкуванні, до домінування. Від'ємне значення свідчить про тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності та позиції лідерства. Кількісні результати є показниками ступеня вираженості цієї характеристики.

На підставі розрахунків ми визначили підсумкові результати індексу дружелюбності в класі за кількістю досліджуваних та їх відсоткове відношення до загальної вибірки. Отримані значення наведені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Відсоткові значення індексу дружелюбності в класі

Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень		Від'ємне значення	
К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення	К-ть досліджуваних	% відношення
13	42%	2	6%	0	0%	16	52%

Позитивний результат за формулою «дружелюбність» – ІнДР є показником прагнення особистості до встановлення доброзичливіших відносин і співпраці з присутніми. Від'ємний результат вказує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці, та успішної спільної діяльності. Кількісні результати є показниками ступеня вираженості цієї характеристики. Проаналізувавши показники рівня дружелюбності в класі, виявлено, що в ньому переважним показником є від'ємне значення, тобто у 52% учнів відсутній прояв до встановлення

доброзичливих відносин з оточенням. В учнів, що мають позитивне значення індексу дружелюбності, домінує низький рівень цього показника. Таким чином, можна припустити, що в класі немає прагнення підлітків до встановлення доброзичливих відносин, співпраці з однолітками. Натомість проявляється агресивно-конкурентна позиція. Аналогічним чином ми провели аналіз основних шкал показників і форм міжособистісних стосунків, результати якого представлені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6. – Відсотковий розподіл факторів міжособистісних стосунків по рівнях

№ з/п	Фактори міжособистісних стосунків	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1	Авторитарне відношення (АВ)	45%	39%	16%
2	Егоїстичне відношення (ЕВ)	45%	45%	10%
3	Агресивне відношення (АГ)	52%	29%	19%
4	Підозрілість (П)	19%	71%	10%
5	Підкорення (ПК)	65%	35%	0%
6	Залежність (З)	61%	36%	3%
7	Дружелюбність (Д)	32%	65%	3%
8	Альтруїстичне відношення (АЛ)	23%	71%	6%

Аналіз результатів, отриманих в ході нашого дослідження типу міжособистісних відносин, свідчить, що найбільший відсоток в досліджуваній групі мають такі фактори міжособистісних стосунків як: агресивне відношення (19%), авторитарне відношення (16%), егоїстичне відношення (10%), підозрілість (10%). Низький рівень в досліджуваній групі мають такі три типи стосунків: підкорення (65%), залежність (61%), агресивне відношення (52%).

Міжособистісні стосунки зароджуються та розвиваються в суто суспільних відносинах. Складний багатофакторний процес встановлення контактів між підлітками породжується потребами суспільної діяльності. Недостатній рівень та якість суспільних відношень можуть негативно впливати на становлення міжособистісних стосунків. Недостатній рівень суспільної діяльності не дозволяє розвиватися якісним міжособистісним відносинам.

Для наочності аналізу міжособистісних стосунків нами було побудована діаграма за середніми показниками. Як видно на Рис. 2.2.,

майже всі форми взаємовідносин знаходяться на середньому рівні (крім підкорення та залежності з низьким рівнем). Найбільш вираженою формою є підозрілість.

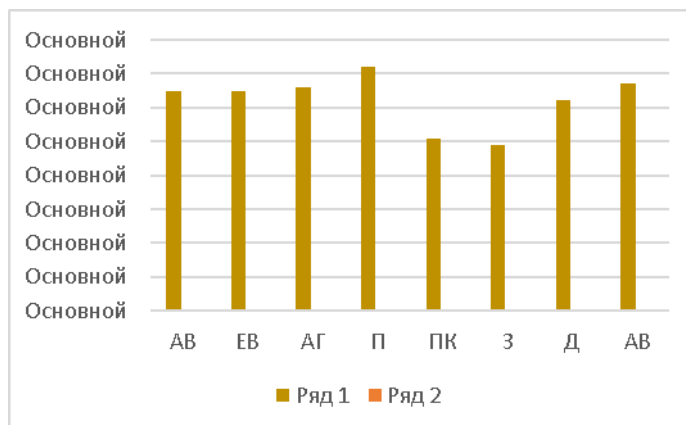

Рис. 2.2. – Загальна характеристика форм взаємовідносин підлітків за середніми показниками

Наступним етапом була статистична обробка даних з метою виявлення зв'язку між агресією та типами міжособистісних відносин у підлітковому віці. Для цього нами було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, результати розрахунків якого представлені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7. – Показники коефіцієнта кореляції Спірмена між стилем спілкування та різними формами агресивності

		Показники агресивності							
		ФА	ВА	ОП	Н	Р	П	О	ВП
Показники стилю спілкування	АВ	0,407 *	0,451 *	0,232	— 0,068	— 0,12	—0,1	0,355 *	—0,056
	ЕВ	0,281	0,269	0,209	0,041	0,143	— 0,201	0,091	—0,053
	АГ	0,273	0,244	0,107	— 0,014	0,055	— 0,177	0,083	—0,054
	П	— 0,126	— 0,109	0,061	0,226	0,236	— 0,093	— 0,027	0,123
	ПК	— 0,318	— 0,085	— 0,027	— 0,029	0,2	0,358 *	0,314	0,384*
	З	0,102	0,265	0,293	0,219	0,139	— 0,354 *	0,222	0,163
	Д	0,141	0,4*	0,187	— 0,264	0,001	— 0,15	0,31	0,331
	АВ	— 0,194	0,006	0,032	—0	0,296	— 0,165	0,318	0,189

Примітка: * – статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,05$.

Як можна побачити з табл. 2.7., виявлено статистично значущий зв'язок між авторитарним ставленням підлітків та показниками фізичної агресії, вербальної агресії й образи. Найбільш цікавим для нас видається зв'язок між авторитарним відношенням та показниками образи. Підлітковий вік є дуже вразливим щодо думки присутніх, тож чим сильніший рівень образи підлітка на тих, хто його оточує, тим більше в нього буде домінувати авторитарний стиль спілкування. На нашу думку, це певний прояв психологічного захисту, як створення образу невразливої людини, щоб захистити власне «Я».

Також були виявлені статистично значущі позитивні зв'язки між стилем відносин та підкорення та такими показниками, як підозрілість та почуття провини, що також, на нашу думку, свідчить про певну вразливість, властиву підлітку. Тож підліток, скоріше за все, буде займати відому позицію щодо присутніх, конструюючи та уявляючи собі їх певне ставлення, можливо навіть недоброзичливе, що також буде створювати певну його вразливість та почуття провини.

Також з табл. 2.7. можна побачити, що виявлено кореляційний зв'язок між стилем дружелюбності та вербальної агресії, тобто чим вища вербальна агресія, тим вища дружелюбність, та навпаки. На нашу думку, такий зв'язок є характерним саме для підлітків, тому «одягаючи» на себе зовнішні ознаки дорослості, вони починають дуже жваво спілкуватися між собою, не соромлячись висловлювань, створюючи певний контекст спілкування та самостверджуючись таким чином в групі однолітків.

Додатково нами були підраховані кореляційні зв'язки між інтегральними показниками за методиками, представленими в табл. 2.8.

Таблиця 2.8. – Показники коефіцієнту кореляції Спірмена між інтегральними показниками обох методик

	Індекс домінування	Індекс дружелюбності
Індекс агресивності	0,412*	—0,068
Індекс ворожості	—0,017	0,011

Як можна побачити з табл. 2.8, виявлено позитивний статистично значущий кореляційний зв'язок між індексом агресивності та стилем домінування. На нашу думку, це також суттєво характеризує специфічність підліткового віку – відчуваючи себе вразливим та чуттєвим до думок про себе присутніх, підліток прагне до самоутвердження саме через стратегії домінування. Слід зазначити, що проявам агресії в підлітковому віці ще сприяє стрімкий фізичний

розвиток, який супроводжується значними гормональними перебудовами, і як наслідок – суттєвими емоційними коливаннями.

Отже, методика Баса–Даркі дала можливість визначити типові для досліджуваної форми агресивної поведінки. Наше вивчення показало, що в класі домінуючим є низький рівень агресії. Загальний рівень агресії в класі має середній показник. Однак 25% підлітків у ньому відзначається високим рівнем агресії. І хоча загалом по класу цей показник не має домінування, але на це повинні звернути увагу і педагог, і шкільний психолог. Рівень ворожості в класі – на рівні середнього значення. Однак педагогу і шкільному психологу треба взяти до уваги, що троє учнів у класі (а це 10%) мають високий рівень агресії одночасно з високим рівнем ворожості. Аналізуючи отриману інформацію, ми зробили висновок, що в класі майже всі форми агресії знаходяться на середньому рівні. Найбільш вираженими є відчуття провини, роздратування та вербальна агресія.

Методика Т. Лірі призначена для визначення рівня та напряму міжконфліктних домагань, зони конфліктів, для вивчення взаємовідношень в малих групах. Наше дослідження виявило, що рівень домінування в класі має низький показник. 48% підлітків не володіють прагненням до лідерства. І це домінуючий показник. З-поміж учнів, що мають позитивне значення індексу домінування, переважає середній рівень цього показника. Аналіз рівня дружелюбності в класі виявив, що в ньому переважним показником є від'ємне значення, тобто у 52% учнів відсутній прояв до встановлення доброзичливих відносин з присутніми. Серед учнів, що мають позитивне значення індексу дружелюбності, в класі переважає від'ємне значення, тобто проявляється агресивно-конкурентна позиція, немає прагнення підлітків до встановлення доброзичливих відносин (на підставі загального аналізу форм взаємовідносин.)

Статистичний аналіз даних за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена показав наявність прямого кореляційного зв'язку між показниками фізичної агресії, вербальної агресії та образи й стилем авторитарного ставлення до присутніх, між підозрілістю та почуттям провини і підкоренням, а також між показниками вербальної агресії та дружелюбності; й зворотній кореляційний зв'язок між показниками підозрілості та залежності як стилю міжособових стосунків. Такі дані дозволяють стверджувати про часткове підтвердження гіпотез дослідження.

У результаті проведеної теоретичної й практичної роботи нами був отриманий матеріал, який дозволив зробити деякі висновки.

Підлітковий період є сенситивним до розширення та збагачення стосунків з однолітками. Це виражається у налагодженні довірливого спілкування підлітка з однолітками як провідної діяльності даного віку. Підлітки вбачають у спілкуванні з однолітками сферу особистого життя, де кожен діє самостійно і відповідає за свої вчинки. Найважливіша потреба підлітка – прагнення до спільної діяльності з однолітками і бажання бути визнаним, прийнятим товаришем. Для підлітків «дорожчим у житті» стає дружба та стосунки з однолітками. Друзів вони прагнуть обрати серед собі подібних та тих, хто завжди готовий розділити їхні цінності. Таким чином, спілкування з оточенням, зокрема з дорослими та однолітками, є найбільш важливою стороною життя підлітків, умовою їх особистісного становлення.

Підлітковий вік часто називають «важким», «критичним», «переломним». І це не випадково. У цей період відбувається перебудова організму дитини, завершується формування особистості. Поряд із навчальною мотивацією на перший план починає виступати потреба в спілкуванні з однолітками, засвоєння цінностей і норм підліткової сфери.

У результаті обробки даних емпіричного дослідження було підтверджено наявність зв'язку між показниками агресивності та стилями міжособових стосунків підлітків. За допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена була виявлена наявність прямого кореляційного зв'язку між показниками фізичної агресії, вербальної агресії та образи й стилем авторитарного ставлення до присутніх, між підозрілістю та почуттям провини і підкоренням, між показниками вербальної агресії та дружелюбності; й зворотній кореляційний зв'язок між показниками підозрілості та залежності як стилю міжособових стосунків.

Отримані у дослідженні результати практично можуть використовуватись у корекційній роботі психолога, у діяльності працівників ювенальної превенції, можуть знизити рівень агресії та поліпшити міжособистісні стосунки підлітків. Також можливо провести бесіду з батьками і надати їм рекомендації, які дозволяють стримувати агресивну поведінку підлітків. Дорослі повинні правильно оцінювати вчинки школярів, визначати загальну спрямованість їхніх дій, знати їх витоки, виявляти фактори, які мали вплив на вчинення небажаних дій, запобігати перетворенню цих дій в стійкі форми поведінки. Дитяча агресивність – це не просто прояв ворожої поведінки, бажання завдати болю іншому, але і механізм задоволення бажання, досягнення мети і здатності до адаптації. Головне, щоб дитина

навчилася жити зі своєю агресією у згоді, була спроможна проявляти її у соціально прийнятій спосіб, щоб вона не завдавала шкоди присутнім, а допомагала досягати бажаного.

Для дорослих, які спілкуються з проблемними підлітками, доречно провести чітку межу між вчинком і особистістю завдяки об'єктивному опису поведінки. Після того, як дитина заспокоїться, доцільно створити з нею її поведінку. Слід описати, як вона поводити себе під час прояву агресії, що говорила, які дії вчиняла. І не оцінювати. Критичні висловлювання, особливо емоційні, викликають роздратування та опір.

Аналізуючи поведінку підлітка, важливо обмежитися обговоренням конкретних фактів, тільки того, що відбулося тут і зараз; не пригадуючи минулих вчинків. Замість розповсюдженого неефективного «моралізаторства» краще показати йому негативні наслідки поведінки, переконливо продемонструвати, що агресія, більш за все, шкодить саме йому [1, с.58]. Для цього доречними будуть наступні прийоми:

- констатація факту («Ти поводиш себе агресивно»);
- розкриття мотивів агресивної поведінки («Ти хочеш продемонструвати силу?»);
- виявлення своїх власних почуттів щодо небажаної поведінки («Мені не подобається, коли зі мною говорять таким тоном», «Я серджусь, коли хтось голосно кричить»).

Основне завдання дорослого, який стикається з дитячою агресією, – зменшити гостроту ситуації. Неправильними діями працівника поліції, які підсилюють напругу та агресію, є:

- підвищення голосу, зміна тону на загрозливий;
- демонстрація влади («Буде так, як я скажу»);
- сарказм, висміювання та передражнювання;
- негативна оцінка особи підлітка, його близьких або друзів;
- використання фізичної сили;
- залучення до конфлікту сторонніх осіб;
- порівняння підлітка з іншими однолітками – не на його користь;
- команди, жорсткі вимоги, тиск.

Деякі з цих реакцій можуть зупинити підлітка на короткий час від агресивних проявів, але можливий негативний ефект від такої поведінки дорослого, результат завдає більше шкоди, ніж сама агресивна поведінка неповнолітнього.

Отже, набуття поліцейськими ювенальної превенції необхідних для виконання завдань вмінь та навичок не обмежуються лише знанням

законів, а передбачають використання методик роботи і психолога, і педагога. Що сприятиме не тільки покращенню ювенальної компетентності поліцейських, а й зниженню рівня підліткової злочинності загалом.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Александрова Я. Труднощі спілкування в підлітковому віці. URL: <https://www.b17.ru/article/26099/> (дата звернення: 04.05.2023)
2. Афанасьєва В. В. Педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи В. В. Афанасьєва// Соц. педагог.: теор. та практика. – 2012. – № 2. – С. 55-63.
3. Берегова Н. Вплив сімейного виховання на формування особливості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 6. С. 10-15.
4. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Соціологія.* 2016. №3 (30). С. 117 – 134.
5. Драган М.Є. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток вольових якостей молодших школярів. Практична психологія у сучасному вимірі: IX Міжнародна наук-практ. конференція, «Дніпро, 29 березня 2018р. – Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля, 2018. 244с.
6. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори агресивної поведінки молоді: дис. канд. психол. наук :19.00.05. Чернігів, 2013. 225с.
7. Дудкевич Т. В. Дитяча психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
8. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання: навч. посібник. Ізмаїл. РВВ ІДГУ, 2016. – 400 с.
9. Зоря Н. А. Особливості впливу дитячо-батьківських стосунків на агресивність дітей підліткового віку. Концепт. – 2015. Спецвипуск №1. С. 1–7.
10. Кольцов М. В. Особливості агресивності підлітків з різним рівнем розвитку емпатичних здібностей. 2013. №1. С. 82–84.
11. Крилова Л. Н. Особливості спілкування підлітків з однолітками. URL: <https://xn——ilabbnckbmc119fb.xn——p> (дата звернення: 03.05.2023)
12. Кузьменко В. В., Діса О.В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Дніпро, 2019. 69 с.
13. Літяга І. В. Деякі аспекти проблеми спілкування у підлітковому віці. *Вісник Житомирського педуніверситету.* 2002. №9. С. 203–205.
14. Максименко С. Д. Експериментальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
15. Мойсеєва О. Є. Психологічні складові змісту поняття «агресивності»

/О. Є. Мойсеева // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. : Логос, 2015. – Т. 14, вип. 22. С. 259-263.

16. Мойсеева О. Є. Роль засобів масової інформації у формуванні агресивної поведінки неповнолітніх / О. Є. Мойсеева // Проблеми розбудови держави та громадянського суспільства в Україні : зб. наук. праць / відп. ред. Л. В. Кравченко. – К. : Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 146-148.

17. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн., Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.

18. Разумова Є. М. Зв'язок сімейних взаємовідносин і агресивності підлітків. Азимут наукових досліджень: педагогіка і психологія. Психологічні науки. 2018. Том 7. №1 (22). С. 305-307.

19. Розіна І. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/277> (дата звернення: 06.05.2023)

20. Рязанцева Є. В. Особливості контролю поведінки підлітків з різним рівнем агресивності. 2007. Том 13. №3. С. 122-135.

21. Самохвалова А. Г. Комунікативні труднощі підлітка: субкультурний аспект. 2012. Том 3. №4 (44).

22. Собназарова М. Н. Деякі психологічні проблеми спілкування в підлітковому віці. URL: <https://moluch.ru/archive/109/2655> (дата звернення: 04.05.2023)

23. Собчик Л. Н. Діагностика міжособистісних стосунків. URL: http://www.miu.by/kaf_new/mpp/037.pdf (дата звернення: 03.05.2023)

24. Туриніна О. Л. Практикум з психології. Київ: МАУП, 2007. 328 с. Бібліогр.: с. 304-305.

25. Фоміченко О. С. Соціально-психологічні причини прояву підліткової агресії. URL: <https://mir—nauki.com/PDF/27PSMN516.pdf> (дата звернення: 03.05.2023)

26. Чаговець Л. Психологічні особливості агресивності старших підлітків /Л. Чаговець // Психолог. – 2014. – № 54. – С. 16-18.5

27. Шинкаренко І. О. Психосоціальні проблеми девіантної поведінки молоді. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2018 р. ДДУВС. С. 365-367.

28. Shinkarenko I. Aggressiveness and conflict as a source of adolescent delinquency / I. Shinkarenko // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2022. – № 2 (117). – С. 369-376.

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING» У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Олексій Бочковий

*інспектор відділу службових розслідувань управління головної інспекції
ГУНП в Рівненській області, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

Безпека – це те, до чого прагнуть кожен індивід та кожна спільнота. При цьому, підходи до забезпечення такої безпеки відрізняються своєю концептуальною спрямованістю, яка, у свою чергу, визначає як затрати на гарантування безпеки, так і її ефективність.

У той же час, дискутуючи про ефективність здійснення тих чи інших безпекових заходів, варто зауважити, що визначення їх результативності, особливо в частині запобігання настанню тяжких наслідків у правоохоронній сфері, є не простим завданням з огляду на те, що відсутні реальні результати такої діяльності, які можна було б поррахувати.

Так, існують певні індикатори успішності роботи деяких поліцейських підрозділів, що «вимірюються» рівнем довіри населення чи відсутністю негативних відгуків. Проте, такий показник діяльності є досить умовним, не має чіткого виміру та має високий рівень маніпулятивного впливу під час його «вимірювання». Надзвичайно складно оцінити ефективність заходів щодо запобігання подіям, які могли й не статися. Так, наприклад, з метою недопущення пограбувань банківських установ, які траплялися з певною періодичністю, у населеному пункті залучили громадськість до патрулювання вулиць у відповідних районах. При цьому, під час підготовки до чергового пограбування правопорушник важко захворів та не зміг продовжувати протиправну діяльність. Відсутність пограбувань буде розцінена як ефективність заходів, що здійснює громадськість. Проте не вони стали причиною відмови від протиправної діяльності. Ситуація вигадана, але вона демонструє відносність усіх профілактичних чи запобіжних заходів, ефективність яких важко виміряти та оцінити.

Водночас важко не означає – неможливо. Одиичні факти дійсно важко піддаються аналізу на предмет застосування запобіжних безпекових заходів. Якщо ж говорити про тенденції та систематичні

явища протягом певного, відносно тривалого часу, то застосування заходів впливу має видимий ефект, який зазнає аналізу та відповідної оцінки. Зокрема, для цього досить періодичних опитувань громадської думки. У таких дослідженнях респондентів та респонденток зазвичай запитують про те, чи безпечно вони почуваються, повертаючись додому пізніше десятої вечора, чи носять з метою особистої безпеки зброя для самозахисту, яким дверям надають перевагу (дерев'яним або металевим), які місця в місті радше воліли б оминати тощо. Дослідження «Безпека людини: оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України» [28], проведене за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бюлля, підтвердило вже добре описану теоретичним концептом human security рамку [13; 6; 15], яка розглядає людський вимір безпеки через цілу низку проявів, наприклад, економічний аспект, охорона здоров'я, захищеність довкілля тощо [21, с. 73].

Вказане забезпечує постійну увагу дослідників – як теоретиків, так і практиків, до проблеми гарантування безпеки суспільства, яка в умовах війни в Україні, незважаючи на свою локальність, без перебільшення має світове значення, набуває особливої актуальності.

Науковці та юристи-практики у правоохоронній сфері приділяють достатньо уваги дослідженню безпеки суспільства. Теоретичну основу для здійснення актуальної парадигми муніципальної правоохоронної політики становлять наукові праці таких учених, як: Т.І. Гудзь, Н.В. Капітонова, С.А. Комісаров, А. М. Кучук, А. С. Поклонський, О. С. Проневич, В. А. Орлов, Ю. М. Топчій, С. С. Юрко та інші. Конкретні питання взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з громадою нині опрацьовують Р.І. Благута, О.М. Балинська, О.В. Дячук, А. Л. Замахін, О.В. Кожухар, Н.П. Матюхіна та ін.

Водночас, незважаючи на усю глобальність, сучасні безпекові тенденції у сфері безпеки суспільства демонструють стійку спрямованість до визнання людей та спільнот центром уваги, адже без гарантування безпеки кожного окремого індивіда неможливо гарантувати безпеку суспільства в цілому. Водночас це не означає відхід від концепції національної безпеки, а тільки її переформатування, що дозволяє подивитися як сфокусовано, так і цілісно на ті проблеми й виклики, які виникають перед сучасним людством та напямують загрожує його існуванню [21, с. 6].

Вказане стало приводом для розробки національних безпекових

концепцій у розвинених країнах, де поліцейські підрозділи стали ключовими суб'єктами. Стало зрозуміло, що традиційними методами роботи поліція вже не спроможна подолати наявні у суспільстві проблеми.

Однією з причин такого стану речей стала надмірна завантаженість поліцейських підрозділів непритаманними їм функціям, адже першочергово поліцейська діяльність зводилась до повернення зниклих дітей їхнім батькам, розміщенням волоцюг у привокзальних будинках, контролем бродячих собак, примусом дотримуватися норм, пов'язаних із будівництвом та санітарією, вивезенням мертвих коней і навіть наданням першої домедичної допомоги [17, с. 279].

З часом, коли набули поширення та розвитку спеціалізовані міські комунальні служби, роль поліції почала змінюватися та звелася до більш «різких» методів поліцейської діяльності, як реакція на реагування на грубі порушення громадського порядку, а також прав і свобод громадян. Соціолог та дослідник поліцейської діяльності Егон Бітнер навіть визначав поліцію через ситуацію: «щось-що-не-повинно було-трапитись-і-щодо-чого-хтось-повинен-щось-зробити» [5]. Зазвичай такі випадки супроводжуються конфліктом та викликають у суспільстві резонанс. Історики зазначають, що за останні два століття патрулювання – звична робота поліції, змінилося технологічно (з'явилися телефонні лінії, автомобілі та цифрові гаджети), але водночас стало більш стресовим для самих поліцейських, оскільки тепер поліція, як правило, реагує на виклики, що вже містять у собі напругу [3].

Безумовно, в деяких випадках втручання поліції для відновлення планомірного ритму життя необхідне. Однак багато проблем, із якими до поліції звертаються, поліцейські неспроможні розв'язати взагалі, адже корені лівової частки проблем із безпекою лежать далеко за межами компетенцій та функцій поліції й не вирішуються шляхом застосування поліцейських заходів чи засобів. У багатьох випадках поліція має справу з наслідками протиправної поведінки, але не з причинами. Якщо йдеться про злочини загалом (crimes), то доречно згадати вже класичну цитату Девіда Бейлі: «Поліція не запобігає злочинам. Це один із найбільш збережених секретів сучасності. Це знають експерти, поліція, але громадськість цього не знає. Проте поліція видає себе за найкращих захисників суспільства від злочинності й постійно стверджує, що якщо їй дадуть більше ресурсів, особливо персоналу, вона зможе захистити громади від злочинності. Це міф» [1,

с. 25–28].

Щоби краще розуміти роль органів правопорядку у створенні безпечних спільнот, дослідники та дослідниці розрізняють відчувану (percieved) та фактичну (actual) безпеку [19; 11].

Саме на виявлення усвідомленої безпеки направлені різноманітні дослідження громадської думки, але вони неспроможні показати стан фактичної безпеки. Вказане може демонструвати ситуація, коли особа, яка відбувала покарання за злочини проти статевої свободи та недоторканності, вчинені відносно малолітніх осіб, після звільнення з місць позбавлення волі оселилась у багатоквартирному будинку, де проживає велика кількість сімей з малолітніми дітьми, маючи на меті продовжувати свою злочинну діяльність. При цьому, під час періодичних опитувань громадської думки про безпекову ситуацію у районі, жителі вказаного багатоквартирного будинку, незнаючи про свого нового сусіда та його наміри, але постійно спостерігаючи проблискові сигнали проїжджаючих повз патрульних автомобілів, будуть вказувати про те, що відчувають себе у безпеці. Вказана ситуація демонструє наявність безпеки в умовах фактичної небезпеки через відсутність належної комунікації та взаємного інформування поліції та громади.

Аналіз діяльності поліції окремих країн світу дає підстави стверджувати, що в європейських країнах діяльність поліції орієнтована на громаду, тобто на налагодження тісних зв'язків з населенням, яке й буде оцінювати ефективність поліцейської діяльності. Впроваджені в багатьох країнах програми взаємодії поліції з населенням, зокрема такі, як «Зупини злочинця», «Патрулі «безпечного житлового кварталу»», «Громадський патруль», «Сусідська взаємодопомога», «Комбінований селективний патруль», «Дільничні поліцейські – універсали», «Допомога жертвам правопорушень», «Сільський підрозділ з попередження злочинності за допомогою радіостанцій», «Велосипедний патруль», «Концепція старшого дільничного» та інші, стали підґрунтям для розробки українського варіанту поліцейської діяльності, орієнтованої на взаємодію з населенням. Така заснована на законі співпраця має спільну мету: підтримання належного стану публічного порядку й підвищення ефективності роботи поліцейських [27].

Вказана концепція отримала назву Community policing, як поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, яка має підвищити рівень безпеки в країні загалом за рахунок підвищення рівня безпеки в

окремих територіальних громадах. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Виходячи із соціального призначення поліції як сервісної служби, персонал поліції має орієнтуватися на реалізацію стратегії Community Policing – «партнерство заради спокою» (стратегії, апробованої в країнах англосаксонської правової системи), а також на виявленні інноваційних форм діяльності поліції щодо формування безпечного суспільного простору [4].

Community Policing слід розуміти не як новий метод роботи поліції, а як філософію того, як їй бути найбільш корисною та зрозумілою для суспільства [32, с. 154-158].

Цілком очевидно, що переважна більшість правопорушень, які вчиняються на території громади є результатом протиправної діяльності членів цієї громади, а тому діяльність щодо попередження протиправних проявів має стати завданням усієї громади, кожного з її членів чи суб'єктів, якщо вони бажають почуватися у безпеці. Саме тому Community Policing залучає інші державні установи, приватні організації, неурядові організації, власників бізнесу, домогосподарства та приватних осіб до професійної діяльності – гарантування безпеки.

Однією з причин формування Community Policing називають неефективність діючої в США до 1980-х років професійної моделі правоохоронної діяльності, що ґрунтувалась на статистичних показниках, часі реагування та технологіях, та яка призвела до віддалення поліції від потреб громади, якій вона повинна служити [14, с. 520–535]. Вказана вище система дуже схожа на українську, адже до недавнього часу ефективність роботи поліцейських підрозділів оцінювалась виключно на підставі кількісних показників роботи, які самі ж поліцейські формували.

Така ситуація з офіційними показниками була предметом багатьох досліджень, які підтверджували її необ'єктивність та небезпеку. Адже подання бажаних показників діяльності за дійсні може викликати так звану сліпоту до непередбачуваних наслідків. Про це говорили ще в середині минулого століття Джером Бруннер та Сесілі Гудман [2, с. 33–44]. Незважаючи на те, що дослідження психологів були спрямовані на визначення сприйняття людьми тих чи інших об'єктів, а також помилковість сприйняття у залежності від різних факторів впливу чи

соціального статусу, висновки науковців можна використати для демонстрації негативних наслідків хибного уявлення про рівень злочинності на підставі показників статистики, які відрізняються від реального стану речей [16, с. 401–414].

Відповідно до психологічної теорії, прийняття бажаного за дійсне реалізується за трьома механізмами: систематична помилка уваги, систематична помилка інтерпретації та систематична помилка реакції. Уявімо, що око людини буде передавати до мозку помилкову інформацію щодо висоти сходинки під час спуску з сходів Флорлі у Норвегії, які є найвищими дерев'яними сходами у світі й налічують 4444 щаблі. Можна припустити, що хибна оцінка висоти щабля призведе до спотикання на першому ж щаблі та може закінчитись летально. Трагічність в оцінці хибних статистичних свідчень не менша. Адже на підставі кількісних показників діяльності правоохоронних органів здійснюється оцінка ефективності їх діяльності, вносяться корективи щодо планів роботи, залучаються додаткові сили чи засоби щодо протидії правопорушенням, показники вчинення яких збільшуються тощо. Ці ж самі показники використовуються для обґрунтування змін до чинного законодавства. Як результат, у разі хибності початкового уявлення про реальний стан речей, який був сформований на підставі недостовірних статистичних даних, буде здійснене реагування не на ті аспекти, які дійсно потребують уваги, буде задіяна велика кількість людських та фінансових ресурсів, час. А основне – ті сфери діяльності, які дійсно потребуватимуть реагування, залишаться поза увагою. У випадку з протидією кримінальній протиправності наслідки неправильної оцінки сучасного стану на підставі хибних статистичних даних призводять до трагічних наслідків, адже кожен злочин чи правопорушення – це посягання на права людини, інколи й на її життя та здоров'я [22, с. 69–73].

Засновником концепції роботи поліції з населенням Community Policing вважають Тома Поттера (Tom Potter), колишнього керівника поліції Портленда (США). Основні її принципи він розробив, коли був ще молодим поліцейським, патрулював вулиці та спілкувався з мешканцями свого району [12]. Він зрозумів, що залучення населення до процесу забезпечення правопорядку створює відчуття спільної відповідальності і поваги один до одного. Протягом багатьох років служби в поліції Поттер впроваджував та розвивав механізми поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду. Однією з його

ініціатив було створення піших патрулів, щоб поліцейські ближче контактували з громадою. Зрештою, ставши мером Портленда, він побудував платформу з 180 питань Community Policing – стратегії поліції, яка передбачає активну взаємодію поліцейських з місцевим населенням [31].

Стратегія Community Policing історично базується на принципах побудови діяльності поліції Роберта Піля (Robert Peel), міністра внутрішніх справ Великої Британії, розробника ідеології муніципальної поліції. Діяльність її ґрунтувалась передовсім на запобіганні злочинам і регулярному патрулюванню, а основними принципами діяльності були: запобігання злочинам і безладу шляхом, альтернативним тільки застосуванню збройної сили; забезпечення добровільної співпраці громадськості з поліцією в добровільному дотриманні закону, підтримання поваги громадськості до поліції; недопущення узурпації влади поліцією [32, с. 154-158]. Один з найважливіших досі принципів Роберта Піля говорить: «В усі часи поліція має підтримувати зв'язок з громадськістю, адже згідно з історичною традицією поліція і є громадськістю, а громадськість – поліцією; поліція – це лише представники громадськості, яким платять, аби ті присвячували повний робочий день тим обов'язкам, які покладаються на кожного громадянина в інтересах добробуту громади» [18].

У західних країнах принцип Community Policing вкрай популярний, бо він дає можливість ефективно гарантувати безпеку в громадах. Зокрема, цей підхід працює в Бельгії, Болгарії, Данії, Чехії, Німеччині, Італії, Латвії, Литві, Польщі, Великій Британії. Ідея полягає в тому, що поліція у своїй роботі орієнтується на запити та потреби громад, шукаючи локальні рішення для локальних проблем. Одночасно члени громади самі беруть активну участь у створенні безпечного середовища: інформують поліцію про злочини, допомагають у превентивній роботі, наглядають за власними будинками тощо. А представники місцевої влади, у свою чергу, формують програми безпеки, спираючись на очікування населення, а також створюють безпечну інфраструктуру. Принцип Community Policing має переваги для кожної сторони. Громада отримує можливість брати участь у роботі поліції та впливати на місцеву політику у сфері безпеки. Місцева влада завойовує довіру населення, а також більш привабливу для інвестицій територію. Поліція має додаткові ресурси – людей та інформацію, а також підтримку громади. Усі разом вони отримують безпечне місто,

містечко, селище. Ефективність діяльності органів поліції, рівень професійної компетентності поліцейських впливають на громадську думку про роботу поліції загалом. Адже у законі прописано, що рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [33, с. 179-182]. За словами О. М. Балинської, така позиція законодавця виглядає цілком закономірною, адже повсякденна діяльність поліції проходить на очах у населення, і авторитет та довіра поліції багато в чому залежить від поведінки її співробітників при спілкуванні з людьми [20, с. 7-12].

Отже, стратегія «Партнерство заради спокою» розрахована на усвідомлення поліцейськими необхідності налагодження взаємодії з населенням, що ґрунтується на двох основних пріоритетах: консультації – вивчення думки населення з метою подальшої оцінки ефективності поліцейської діяльності, обов’язкове урахування потреб територіальних громад; співробітництво – співпраця заради досягнення спільних цілей по досягненню правопорядку в країні. Слід констатувати, що до цього часу в нашій державі розвиток співробітництва правоохоронних органів з громадянами відбувався спонтанно, без належної організації і системного підходу.

Досвід впровадження Community policing у діяльність поліції окремих зарубіжних країн свідчить, що співпраця та партнерство з громадою з метою виявлення та вирішення їхніх проблем зменшує рівень злочинності та попереджає антисоціальну поведінку. Відповідно до концепції, сприяння поліцейській діяльності громадою збільшує рівень довіри населення до поліції. Community policing передбачає використання партнерських відносин між сільськими, селищними установами, підприємствами, окремими громадянами, некомерційними структурами й засобами масової інформації для розробки методів поліцейської діяльності громади. Ці структури мають співпрацювати задля розслідування кримінальних справ і зниження рівня злочинності. Таким чином, сутність Community policing зводиться до однієї мети – громада має надавати допомогу поліції в охороні публічного порядку, попередженні правопорушень, запобіганні злочинності та ін. Відповідно до очікуваних результатів, взаємодія поліції з населенням по охороні публічного порядку має сприяти тому, що задоволеність діяльністю працівників поліції позитивно вплине на готовність громадян надавати їм допомогу.

Україна не перший рік реформується шляхом встановлення

партнерських відносин між правоохоронними органами та громадою. Одним із головних компонентів поліцейської реформи є врахування громадської думки під час оцінювання роботи поліції, що закріплено у ч. 3 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» [30]. Використання даних соціологічних та кримінологічних досліджень для оцінювання діяльності правоохоронних органів є загальноприйнятою світовою практикою. Про перехід до сервісної функції прямо вказується у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»: завданнями поліції є надання поліцейських послуг у чотирьох сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидія злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Розділ VIII Закону України «Про Національну поліцію» присвячено громадському контролю поліції. Відповідно до статті 86 «Звіт про поліцейську діяльність» на поліцію покладено три обов'язки: 1. З метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції. 2. Щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити: – аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно; – інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів; – інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями. 3. Керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють. Стаття 88 визначає порядок взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування.

Стаття 89 «Спільні проекти з громадськістю» визначає порядок взаємодії з громадськістю: 1. Поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. 2. Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем,

пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. 3. Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності [30].

Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції визначено, що завданнями дільничних офіцерів поліції серед іншого є:

1. Діяльність, що ґрунтується на принципі взаємодії з населенням на засадах партнерства та має на меті співпрацю з громадянами, громадськими організаціями, установами, підприємствами різних форм власності.
2. Взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування, населенням й утвореними відповідно до чинного законодавства громадськими формуваннями з охорони громадського порядку. Також Інструкцією передбачено, що з метою впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства дільничний офіцер поліції організовує роботу за такими напрямками: 1) протидія злочинності, профілактика правопорушень та охорона публічного порядку за участю населення; 2) співпраця з органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад, населенням, керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей з метою реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства, обмін інформацією для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків; 3) визначення спільних пріоритетних напрямів роботи та її оцінювання з урахуванням думки і потреб громадськості [25]. На думку представників Харківської правозахисної групи, ефективний захист публічного порядку неможливий без активної участі громадян, зацікавлених в безпеці. ... подальше реформування передбачає втілення засад та елементів стратегії “community policing”, зокрема формування партнерства із місцевою громадою з визначенням та подальшим вирішенням поточних проблем місцевої громади [26].

Водночас ефективне застосування концепції в розвинених країнах світу та нормативне закріплення у нормативно-правових актах не гарантує такого самого ефекту в Україні. На що є декілька причин, одна з яких, та найбільш важлива, це рівень довіри населення до поліції, який став результатом нашого радянського минулого та корупційного сучасного.

Крім того, триваюча війна в Україні вносить свої корективи як до

забезпечення безпеки взагалі, її сприйняття, так і до діяльності поліцейських підрозділів в умовах воєнного стану.

Зокрема, до базових компонентів Community policing відносять так звану видимість поліції, її присутність на вулицях у форменному одязі, можливість мешканців громади побачити та поспілкуватись із поліцейськими. Дослідження оцінки роботи поліції свідчать, що це суттєво підвищує відчуття безпеки у місцевих мешканців, довіру до поліції та задоволеність її роботою.

За цих обставин, як аргумент щодо розумного застосування закордонного досвіду з урахуванням національних особливостей, варто зауважити: за результатами досліджень [21, с. 71-77] постійна присутність поліції у форменному одязі не завжди сприймається суспільством як елемент безпеки та може мати зворотній ефект, викликаючи відчуття тривоги. Крім того, важливо враховувати, що якщо раніше житло поруч з адміністративними будівлями правоохоронних структур сприймалося як гарантія безпеки та спокійного життя, то через постійні ракетні обстріли території України та періодичне влучання саме у вищевказані адміністративні будівлі, жителі будинків, які поруч, відчують постійну тривогу та переживання.

Крім того, новий формат діяльності поліції, якщо порівнювати з міліцією та навіть «довоєнною» поліцією, потребує суттєвого перегляду підходів до управління персоналом. Методи та підходи, які сформувалися ще за радянського часу, на жаль, так сильно вкорінилися, що продовжують використовуватись і до сьогодні. Але такі методи спрацьовували раніше, бо суспільство жило в інших умовах. Сьогоднішнє ж суспільство зовсім інше, а враховуючи те, що поліція – це частина суспільства, потрібно докорінно змінювати підходи до управління персоналом.

Так, тотальний контроль та закритість суспільства в радянські часи потребували жорстких методів управління для максимального придушення волонтаризму та бажання проявляти свою громадянську позицію. Вказані методи розповсюджувались на усі сфери життя та діяльності, у тому числі й на правоохоронні органи, де єдиним стимулом для роботи стало бажання «не отримати стягнення». Навіть нормативно-правова база діяльності побудована за таким принципом: як покарати – розписано до дрібних деталей, а як заохотити – лише загальні фрази [29].

Війна в Україні призвела до того, що функціонал органів поліції та пріоритети органів місцевого самоврядування значно змінились, і часто профілактика правопорушень відійшла на задній план. Водночас загальний курс на партнерство поліції та громади було збережено, хоча певні заходи загальмувались чи відтермінувались. В умовах війни та воєнного стану ініціативи Community policing більше тяжіють до забезпечення цивільної безпеки мешканців громад та захист/підтримку вразливих груп [34].

За даними дослідників, загальний функціонал поліцейських підрозділів в Україні за час війни збільшився на 70 відсотків [9]. Окрім охорони правопорядку та безпеки, до обов'язків поліцейських додалися виявлення диверсійно-розвідувальних груп, розслідування воєнних злочинів (що складає 40% від загальної кількості проваджень), організація роботи блокпостів, евакуація мирних жителів. Упродовж 2022 року оператори служби «102» забезпечили реагування на понад 8 млн викликів громадян. Завдяки превентивним заходам торік на 14% менше вчинено кримінальних правопорушень – 260 тисяч.

Зниження майже на 40% крадіжок, хуліганств та згвалтувань, удвічі менше розбійних нападів та пограбувань, на 15% – тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками, на 6% – тяжких тілесних ушкоджень [23].

При цьому, незважаючи на воєнний стан, продовжуються та відновлюються заходи щодо запровадження концепції Community Policing у діяльність територіальних підрозділів Національної поліції. Зокрема, активно запроваджуються в умовах воєнного стану концепції безпечної громади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення – проєкту національної концепції «Безпечна громада» [7]. Створено робочу групу формування концептуальних засад та критеріїв функціонування безпекового середовища в територіальних громадах, до складу якої входять 24 фахівці з питань розвитку громад, громадської безпеки, цивільного захисту, керівники МВС та Мінрегіону, експерти неурядових організацій та асоціацій органів місцевого самоврядування. Співголовами робочої групи визначено заступника Міністра внутрішніх справ та заступника Міністра розвитку громад та територій. Напрацювання спільної робочої групи Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства розвитку громад та територій мають стати основою для підготовки законодавчого поля із формування безпечного середовища в громадах.

Розширює свою географію безпековий проєкт Національної поліції України «Поліцейський офіцер громади» (ПОГ) [10], мета якого – забезпечити кожному територіальну громаду окремим правоохоронцем, який не тільки працюватиме, а й проживатиме на ввіреній йому території, буде повноправним представником своєї громади, знатиме її проблеми і безперервно надаватиме населенню якісні поліцейські послуги.

Оскільки поліцейський офіцер стане повноправним представником своєї громади, яка візьме на себе частину фінансової підтримки його роботи, то й звітуватиме він не тільки перед керівництвом, але й перед самою громадою.

Деякі регіони запроваджують свої проєкти в рамках концепції Community Policing, незважаючи на воєнний стан. Так, в умовах війни та воєнного стану ефективним інструментом підвищення безпеки в громаді стали групи «сусідської варти», які сприяють підвищенню рівня безпеки окремого мікрорайону завдяки активній позиції сусідів та налагодженій співпраці з місцевою владою та поліцією, що вже понад 30 років використовується у Канаді, Сполучених Штатах Америки, Естонії та деяких інших країнах. «Сусідська правоохоронна діяльність» (neighborhood policing) описується як подальший розвиток принципів community policing. Ця технологія базується на залученні мешканців громади до виконання правоохоронних функцій. Головним елементом цього підходу є піший патруль, організований мешканцями громади. Зразком є поширена програма превенції «Сусідська взаємодопомога» (англ. Neighborhood Watch). Поряд із громадським патрулюванням у рамках цього підходу мешканці громади здійснюють збір інформації про криміногенні локації та конкретні проблеми. Поліція відповідає збільшенням уваги до виявлених «гарячих точок», у яких концентруються правопорушення (англ. hotspot policing). Це здійснюється через встановлення відеоспостереження, покращення освітлення, зміну маршрутів патрулювання та ін. Цей підхід також базується на принципах проблемно-орієнтованої правоохоронної діяльності. Велика увага приділяється впливу на причини правопорушень через широке залучення ресурсів місцевої громади, основним серед яких є розуміння відповідальності за власну безпеку самих місцевих мешканців [24].

Таким чином, в основі підходу «сусідської варти» лежить взаємодія громади, влади і поліції, коли мешканці спільно із

правоохоронцями стежать за порядком . «Сусідська варта» – це інструмент, який надає можливість громаді вільно спілкуватися з поліцією та спільно вирішувати проблеми безпеки. Такий проєкт запроваджений в обласних центрах і в сільських місцевостях України. Наприклад, така ініціатива започаткована в селах Віта-Поштова та Юрівка Києво-Святошинського району Київської області. У ній беруть участь свідомі мешканці, які готові самоорганізовуватися, щоб разом дбати про свій будинок, територію, ефективно взаємодіяти один з одним та з поліцією задля комфортного та безпечного проживання у своїх громадах. Члени громад повідомляють правоохоронцям про підозрілі ситуації, вчинені злочини, ведуть діалог про попередження правопорушень тощо [8].

Схожий підхід використовує план інформування населенням працівників поліції ГУНП в Житомирській області «Чужий в селі» [8]. Щоб вирішити проблеми з безпекою та запобігти правопорушенням, поліція Житомирської області запропонувала жителям одразу повідомляти про сторонніх осіб, протиправні дії, конфліктні ситуації серед мешканців, появу в селі автотранспорту, який не належить мешканцям села, та іншу інформацію, яка, на думку особи, що її надає, може бути корисною для працівників поліції. Правоохоронці розробили злагоджений план реагування на такі повідомлення і назвали його «Чужий в селі». План передбачає комплексну систему організаційних та практичних заходів, в основу якої покладено принцип негайного надходження, реєстрації та відповідного реагування на інформацію від населення району.

Сьогоднішнє суспільство значно відрізняється своєю громадянською активністю, критичністю та динамічним розвитком, що потребує внесення коректив як до підходів щодо оцінки рівня дисципліни серед підрозділів Національної поліції, так і до нормативно-правового забезпечення вказаного процесу. Зауважимо, що кожен з поліцейських є представником громади, у якій він живе, частиною суспільства, а тому застосування застарілих методів управління чим далі, тим будуть менш ефективними.

Зокрема, навіть в середині системи Національної поліції не простежується розуміння спільної мети, а велика кількість контролюючих органів та посадових осіб створює бюрократичне перевантаження поліцейської діяльності, де основною метою діяльності стає не безпека громади, а прагнення не отримати чергове стягнення. На

різного роду нарадах та підбиттях підсумків особовий склад готує не пропозиції щодо покращення діяльності для вирішення актуальних поліцейських завдань, а матеріали для «захисту» від претензій керівництва. За таких умов конструктивного діалогу не вийде, так само як і взаєморозуміння щодо досягнення спільних цілей. Буде тільки протиборство: керівники націлюватимуть роботу підрозділів не на отримання результату, не на підвищення рівня довіри населення, а на те, щоб не отримати стягнення будь-яким методом: від спотворення статистичних показників до укриття фактів порушення законності. За цих обставин накладення стягнення не виправляє ситуацію, а погіршує її: негатив продукує негатив.

Незважаючи на численні реформи, поки не відбулося переформатування у самих поліцейських, адже частина нових співробітників ще не є критичною, щоб забезпечити переосмислення основних завдань поліції та методів її роботи. Більше того, підготовка фахівців для підрозділів Національної поліції здійснюють науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, у яких велика кількість осіб, які працювали ще у міліції і після виходу на пенсію продовжують підготовку молодого покоління. Водночас не цілком доцільно вважати, що фахівець, який усю свою практичну діяльність виконував обов'язки за одними принципами та підходами, може різко їх змінити, та готувати молодих фахівців до роботи у тих умовах, в яких сам ніколи не працював.

Саме пережитки минулого не дозволяють на належному рівні забезпечити довіру населення, адже серед самих поліцейських підрозділів не простежується довіра до своїх працівників. Зокрема, численні перевірки та звітності вказують на те, що першочергово кожен поліцейський сприймається, як потенційний корупціонер чи порушник дисципліни. Але не довіряючи працівникам поліції у своєму колективі, неможливо змусити людей довіряти поліцейським.

Концепція Community Policing потребує подальшого запровадження та розуміння, що в Україні вона буде мати свій прояв через національну специфіку суспільства загалом, а також особливостей діяльності поліцейських підрозділів в умовах воєнного стану. Крім того, важливо усвідомлювати, що неможливо досягнути негайних результатів, процес трансформації тривалий, але, завдяки планомірності та наполегливості, незворотний.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Bayley, Police for the Future, 25–28.
2. Bruner, J. S., & Goodman, C. C. (1947). Value and need as organizing factors in perception. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 42, 33–44.
3. Chris A. Williams, *Police Control Systems in Britain, 1775–1975: From Parish Constable to National Computer* (Manchester: Manchester University Press, 2014).
4. Community Policing (CP) (burgernahe Polizeiarbeit). (2013). URL: <http://www.sozialwiss.unihamburg.de/publish/IKS/MasterStudiengangKriminologie/materialien/lehne/220513.pdf> (дата звернення 15.06.2023).
5. Egon Bittner, *Aspects of Police Work* (Boston: Northeastern University Press, 1990), 249. (Фраза в оригіналі: «somethingthat-ought-not-to-be-happening-and-about-which-someone-had-better-do-something-now»).
6. Gary King and Christopher J.L. Murray, “Rethinking Human Security,” *Political Science Quarterly* 116, no. 4 (2001): 585–610.
7. Децентралізація дає можливості URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/15591> (дата звернення 15.06.2023).
8. Безпека громад... URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/350/Bezpeka_Hromad.pdf (дата звернення 15.06.2023).
9. Функціонування підрозділів МВС змінився. URL: <https://od.npu.gov.ua/news/funktsional-pidrozdiliv-mvs-zminyvsia-na-70-vidsotkiv-denys-monastyrskiy> (дата звернення 15.06.2023).
10. Реформа поліцейських. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi> (дата звернення 17.06.2023).
11. Lening Zhang, Steven F. Messner, and Sheldon Zhang, “Neighborhood Social Control and Perceptions of Crime and Disorder in Contemporary Urban China,” *Criminology* 55, no. 3 (2017): 631–63, <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12142>. (дата звернення 14.06.2023).
12. Making the Difference Together / Portland Police Bureau Community. (1992). URL: http://www.popcenter.org/library/unpublished/CaseStudies/133_Portland_
13. Mary Kaldor, Mary Martin, and Sabine Selchow, “Human Security: A New Strategic Narrative for Europe,” *International Affairs* 83, no. 2 (2007): 273–88;
14. Nalla M. K. Democratic policing: a comparison of police officers’ perceptions of their role and functions in transitional societies. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2009. Vol. 4. P. 520–535.
15. Peter H. Liotta and Taylor Owen, “Why Human Security?” *The*

Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations 7, no. 1 (2006): 37–54.

16. Riccio, Matthew; Cole, Shana; Balcetis, Emily; Emily. Seeing the Expected, the Desired, and the Feared: Influences on Perceptual Interpretation and Directed Attention (англ.) // Social and Personality Psychology Compass : journal. 2013. June (vol. 7, no. 6). P. 401–414.

17. Sam Mitrani, The Rise of the Chicago Police Department: Class and Conflict, 1850–1894 (Champaign, IL: University of Illinois Press, 2013), 279.

18. Sir Robert Peel's Nine Principles of Policing. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/16/nyregion/sirrobert-peels-nine-principles-of-policing.html> (дата звернення 10.06.2023).

19. Thomas J. Mowen and Adrienne Freng, “Is More Necessarily Better? School Security and Perceptions of Safety Among Students and Parents in the United States,” American Journal of Criminal Justice 44, no. 3 (2019): 376–94.

20. Балинська О. М. (2017). Нормативна основа співпраці поліцейського та громадян в Україні. Сучасні стратегії та перспективи оптимізації взаємодії поліції і населення в соціумі: матеріали круглого столу, 23 листопада 2017 р. Львів: ЛьВДУВС. 7-12.

21. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні, Київ, 2021 URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2021-12/Human%20Security%20-%20Articles%20%28FINAL%29%20-%20E-VERSION%20%281%29.pdf>, 73 (дата звернення 15.06.2023).

22. Бочковий О.В., Ханькевич А.М. До питання оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів на підставі офіційної статистики у сфері забезпечення громадської безпеки. Пропілеї права та безпеки. Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». №1 (1), С. 69–73.

23. Впровадження «Community Policing» в умовах війни та воєнного стану. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Vprovadzhenia-Community-Policing-v-umovakh-viynuta-voiennoho-stanu.pdf> (дата звернення 15.06.2023).

24. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк ; Фонд Місц. Демократії ; Лаб. мир. рішень ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : [ХНУВС], 2018. – 124 с. URL: <https://bit.ly/3jrtSrW> (дата звернення 12.06.2023).

25. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17> (дата звернення 15.06.2023).

26. Куба Н., Тополевський Р. Система оцінки ефективності роботи Національної поліції. Права людини в Україні. Інформаційний портал

Харківської правозахисної групи. URL: [http://khpg.org/index.php? r=1.1.1](http://khpg.org/index.php?r=1.1.1). (дата звернення 10.07.2023).

27. Мельник В.І. Впровадження community policing у діяльність дільничних офіцерів поліції під час охорони публічного порядку в сільській місцевості. Одеські юридичні читання : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада 2017 р.) URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9648sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 01.07.2023).

28. Оксана Міхеєва та ін. Безпека людини: оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України (Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської), Фонд ім. Гайнріха Бьоля, Бюро Київ – Україна, 2020. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/2021-06/Human%20Security%20Report%20-%20UKR.pdf>. (дата звернення 19.06.2023)

29. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 29, ст.233. 15 березня 2018 року № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text> (дата звернення 15.07.2023).

30. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

31. Community Policing або поліцейська діяльність спрямована на громаду. (2015). URL: <http://police-access.info/2015/07/community-policing-abo-politsejskadiyalnistorijentovana-na-hromadu> (дата звернення 20.06.2023).

32. Сліпченко Т. Community policing як партнерство між поліцією та громадою: європейський досвід. Актуальні проблеми правознавства. 2 (30)/2022. С. 154-158.

33. Філіпенко Т. Запровадження стратегії community policing – «партнерство заради спокою» в діяльність Національної поліції. Європейська проектна культура в Україні: стан, проблеми, перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 29-30 травня 2020 р.) / За ред. О. Гури, В. Меньяло. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 179-182.

34. Як впроваджується «Community Policing» в умовах війни: дослідження. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-vprovadzhuetsia-community-policing-v-umovakh-viyny-doslidzhennia/> (дата звернення 15.06.2023).

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДИ

Катерина Мітченко

*старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології
поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, капітан поліції, психолог-консультант СП «Разом»,
член Української психологічної асоціації*

За визначеннями законодавчих актів, якими послуговується Національна поліція, безпека громадян є одним з найважливіших завдань держави, гарантування якої покладають на органи забезпечення правопорядку. Донедавна, а саме до реформування Національної поліції, безпека громадян оцінювалась за рівнем криміногенної ситуації, кількістю затриманих злочинців, розкритими злочинами. Проте внаслідок реформування із початком євроінтеграційних процесів аспект оцінки безпеки змістився на більш превентивну діяльність правоохоронних органів, яка втілює філософію «community policing». А саме – у виявленні локальних безпекових проблем за допомогою тісної співпраці з місцевими мешканцями, пошуку варіантів рішення відповідно до конкретної проблематики та втіленні напрацьованих рішень поліцейськими разом з громадою [3]. Питання взаємодії в останні роки у світі (США, Велика Британія, Німеччина, Португалія, Сінгапур, Японія та ін.) простежується у чіткій тенденції до інтегрування поліції в громадянське суспільство та наближення її до населення.

Слід відмітити тісну співпрацю та зрілу комунікацію правоохоронних органів та населення України під час повномасштабного вторгнення росії. Правоохоронці в числі сил безпеки та оборони країни несуть службу із забезпечення правопорядку, допомагають військовим на при подоланні наслідків надзвичайних ситуацій, небезпечних подій, у тому числі обстрілів, авіаприльотів, аварій, епідемій; робота на деокупованих територіях [13].

Враховуючи орієнтованість України на європейські стандарти, включення поліцейських в активну службову діяльність, пов'язану з воєнними подіями, активне залучення громадськості до співпраці з Національною поліцією (community policing), ефективна професійна комунікація поліцейських постає одним з важливих напрямів їхньої

професійної діяльності. На важливість комунікації, як регулятора взаємовідносин між поліцейським і громадянином, постійно звертається увага в різних нормативних документах МВС України і Національної поліції.

Зокрема, в Розділі II Закону України «Про Національну поліцію» [7], у ст.11 одним із принципів діяльності поліції визначено «Взаємодію з населенням на засадах партнерства», згідно з яким діяльність поліції здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами і громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад, а рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

У свою чергу, ст.41 Закону «Поліцейське піклування», підкреслюючи різні категорії громадян (неповнолітні особи віком до 16 років, які залишилися без догляду; особи, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувалися на підставі судового рішення; особи, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку присутнім або собі; особи, які перебувають у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратили здатність самотійно пересуватися, створюють реальну небезпеку оточенню або собі), підкреслює, що повсякденна діяльність поліції проходить на очах населення й авторитет співробітників багато в чому залежить від їх уміння ефективно спілкуватися та взаємодіяти.

Комунікативна робота поліцейського передбачає наявність високого рівня комунікативної культури, складовими якої є певна сукупність знань і умінь, що забезпечують ефективне тривання комунікації. До комунікативної компетенції поліцейського відносяться особистісні властивості, що дозволяють йому успішно вирішувати комунікативні завдання (встановлювати та підтримувати психологічний контакт з різними категоріями громадян, уміння уважно слухати, дохідливо і зрозуміло пояснювати, структурувати і об'єктивно оцінювати отриману інформацію, здатність викликати прихильність до себе людей) [1, с. 8].

Дослідження проблеми професійної комунікації правоохоронців постійно знаходиться у полі зору вчених та практиків. Вітчизняними та зарубіжними науковцями аналізується широке коло питань, пов'язаних

з цією проблематикою. Відзначимо таких авторів, як В. Андросюк, К. Амфт, О. Бандурка, І. Ващенко, Г. Дубов, В. Землянська, М. Ісаєнко, Л. Казміренко, В. Бондаренко, В. Кондрюкова, В. Лефтеров, С. Максименко, В. Медведєв, В. Розов, О. Негодченко, А. Опалєв, С. Сливка, Ш. Шмітт та ін. Питання ефективної комунікації поліцейських з громадянами не є новим, проте залишається актуальним, враховуючи вимоги сучасності (революції, реформування державних органів та безпосередньо самої Національної поліції, COVID-19, воєнні дії на території України).

Волошина О.В. проаналізувала світовий досвід ефективних моделей професійної комунікації поліцейських та дослідила шляхи впровадження кращого досвіду в практичну діяльність працівників Національної поліції України. Так, дослідниця на прикладі Німеччини, США, Японії, Великої Британії, Португалії демонструє зацікавленість держав у розвитку та підтриманні належного рівня спілкування та ефективної взаємодії у правоохоронців. У нормативних актах цих держав прописана обов'язковість достатнього рівня розвитку комунікативного уміння поліцейського. На законодавчому рівні визначено, що від якості сформованості та постійного розвитку комунікативних здібностей залежить не лише позитивне ставлення громадян (якого прагнуть державні діячі та самі поліціанти), протидія злочинності, а й особиста безпека правоохоронців [4, с. 128].

Наприклад, правоохоронна система США, вибудовуючи стратегії довіри між поліцією та громадою, пропонує наступні рекомендації щодо побудови відносин між поліцією та громадою:

1. визначити та обговорити зі спільнотою проблеми, з якими стикається поліцейський та є нагальними для громади;
2. бути прозорими та підзвітними;
3. вжити заходів для зменшення упередженості та підвищення культурної компетентності;
4. зосередитись на важливості співпраці та бути помітними в спільноті;
5. сприяти внутрішньому розмаїттю та забезпечити можливості професійного зростання [9, с. 95].

На основі аналізу закордонного досвіду Волошина О.В. відмічає гідні українські ініціативи, які визначають новий вектор у комунікації поліції України. Серед них – проєкт «Діалог та медіація – основні інструменти поліції майбутнього», що лежить в основі створення нових підрозділів превентивної комунікації (поліція діалогу), підготовка працівників для якого здійснюється за принципом скандинавської

моделі (мінімізація демонстрації сили). Основними завданнями працівників цього підрозділу є моніторинг та аналіз інтернет-мережі щодо запланованих заходів з масовою участю громадян; оцінка ступеня ризику під час їх проведення, настрою учасників та передбачення зміни розвитку ситуації; встановлення комунікативного контакту як з організаторами, так і з учасниками масових заходів тощо [4, с. 126].

Ключовим в community policing є комунікативна компетентність працівників правоохоронних органів, яка інтерпретується вченими як здатність людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, як ступінь опанування певних норм спілкування і поведінки, як результат навчання та засвоєння соціально-психологічних еталонів, стандартів і стереотипів поведінки, а також опанування техніки спілкування [66]. Працівник поліції має володіти не лише професійними знаннями, але ще хоча б мати достатні навички з основ психолінгвістики, соціолінгвістики, юрислінгвістики. Від якості контакту працівника поліції з різними групами населення буде залежати ефективність його діяльності. У спілкуванні працівник поліції отримує необхідну для розкриття злочину інформацію; керує процесом ведення бесіди, іноді у важких умовах; передає письмово вербальну інформацію.

Професійна комунікативна компетентність – складне психологічне утворення, яке формується на базі комунікативної компетентності людини в умовах конкретної фахової діяльності, що можна уявити у вигляді системи значимих для працівника відносин, умінь і навичок спілкування. У повсякденній діяльності працівників поліції присутні різноманітні ситуації конфліктної взаємодії різного рівня, переважно агресивного за своєю формою спілкування (очна ставка, обшук, допит тощо) [8, с. 36].

Розкриваючи питання комунікативної компетентності поліцейського, важливо проговорити про неї в розрізі саме професійної компетентності, що згідно з А. К. Марковою, є психічним станом, який надає можливість діяти самостійно та відповідально [2, с. 154]. Виконання вищезазначених завдань вимагає від поліцейських високого рівня підготовки та професійної компетентності, яка виражається, на думку О. Цільмак, у здатності особи високоефективно застосовувати сукупність набутих знань, умінь і навичок у практичній професійній діяльності [1818, с. 135].

Зі свого боку О. Торічний визначає, що професійна компетентність поліцейського – це якісна характеристика ступеня оволодіння правоохоронцем професійною діяльністю, яка передбачає усвідомлення своїх прагнень до діяльності, уявлень про власну

соціальну роль, оцінювання особистісних рис і якостей як майбутнього чи діючого фахівця, співвіднесення результатів такого оцінювання з об'єктивними вимогами до службової діяльності, регулювання на цій підставі власного професійного становлення, зростання, самовдосконалення [17, с. 254].

Л. В. Боровик і С. Д. Максименко вважають, що професійна компетентність – це якісна характеристика ступеня оволодіння правоохоронцем професійною діяльністю, яка передбачає усвідомлення своїх прагнень до діяльності, уявлень про власну соціальну роль, оцінювання особистісних рис і якостей як фахівця, співвіднесення результатів такого оцінювання з об'єктивними вимогами до обраної діяльності, регулювання на цій підставі власного професійного становлення, зростання, самовдосконалення.

Г. Ольшевський, розкриваючи питання компетентності поліцейських, стверджує, що це – гнучкість у пристосуванні до мінливих обставин шляхом застосування знань, досвіду, навичок, особистості, ставлення та поведінки офіцера поліції, спрямованих на ефективну роботу. Автор припускає, що модель компетентності поліцейського – це набір ключових компетенцій, необхідних для його ефективної роботи [2525, с. 198].

Досить цікавим є те, що закордонні науковці, на відміну від вітчизняних, описуючи професійну компетентність поліцейських, визначають конкретні та досить обширно описані характеристики.

Компетенції, зосереджені на професійній діяльності поліцейських, є досить актуальною темою досліджень науковців Бразилії. Т. Г. Насіменто відмічає компетентності, як «набір технічних і поведінкових атрибутів, необхідних для виконання конституційних функцій поліції» [30, с. 105]. Бразильські вчені відмічають, що поліцейським для того, щоб ефективно здійснювати свою діяльність, потрібен набір особистісних характеристик, які спрямовані на досягнення поставлених поліцією цілей, що охоплюють аспекти, пов'язані з боротьбою зі злочинністю (наприклад, правові та соціально-психологічні), включаючи посередництво та вирішення конфліктів, а також застосування сили.

Т.Г. Насіменто, Е.К. Лукас де Соуза, Б. Г. Адаїд-Кастро в своєму дослідженні професійних компетентностей поліцейських в Бразилії відмічають важливість наявності у них таких особистісних якостей (здатностей діяти):

- діяти емпатично (розуміти та поставити себе на місце іншого, розуміючи своє почуття та загальні уявлення/загальні переконання);

- діяти з наполегливістю та рішучістю, демонструючи інтерес та відданість роботі;
- діяти з гнучкістю (знати, як приймати пропозиції та критику, а також коригувати відповідно до нових фактів, понять або ситуацій);
- діяти неупереджено (діяти нейтрально та безособово);
- діяти з турботою про власну безпеку (прагнення до своєї фізичної цілісності, обережності);
- діяти етично та професійно; вміння працювати в команді; здатність діяти з повагою (здатність дотримуватись і виконувати правила);
- вміти діяти, демонструючи знання законодавства, правил і підзаконних актів, що застосовуються до поліції;
- ідентифікувати конфлікти та керувати ними (виявлення точок розбіжності та конвергенції, пошук відповідних рішень для вирішення конфліктів);
- мати системне бачення (розуміння цілого в даній ситуації, здатність поєднувати узгоджені частини, які утворюють множину);
- вміння працювати в міждисциплінарному ключі; здатність негайно реагувати на потреби суспільства відповідно до його потреб;
- здатність переконувати та сперечатися (сила переконувати; здатність сперечатися та контраргументувати);
- здатність використовувати особистий та професійний досвід під час планування дій, дотримання правил, доктрини і законодавства, що стосується сфери поліцейської організації [30, с. 118].

У свою чергу австрійські вчені, проводячи вивчення професійних компетентностей майбутніх поліцейських [27, с. 74], визначають «компетентність», як опис здатності діяти самоорганізовано, бачити перспективні шляхи в складних і динамічних ситуаціях. Відповідно до моделі компетентності Фолькера Хейзе і Джона Ерпенбека, австрійською дослідницею С. Абрахам сформовані такі основні компетентності поліцейських:

- особиста компетентність (індивідуальна відповідальність, довіра, надійність);
- компетентність діяльності та дії (адекватність ситуації, стійкість, здатність вирішувати конфлікти, орієнтування на результат);
- соціальна комунікація (вміння працювати в команді, готовність допомагати, комунікативні навички);
- компетентність (рефлексія, експлуатаційна готовність, вміння приймати рішення, готовність до вирішення проблем).

Міністерство юстиції та поліції Норвегії видало Білу книгу № 91

«Про набір і освіту поліції», в якій пояснювалося, що означає бути «підходящим» офіцером норвезької поліції та згадування кількох ключових рис, необхідних кандидату. Серед них – комунікабельність (здатність і бажання соціального контакту), темперамент (особливе ставлення у складних чи, здавалося б, неможливих ситуаціях або під значною провокацією), сила характеру, самоконтроль. Роль поліцейського, як зауважують норвезькі дослідники, є складною в багатьох аспектах, адже передбачає спілкування, співпрацю та взаємодію з різноманітними спільнотами, що вимагає широких компетенцій. Крім того, офіцери повинні володіти сильними аналітичними здібностями, здатністю вирішувати проблеми, критичним і стратегічним мисленням і навіть технічними здібностями.

С. Абрахам, взявши до уваги моделі компетентності Фолькера Хейзе і Джона Ерпенбека та норвезькі вимоги до майбутніх поліцейських, емпіричним шляхом визначила 13 компетенцій, які характерні хорошому поліцейському: ініціатива і відповідальність, включення та толерантність, структурованість і систематичність, реалізація, співпраця, безпечність і стабільність, емпатичність, культурне розуміння і різноманітність, аналітичні здібності, спілкування, високий етичний стандарт, самосвідомість і особистісний розвиток, мотивація [19, с. 4].

Натомість поліція Канади визначає ключові 10 компетенцій, якими повинен володіти претендент на посаду поліцейського для того, щоб безпосередньо під час виконання службових обов'язків забезпечувати ефективну взаємодію з громадою.

1. Адаптивність/Рішучість. Здатність впевнено варіювати між гнучкістю та твердістю у прийнятті рішення залежно від того, чого вимагає ситуація; демонстрація лідерства шляхом коригування власного підходу до вимог конкретного завдання або шляхом самовпевненого прийняття та збереження позиції.

2. Сумлінність. Готовність нести відповідальність за свої дії; наявність високих етичних стандартів; вміння завойовувати довіру інших, постійно демонструючи здорові моральні принципи; виконання зобов'язань завдяки самодисципліні та почуттю обов'язку.

3. Ініціативність/Наполегливість. Готовність вживати заходів для задоволення потреб без запиту; залишатися на виконанні службового завдання до кінця, особливо перед лицем перешкод або інших складних обставин.

4. Міжособистісні навички. Здатність ефективно працювати з різними людьми та групами, заспокоюючи інших, визнаючи

різноманітні думки, вирішуючи відповідні проблеми, мінімізуючи конфлікти, сприяючи гармонії, вміння знаходити консенсусні рішення для досягнення цілей групи.

5. Судження/Вирішення завдань. Здатність оцінювати ситуації та проблеми; визначати можливі дії; приймати обґрунтовані рішення на основі фактів, логіки та ймовірних результатів.

6. Learning-Memory-Recall. Здатність отримувати знання та навички й застосовувати їх на роботі; спостерігати, запам'ятовувати та згадувати важливу інформацію та події (наприклад, людей, транспортні засоби, факти, підозрілу поведінку, подробиці навколишнього середовища тощо).

7. Організаційні навички. Здатність визначати та розставляти пріоритети; планувати та ефективно розподіляти ресурси; звертати увагу на деталі для досягнення високоякісних результатів.

8. Управління стресом. Здатність добре працювати під тиском; підтримання ефективності та самоконтролю під час будь-якого стресору або комбінації факторів, включаючи емоційне напруження, двозначність, ризик для себе та втому.

9. Чутливість до потреб і уявлень окремих громадян та громади в цілому шляхом надання швидких, ефективних і справедливих послуг; залучення інших до вирішення проблем, які їх стосуються.

10. Усні та письмові комунікаційні навички. Здатність спілкуватися як в усній, так і в письмовій формі, включно з наданням (розмова та письмо) та отриманням (слухання та читання) інформації таким чином, щоб повідомлення було зрозумілим [29].

У свою чергу Великобританія висуває свій перелік системи компетенцій і цінностей поліції (CVF), розділивши їх на 2 категорії – цінності та компетенції [244]. Так, до цінностей, які повинні бути притаманні поліцейським, відносять:

- неупередженість,
- цілісність (робота на користь суспільству, сприйняття конструктивної критики, використання влади в суспільстві чесно та професійно, а також як силу для позитивних змін),
- державна служба (дії з урахуванням інтересів суспільства, підлаштування спілкування до відповідної аудиторії, усвідомлення потреб різних членів громадськості),
- прозорість (правдивість, чесність і тактовність, критичний підхід до власної роботи, визнаючи, що завжди є сфери для вдосконалення, комплексний підхід до спілкування з колегами та представниками громадськості, конфіденційність).

До компетенцій (з CVF) належать:

- емоційна обізнаність (ставлення до інших з повагою та співчуттям; визнання думок, цінностей і переконань інших людей – за умови, що вони підпадають під законні межі; визнання власних обмежень і пошук допомоги відповідно до цього; адаптація свого підходу до потреб конкретних/різних осіб; сприяння різноманітності та цінування різних якостей окремих колег, заохочувати інших, підтримувати їх у вдосконаленні; готовність брати на себе відповідальність за емоційне благополуччя членів своєї команди; розуміння причин певних вимог організаційної поведінки та відігравання ключової ролі в адаптації та покращенні цих очікувань, коли це необхідно; ефективно та професійно використовувати свій вплив для вирішення внутрішніх проблем у поліції).

- вступ у власність (точна класифікація та реагування на виклики, виконання службових завдань з ентузіазмом і позитивом; відповідальність за власні рішення; надання іншим корисних і конструктивних відгуків про їхню практику роботи; мотивувати колег до відповідальності; бути зразком для наслідування та використовувати помилки та похибки як процес навчання та шанс на вдосконалення).

- спільна робота (співпраця та злагоджена робота з колегами та професіоналами з інших організацій; доброзичливість при взаємодії, ефективне спілкування з усіма, з ким контактують; дружня та професійна робота з представниками громадськості, зміцнення довіри до поліції; готовність вирішувати складні завдання з метою покращення ефективності поліцейської служби; використання ресурсів у найбільш відповідний та ефективний спосіб для досягнення значного впливу; мотивація інших і надихання їх на досягнення успіху та підтримання високих стандартів; мислення стратегічно та детально, демонструючи довгострокове планування та знання).

- критичний аналіз (розуміння важливості критичного мислення, аналізу та ретельного обмірковування перед прийняттям рішень; оцінка та аналіз інформації ефективним і точним способом; виконання завдань за допомогою логіки та здорового міркування; збалансування переваг і недоліків дій перед їх виконанням; аналіз інформації з широкого кола джерел, перш ніж приймати рішення; розуміння довгострокових наслідків потенційних дій; заохочення інших приймати рішення відповідно до поліцейського етичного кодексу; розуміння того, коли доцільно висловлювати занепокоєння або оскаржувати рішення, прийняті особами на вищій посаді; готовність приймати важкі рішення, навіть якщо ці рішення можуть призвести до значних змін).

- інноваційність і відкритість (бути відкритим до нових перспектив, ідей та сприйняття; обмін ідеями та пропозиціями з колегами з метою покращення поточної поліцейської практики ; адаптація до мінливих обставин і потреб; використання різноманітних джерел для отримання інформації, використовуючи здоровий глузд, а не «просто» поліцейські критерії; гнучкий підхід до проблем, готовність адаптуватися та змінюватись, коли це необхідно; активна участь у створенні нових ініціатив з поліцейськими партнерськими агентствами) [244].

Кар'єрне агентство у Великобританії відмічає перспективність роботи поліцейським та відзначає якості, які мають бути в правоохоронця, що в переважній більшості орієнтовані на налагодження ефективної взаємодії з громадою. А саме – розвинені якості міжособистісного спілкування, емпатія, адаптивність, активне слухання, терпіння та спокій, увага до деталей, критичне мислення, вміння вирішувати конфлікти, встановлювати довірливі відносини, знання громадської безпеки, вміння надавати первинну медичну допомогу та наявність фізичної підготовки [24].

Своєю чергою в США, штат Коннектикут, зазначаючи те, що поліцейські працюють у складних сферах (розумово, фізично та емоційно), серед найважливіших якостей, якими повинен володіти поліцейський, виділяють наступні важливі якості та навички правоохоронця: фізична підготовка, критичне мислення, здорове судження, досвід вирішення проблем, комунікативні навички, навички міжособистісного спілкування, сильний моральний характер, почуття етики, співчуття, емпатія та повага до інших, відданість громаді, ініціатива та наполегливість, здатність домовлятися та раціоналізувати, рівний характер і холонокровність у стресових ситуаціях, терпіння і толерантність, розумова та фізична спритність, командна робота та знання законодавства [29].

Щодо сучасного українського поліцейського, то відповідно до статті 49 «Вимоги до кандидатів на службу в поліції» Закону України «Про Національну поліцію» на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [7].

Українські дослідники В. Барко, О. Євдокімова, В. Остапович та інші, аналізують у своїх дослідженнях професійно важливі якості

поліціанта та його службову діяльність, відмічають пряму залежність успіху діяльності поліцейського від ступеня сформованості таких професійно важливих якостей, як:

- високий або середній рівень лабільності;
- сильний або середньосильний тип нервової системи;
- достатній рівень сформованості таких рис характеру: спонтанність, екстраверсія, сміливість, впевненість, самоконтроль, оптимізм;
- середній або високий рівень самоактуалізації;
- високий рівень професійної мотивації;
- достатній рівень сформованості емоційно-вольових якостей (емоційної стійкості, відповідальності, вміння долати труднощі);
- середній і вище середнього рівень загальних здібностей;
- високий або середній рівень комунікативних здібностей;
- достатній рівень розвитку когнітивних процесів і психомоторних властивостей;
- достатня чутливість аналізаторів [15, с. 240].

В. Барко, І. Охріменко, В. Медведєв, О. Вагіна, С. Охріменко, досліджуючи психограму патрульного поліцейського, визначили основні складові, які формують узагальнений професійно-психологічний профіль сучасного поліцейського. Дослідники дійшли висновку, що оволодіння професією патрульного офіцера й ефективність його подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості основних індивідуально-психологічних якостей, що визначається такими особливостями:

- 1) середній або високий рівень загальних здібностей (вербальний і невербальний інтелект, творчість);
- 2) середньо-сильний, середньо-слабий або сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності;
- 3) формування рис характеру (спонтанність, сміливість, впевненість, оптимізм, відповідальність, наполегливість, самовладання, чесність; відкритість до нового досвіду; помірна поблажливість);
- 4) високий або середній рівень комунікативних навичок;
- 5) прагнення до цікавої та суспільно корисної роботи;
- 6) незалежність, самостійність, самовдосконалення [20, с. 5].

Н. О. Пряхіна, Я. М. Когут, Ю.Ц. Жидецький у своїх дослідженнях зазначають, що працюючи у психологічно, фізично й емоційно важкій сфері, поліцейський повинен володіти такими важливими якостями, як: фізична підготовка, критичне мислення, розсудливість, навички вирішення проблем, комунікативні навички, сильний моральний

характер, почуття етики, співчуття, емпатія та повага до інших, відданість громаді, сильна ініціатива та наполегливість, терпіння і толерантність. Зазначені особистісно-професійні якості є комплексом взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих один одного здатностей особистості, які функціонують у симбіотичних стосунках, допомагаючи створити висококласного поліцейського [15, с. 242].

Від початку повномасштабної війни працівники поліції, як вже зазначалося раніше, займаються безліччю справ – від звичного для них підтримання громадського порядку до евакуації мирного населення із зони боїв, виявлення диверсантів та розслідування військових злочинів росіян. В умовах воєнного стану змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах зазнають майже всі державні інституції, тому Національна поліція не є винятком [11]. Відповідно до внесених змін до Закону України «Про Національну поліцію», які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану, в статті 23 коло повноважень поліцейських значно розширилося. Зокрема, поліцейські можуть:

- здійснювати прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102;

- за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно отримувати від державних органів та територіальних громад, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання повноважень та завдань поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у тому вигляді та тій формі, яка зазначена в запиті;

- здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняти їх у залі суду;

- утримувати в передбачених законом випадках в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних чи адміністративних правопорушень; осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою; осіб, підданих адміністративному арешту; обвинувачених та засуджених;

- у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або

кримінальних правопорушень);

- організувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

- здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху;

- здійснювати представництво та забезпечувати виконання зобов'язань України в Інтерполі та виступати як Національне центральне бюро Інтерполу;

- здійснювати співробітництво з Європолем та діяти як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолем;

- організувати взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України з Інтерполем та Європолем, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу;

- здійснювати збирання біометричних даних осіб;

- здійснювати адміністративний нагляд [13].

Визначені повноваження базуються на тісній співпраці та комунікації з особами, які опинилися в тяжких життєвих обставинах та перебувають у напружених психоемоційних станах, а також перебування самого поліцейського в умовах, які можуть викликати підвищену психоемоційну напругу.

Закон України «Про Національну поліцію» доповнено ст. 901, згідно з якою під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції не здійснюється. Тобто під час воєнного стану не може бути річного звіту про діяльність поліції; прийняття резолюції недовіри керівникам поліції; зустрічей з органами місцевого самоврядування та населенням; залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських [13].

Враховуючи визначені вище професійні компетентності поліцейських в зарубіжних країнах, визначені українськими науковцями професійно важливі якості сучасного українського поліцейського та безпосередньо ті умови несення служби під час воєнного стану, обумовило потребу детального вивчення особистісних якостей

поліцейського для складання ґрунтовних рекомендацій щодо підвищення ефективності несення ним служби в умовах community policing.

З даною метою було проведене емпіричне дослідження 142 поліцейських шляхом їх тестування за допомогою Фрайбургського особистісного опитувальника, рекомендованого Переліком психологічних методик, затвердженого наказом Національної поліції України (далі НПУ) від 02.12.2016 №1257 «Про затвердження переліку психологічних методик».

Опитувальник містить 12 шкал. Загальна кількість питань – 114. Одне (перше) питання у жодну зі шкал не входить, оскільки має перевірочний характер. Шкали I-IX є основними, або базовими, а шкали X-XII – похідними, інтегруючими. Похідні шкали складені з питань основних шкал і позначаються іноді не цифрами, а буквами: E, N і M відповідно.

Опитування проходило з дотриманням вимог нормативних актів Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) та НПУ, Етичного кодексу психолога, а також Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини як об'єкта дослідження", з дотриманням конфіденційності та наявності письмової проінформованої згоди, яку необхідно залучити до карти психологічного супроводження (далі – КПС). Тестування здійснювалося шляхом безпосередньої комунікації психологів відділів психологічного забезпечення НПУ, особистим заповненням бланків відповідей, які в подальшому були залученні до КПС.

В опитуванні взяли участь поліцейські Головних управлінь поліції Дніпропетровської (29%), Хмельницької (17%), Полтавської (17%) та Львівської (39%) областей. Серед опитуваних були поліцейські відділів превенції (дільничні офіцери, офіцери громади, ювенальної поліції), слідчих відділів (слідчі, дізнавачі, помічники слідчих), кримінальної поліції (оперуповноважені), поліцейські та інспектори кадрового забезпечення, чергових частин, ізоляторів тимчасового тримання, відповідальні за дотримання прав людини, а також курсанти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (детально діаграма 1).

Діаграма 1. Розподіл опитуваних за напрямками діяльності

За гендерним розподілом взяли участь в опитуванні 17% жінок та 83% чоловіків. Вік респондентів – від 18 до 49 років. Отримані дані розподілені згідно з визначеними опитувальником шкал у відсотковому співвідношенні на високі та низькі показники (див. табл. 1).

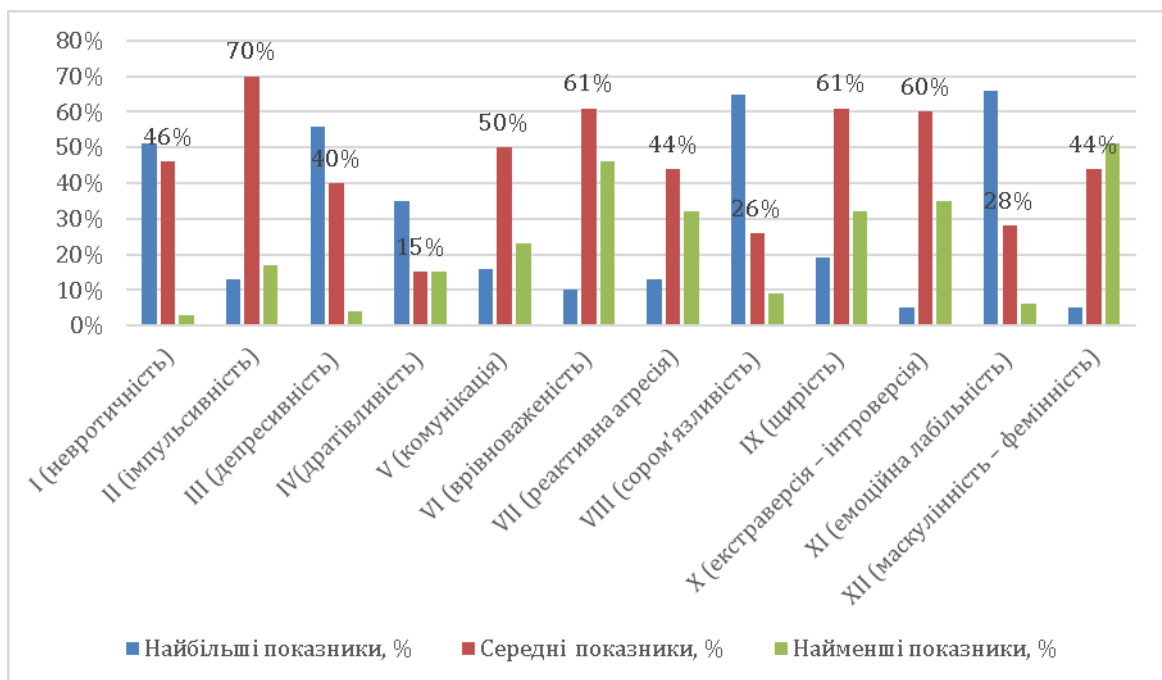
Табл. 1. Розподіл результатів досліджень за визначеними показниками аналізу даних Фрайбургського особистісного опитувальника

шкали	Найбільші показники, %	Найменші показники, %
I (невротичність)	51%	3%
II (імпульсивність)	13%	17%
III (депресивність)	56%	4%
IV (дратівливість)	35%	15%
V (комунікація)	16%	23%
VI (врівноваженість)	10%	46%
VII (реактивна агресія)	13%	32%
VIII (сором'язливість)	65%	9%
IX (щирість)	19%	32%
X (екстраверсія – інтроверсія)	5%	35%
XI (емоційна лабільність)	66%	6%
XII (маскулінність – фемінність)	5%	51%

Аналізуючи отримані дані, можемо зауважити, що щирість у відповідях респондентів була досить посередньою – низькі показники 19%, середні 61%, високі 32%. Можемо допустити прагнення поліцейських здаватися кращими, давати соціально правильні відповіді, адже вони будуть занесені до КПС.

Відповідно до результатів дослідження більшості сучасних поліцейських характерним є низький рівень депресивності (56%), що свідчить про переважання позитивного настрою, оптимізм, задоволення собою, своїм оточенням, життям в цілому. Лише 6% опитаних відмічають протилежні показники.

Знову ж таки для більшості опитаних є характерним низький рівень сором'язливості (65%), емоційної лабільності (66%), а для половини опитаних – високий рівень врівноваженості (46%) та маскулінності (51%). Досить цікавим є той факт, що у більшості поліцейських переважають середні показники: спонтанна агресивність (70%), дратівливість (50%), комунікабельність (61%), реактивна агресивність (55%), екстраверсія (60%).

Діаграма 2. Розподіл результатів досліджень за визначеними показниками аналізу даних Фрайбургського особистісного опитувальника

Узагальнюючи лише найвищі та найнижчі показники, можемо сформулювати такі спільні характеристики, як наявні професійні компетентності, а саме:

- впевненість, здатність не губитись при зіткненні з неочікуваними ситуаціями;
- оптимізм, задоволеність собою та життям в цілому;
- стресостійкість, його досить важко вивести з рівноваги;
- активність, наполегливість, легкість в установленні контактів.

Характеризуючи всі показники, можемо сформулювати загальний профіль поліцейського. Так, сучасному поліцейському притаманна впевненість в собі та власних можливостях, здатність не губитись при зіткненні із труднощами. Це людина весела, оптимістична, задоволена собою, своїм оточенням, життям в цілому.

Екстравертована особистість легко встановлює соціальні контакти, проявляє товариськість, активність у суспільному житті, прагнення до контактів з іншими. Готова до встановлення довірливо-відвертої взаємодії з тими, що оточують, має досить високий рівень самокритичності.

Настрій має переважно стабільний, його досить важко вивести з рівноваги, образити, володіє високим порогом чутливості (низька чутливість нервової системи). Надійно захищає звичайні життєві ситуації від впливу стрес-факторів.

Рішення приймає переважно після тривалого обмірковування, характерне домінування раціонального над афективним. Мужній, активний, наполегливий, соціально спритний. Водночас має передумови для імпульсивного поведіння, схильний до ризику та агресії, виражене прагнення до домінування, активного відстоювання своєї думки, присутня авторитарність, недовірливість.

В отриманих результатах можемо спостерігати наявність передумов до імпульсивності, схильність до ризику, агресивність, авторитарність та домінування, недовірливість. Проте, відповідно до сучасної реальності несення служби поліцейськими, зазначені якості можуть сприяти підвищенню ефективності виконання службових обов'язків в певних неспецифічних ситуаціях.

У той же час саме прояви імпульсивності та агресивності можуть бути проявами захисних реакцій психіки правоохоронців в нетипових екстремальних службових ситуаціях. І безпосередньо побудова психокорекційної та психоедукаційної роботи з поліцейськими щодо забезпечення community policing повинна базуватись на укріпленні якостей, що сприяють ефективності службової діяльності та трансформації захисних механізмів, контрольованих копінгах поведінки.

У даному аспекті варто звернути увагу на дослідження відомого

американського вченого-психолога Маршалла Розенберга, який ще в 60-х роках минулого століття констатував, що більшість людей в процесі комунікації частіше орієнтована на використання мови насильства, тиску, примусу, аніж мови ненасильства. Зокрема, вивчаючи стилі спілкування людей в різних країнах, М.Розенберг помітив, що у важких ситуаціях більшість людей в різних світових культурах схильна до різких, образливих висловів.

Для кращого розуміння він назвав цю мову «Мовою Шакала» (в інших перекладах – «Мовою Вовка»), при цьому немає значення, яка мова є для людей рідною. «Мова Шакала» – це мова вимог, наказів, моралізування, оцінки, навішування ярликів, образ, приниження.

Разом з тим дослідник зауважив, що не в кожній культурі спілкуються «Мовою Шакала». Були виявлені такі культури, де не було бійок і воєн, і досить рідкими є соціальні конфлікти. У представників таких культур спосіб взаємодії один з одним виявився більш гуманним і сердечним, заснованим на прагненні зрозуміти один одного, а не засуджувати, докоряти, навішувати ярлики. Науковець вирішив назвати цю мову «Мовою Жирафа» – за назвою тварини з великим серцем і здатністю бачити далеко вперед.

За результатами дослідження М. Розенберга, лише 6-8% людей дуже легко засвоюють «Мову Жирафа», тобто володіють умінням спілкуватися від щирого серця. Тому науковець пропонує свою унікальну модель (технологію) оволодіння ненасильницькою комунікацією, яка зосереджена в наступних категоріях:

- спостереження – конкретні дії, які ми спостерігаємо і які впливають на наше благополуччя;
- почуття – те, що ми відчуваємо стосовно того, що бачимо;
- потреби – стан індивіда, цінності, бажання і т.д., які створюють наші почуття;
- прохання – конкретні дії, про які ми просимо, щоб наше життя стало кращим.

В основі цієї технології знаходиться таке поняття як співпереживання. Факторами, що блокують прояв здатності до співпереживання, є використання моралізаторських суджень, порівняння, відмова від відповідальності і перекладання її на інших людей, або виправдання себе якимись обставинами [16].

Ненасильницьке спілкування (НС) – це метод побудови стосунків між людьми, заснований на чесності, емпатії, доброзичливості, відкритості та шанобливості, який дозволяє врахувати почуття і потреби кожної людини та задовольнити їх. Метод

М.Розенберга нині користується заслуженою увагою та популярністю в світі, оскільки прокладає шлях до зцілення та примирення у близьких і родинних стосунках, відносинах на роботі, у системі охорони здоров'я та соціального забезпечення, у роботі поліції, взаємовідносинах працівників пенітенціарних установ, ув'язнених осіб та військовослужбовців, а також у роботі урядів, шкіл та організацій, які працюють із соціальними змінами [1, с. 25].

До тактично безпечної, професійної та чутливої моделі професійного спілкування поліцейських можна віднести й п'ятикрокову модель професійного переконання. Використовуючи цю модель, можна змусити неагресивну особу, яка не підкорюється законним вимогам поліцейського, виконати те, що від неї вимагають [1, с. 26]. Слід відмітити, що кроки пропонуються такі, що переходять один в один при неспрацьованні попереднього. Охарактеризуємо запропоновані кроки через призму особистісних якостей поліцейського, описаних вище.

Крок 1. Прохання. У спілкуванні потрібно використовувати прохання, а не накази, які здійснюються приємним, м'яким та ввічливим голосом. У той час накази автоматично викликають у людей опір, тому їх потрібно використовувати якомога рідше, лише під час проведення складних операцій. Під час використання даного кроку важливим є вміння поліцейського легко встановлювати контакти, оптимізм, активність та певна домінантність.

Крок 2. Пояснення. Справжній секрет повноважень – це не влада, не фізична сила і не залякування, а пояснення особі причин. Адже більшість людей робитиме те, що скажуть, однак лише за умови, що це буде роз'яснено. Поліцейському як професійному співробітнику необхідно встановити контроль над ситуацією, адже так він встановлює основні правила гри, що є підґрунтям для подальшого ефективного спілкування.

Основні правила кроку 2:

1. Чітке пояснення своїх повноважень.
2. Спілкування ввічливе, однак чітке та рішуче.
3. Уникнення переходу на особистісне, дотримання професійної та неупередженої стратегії.
4. Незалежно від того, з якими представниками національностей відбувається взаємодія, пояснення людям ЧОМУ – є знаком поваги.
5. Уникнення вживання слова «заспокойся», тому що воно може бути розцінене людьми як команда та оцінка їх емоцій і призведе до ескалації конфлікту. Важливо пояснити людям, чому вони мають справу з поліцейським.

6. Слідкування за своєю мовою: лихослів'я руйнує професіоналізм.

Даний крок базується саме на закріпленні пояснення законів, процедур, інструкцій. Наявність таких особистісних якостей як наполегливість, стресостійкість, вміння відстоювати свою позицію є передумовою ефективності здійснення цього кроку.

Крок 3. Підтвердження – створення та використання інших варіантів впливу, адже поліцейському двічі чинили опір. На цьому етапі особа може досі вважати, що вона права, хоча це не так. Правоохоронець повинен розмовляти дуже спокійним і дипломатичним тоном, використовувати метод тактичного співпереживання. Суть даного методу – спілкуватися з особою так, щоб показати, що поліцейський небайдужий та співчуває їй. Якщо особі є що втрачати, а у правоохоронця є доволі серйозні інструменти впливу, щоб переконати її виконати його прохання без застосування сили, то особа це зробить. Варто чітко обґрунтувати: те, що пропонується, є вигідним для особи в обмін на те, що від неї вимагається. Завжди (або майже завжди) люди роблять те, про що вони раніше навіть не замислювалися. Тобто особу необхідно «зачепити на гачок» словами, виявити та використати відкриту потребу, для цього такі якості, як схильність до ризику, наполегливість, домінантність, готовність відстоювати свою позицію, є в нагоді.

Крок 4. Закріплення – час, коли опоненту поліцейського треба дати останній шанс засумніватися, а тому, маючи справу з особою, яка не виконує вимоги поліцейського, в якості останнього і найбільш важливого варіанту зверніться до неї зі словами: «Що, на Вашу думку, можу я (або мій напарник) сказати Вам, аби Ви погодились на співпрацю з нами?». Такий формат запитання потрібно використати, тому що правоохоронець – це особа, яка служить та захищає. Це чутливий підхід. Важливо говорити це із співчуттям; поліцейський – професіонал, і остання пропозиція має бути професійною. Даний підхід дієвий, оскільки захищає правоохоронця, забезпечує наявність позитивних свідчень, допоможе у суді.

На цьому кроці остання реакція особи є найважливішим чинником. Поліцейському необхідно бути фізично готовим до негайної дії після відповіді особи: на будь-який опір потрібно миттєво застосувати алгоритм А.К.Т. (Арешт. Контроль. Транспортування – швидке, тактичне, безпечне затримання), що є Кроком 5.

Якщо поліцейський отримує відповідь, яка не є опором за своєю суттю або потребує уточнення того, що варто сказати, то можна

повторно застосувати п'ятикрокову модель. Однак повертатися треба не до Кроку 4, а до Кроку 2, а потім до Кроку 3, якщо це необхідно.

Слід пам'ятати, що саме поліцейський повністю контролює ситуацію, тому варто запам'ятати ці Кроки та керувати процесом протистояння, в той же час треба бути фізично готовим до будь-якого нападу на будь-якому етапі. Застосовувати 5-крокову модель потрібно у визначеній покроковій послідовності, а кожен Крок виконувати в повному обсязі. За необхідності можна повертатися лише до Кроку 2, потім – до Кроку 3 і згодом – до Кроку 4. Оволодіння даною моделлю спілкування потребує постійного практикування та дисциплінованості від самого поліцейського. Ще одним прикладом моделі ефективної ненасильницької комунікації є так звана модель Betari Vox або цикл конфліктів [1, 27].

Betari Vox – це модель, яка допомагає зрозуміти, як власні погляди, переконання та поведінка впливають на ставлення та поведінку людей навколо нас (рис. 1) [289].

Рис. 1. Модель Betari Vox

Як видно з рис. 1, взаємовплив ставлення та поведінки – це замкнутий цикл. У будь-якій взаємодії позитивне або негативне ставлення поліцейського до особи, з якою він спілкується, відображається у відповідній його поведінці. Під час спілкування люди на свідомому та підсвідомому рівнях обмінюються сигналами (посмішка, тон голосу, використання конкретних слів, міміка, мова тіла), інтерпретують та вирішують яким чином відповісти на них.

Основні вимоги до поведінки поліцейського затверджені наказом МВС № 1179 від 09.11.2016 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських». Відповідно до них поліцейський під час

виконання службових обов'язків повинен виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку; поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати; контролювати свою поведінку, почуття, емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку [12].

А. Г. Андросюк, О. В. Волошина відмічають, що запозичення методу ненасильницького спілкування фахівцями Національної поліції України дозволить поліцейським оволодіти алгоритмом емпатійного спілкування (безоцінне спостереження; ідентифікація емоцій; усвідомлення потреб; формулювання прохань), сприятиме налагодженню ефективної комунікації, успішному переговорному процесу, запобіганню виникнення конфліктних ситуацій, уникненню непорозумінь; попередженню і розв'язанню конфліктів, насилля, формуватимуть новий стиль спілкування і поведінки, а також слугуватимуть основою соціальних змін в Україні [1, с. 30].

Орієнтуючись на вище описаний досвід виконання службових завдань, відповідних професійних компетентностей та особистісних якостей зарубіжних та українських поліцейських, рекомендацій науковців щодо налагодження якісної комунікації з громадою, що є дуже актуальним в країні зараз, під час активної фази війни з рф, варто окреслити освітню траєкторію в даному напрямку. Грунтуючись на наявний практичний досвід психологічного супроводження працівників Національної поліції та викладацьку практику в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, пропонуємо авторські вправи, які були рекомендовані для використання на практичних заняттях з навчальної дисципліни «Професійна психологічна підготовка поліцейського» та однойменний практикум.

Вправа «Знайди підхід»

Мета: визначити наявні труднощі у спілкуванні; формувати навички аналізу ситуації, психоемоційного стану причетних осіб, розвивати комунікативні здібності.

Хід виконання

1. Учасників розділено на 4 групи. Кожній пропонується ситуація з завданнями для вирішення. Ситуацію рекомендовано розіграти для

більш якісного закріплення та усвідомлення матеріалу, власних бар'єрів, наявності чи відсутності характерологічних якостей.

Завдання для вирішення до всіх ситуацій:

- 1) Вмовити чоловіка не зводити рахунки з життям.
- 2) Описати особливості взаємодії.

Запропонувати три варіанти (методи) здійснення впливу на особу – розкрити суть методів на прикладі ситуації.

Ситуація 1.

Ви в ролі поліцейського, перебуваючи в добовому наряді, виїхали на виклик, де молодий чоловік 20-25 років намагається покінчити життя самогубством – зістрибнути з 9 поверху. Відомо, що раніше не проявляв суїцидальні наміри, не зловживав алкоголем, наркотиками.

Ситуація 2.

Ви в ролі поліцейського в складі групи виїхали на виклик – скарга на кафе про порушення тиші (комендантського часу, карантинних вимог тощо). Приїхавши, натрапили на колектив колег із сусіднього поліцейського відділку, що святкують звання колеги (ювілей, народження дитини тощо). Завершувати не планують. Вас попередили, що вашу роботу в цей час контролює вище керівництво або інспекція з особового складу.

Ситуація 3.

Ви в ролі поліцейського в складі групи виїхали на виклик – пожежа приватного будинку. Пожежники працюють. Відомо, що в будинку двоє дітей (3 та 4 роки), їх мати рветься в палаючий будинок.

Ситуація 4.

Ви в ролі поліцейського у складі групи виїхали на виклик – минулий чоловік приїхав забрати спільну дитину 5-ти років. До приїзду поліції застосовував психологічне насилля до минулої дружини (погрози, шантаж, приниження тощо) з погрозами забрати дитину назавжди. Проте перед поліцейськими постав дуже порядним громадянином, що «що просто хотів побачити дитину, побути з нею декілька годин».

2. Рефлексія (обговорення). Учасникам пропонується проаналізувати свою участь та включення в процес вирішення ситуацій та продовжити речення:

- Для мене було важливим .....
- Я зрозумів, що .....

Вправа «Маскування мети спілкування»

Мета: відпрацювання техніки «маскування» мети спілкування, розвиток комунікативних здібностей.

Хід виконання

1. Одному з учасників пропонується вийти з аудиторії. Решта вирішує, хто проводитиме співбесіду з випробуванням, і яку інформацію повинен від нього отримати.

Після визначення всіх організаційних питань, з учасником, що вийшов з кімнати, проводиться співбесіда протягом 5 хв. По її завершенні він повинен відповісти – яку інформацію від нього хотіли отримати.

2. Колективне обговорення та аналіз перебігу ситуації, причин, чому респондент вгадав/не вгадав зміст інформації, що цікавила співрозмовників.

3. Рефлексія (обговорення). Учасникам пропонується проаналізувати свою участь та включеність у процес вирішення ситуацій та продовжити речення:

- Для мене було важливим .....
- Я зрозумів, що .....

Вправа «Моє (наше) місто»

Мета: усвідомити причини негараздів, непорозумінь у відношеннях, усвідомлення та побудови алгоритму взаємодії з іншими людьми.

Хід виконання

1. Учасникам пропонується уявити, що їм потрібно побудувати нове місто, у них є всі повноваження, та лише від них залежить, як буде жити місто, що в ньому буде відбуватись.

Робота може ґрунтуватись як на використанні метафорично-асоціативних карток, так і на норативні твердження.

2. Визначте інфраструктуру, яка є важливою в кожному місті, для цього можете обрати 10 карт, розглядаючи всі на власний розсуд або ж шляхом норативних тверджень.

2. Усно шляхом колективного обговорення придумати як би називалось це місто, хто були б його жителі, яка місія міста та його жителів, які правила (обов'язки та заборони) є в ньому, як організовується взаємодія між жителями.

3. 5-7 рандомних карт, незважаючи на картинки – сусіди-міста. Усно проводячи аналіз, визначити з обраних карт, хто є бажаним сусідом, а хто ні. Проговорити причини. Які аспекти взаємодії між ними, як можна захищати кордони.

4. Рефлексія (обговорення). Учасникам пропонується проаналізувати свою участь та включення в процес вирішення ситуацій та продовжити речення:

Суть інфраструктури демонструє основні цінності людини, чи колективу, який виконує дану вправу; місія, правила та взаємодія – характеристики колективу та особливості взаємодії між собою, в той час «сусіди» та взаємодія з ними – показник співпраці з іншими людьми.

Узагальнюючи розділ, визначимо важливість постійного аналізу актуальних професійних компетентностей та їх розвитку в поліцейських. Для цього можуть застосовуватись класичні інструментарії відомчих практичних психологів та викладачів, інструкторів, що працюють в темі community policing.

ПЕРЕЛІК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Андросюк В.Г., Волошина О.В. та ін.. Зарубіжний досвід ефективної комунікації поліцейських (Аналітичний огляд). Київ: 2018. 31 с.
2. Баранова С. В. Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект: монографія / Світлана Баранова. — Київ: Інтерконтиненталь-Україна, 2020. — 364 с https://lib.iitta.gov.ua/724946/1/Baranova_monographia_2020.pdf (дата звернення 10.06.2023).
3. Взаємодія поліції та громади. Досвід відділу зв'язків з громадськістю Департаменту патрульної поліції / за ред. К. Каймашнікової, К. Капітанської. Канадсько-український проєкт розвитку поліції (CUPDP), 2020.
4. Волошина О. В. Зарубіжний досвід ефективної комунікації в діяльності поліцейських *Ūridiĉna psihologiâ*. 2018. № 2 (23), С. 123-135.
5. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження" https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text (дата звернення 06.06.2023).
6. Жук Н. Формування та розвиток комунікативної компетентності патрульних поліцейських в їх професійній діяльності. *Knowledge, Education, Law, Management* 2020 № 3 (31), vol. 3 DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.3.20> (дата звернення 06.06.2023).
7. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 05.06.2023).
8. Крашеннікова Т.В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: Навчальний посібник. – Дніпро: Адверта, 2017. – 107 с.
9. Литвин В.В. Комунікація поліцейського патрульної поліції зі ЗМІ. *Ūridiĉna psihologiâ*. 2019. № 2(25).С. 93-98 [doi:https://doi.org/10.33270/03192502.93](https://doi.org/10.33270/03192502.93)
10. Мартенко О. Л., Охріменко І. М. Психологічні детермінанти

формування іміджу поліцейського *Ūridična psihologiâ*. 2021. No 2 (29), С. 20-27 doi: <https://doi.org/10.33270/03212902.20>

11. Ми втратили багато сімей поліцейських. Як правоохоронці працюють у зонах боїв і документують звірства рф – інтерв'ю з головою Нацполіції <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-nacpoliciya-pracyuye-pid-chas-viyuni-interv-yu-z-igorem-klimenkom-novini-ukrajini-50252143.html> (дата звернення 15.06.2023).

12. Наказ МВС «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016 № 1179. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення 05.06.2023).

13. Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві <https://law-in-war.org/naczionalna-policziya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-v-zakonodavstvi/> (дата звернення 05.07.2023).

14. Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві <https://law-in-war.org/naczionalna-policziya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-v-zakonodavstvi/> (дата звернення 25.06.2023).

15. Пряхіна Н. О., Когут Я. М., Жидецький Ю. Ц. Професійно важливі якості сучасного поліцейського. ГАБІТУС. 2022, № 39. С. 239-243 <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4955/1/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%82%2C%20%D0%BF%D1%80%D1%8F%D1%85%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення 01.07.2023).

16. Розенберг М.. Ненасильственная коммуникация. Обзор. URL: http://stud.com.ua/96351/pedagogika/nenasilnitska_komunikatsiya (дата звернення 10.07.2023).

17. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання. Хмельницький : Нац. акад. ДПСУ, 2012. 535 с.

18. Цільмак О. М. Зміст складових соціально-психологічної компетентності слідчого органів досудового розслідування Національної поліції України. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 2. С. 133–137.

19. Abraham Sarah The Potential to Become a Good Police Officer. Development of a Competency Framework for the Norwegian Police University College. *Nordic Journal of Studies in Policing*. Volume 9, No. 1-2022, p. 1–18 DOI: <https://doi.org/10.18261/njsp.9.1.7> (дата звернення 15.06.2023).

20. Barko V., Okhrimenko I., Medvediev V., Vagina O., & Okhrimenko S. Professional Psychological Profile of a Modern Patrol Officer as the Basis of Efficient Official Activities. *Postmodern Openings*. 2020. 11(3). P. 1–19. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2922/2514> (дата звернення: 19.05.2022)..

21. Career Guide. 12 necessary skills for a police officer, 2023. <https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/police-officer-skills> (дата звернення 25.05.2023).

22. Importance of Police-Community Relationships and Resources for Further Reading <https://www.justice.gov/file/1437336/download> (дата звернення 25.06.2023).
23. Jonathan Jackson, Ben Bradford, Mike Hough , Tom R. Tyler Policing An International Journal of Police Strategies and Management. 201740(1):112-127 DOI:10.1108/PIJPSM-07-2016-0119
24. Key Qualifications and Qualities of a Police Officer, 2022 <https://www.goodwin.edu/enews/police-officer-qualities-and-qualifications/> (дата звернення 15.07.2023).
25. Olszewski Grzegorz. “Competence in Police Work.” Internal Security 2010 pp. 193–200.
26. Police Competencies Used By UK Police Services, 2022 <https://police-recruitment.co.uk/police-competencies/> (дата звернення 25.06.2023).
27. Schlesinger, Thomas et al. (2017): Competence Profile and Competence Training for the Police Service SIAK-Journal – Journal for Police Science and Practice (International Edition Vol. 7), 70-79. doi: 10.7396/IE_2017
28. The Betari Box. Linking Attitude and Behavior. URL: https://www.mindtools.com/pages/article/newCS_82.htm (дата звернення 15.06.2023).
29. The following ten competencies are those the applicant must possess and bring to the job. General Competencies for Police Officers <https://camrosepoliceservice.ca/recruiting-info/general-competencies/> (дата звернення 04.06.2023).
30. Thiago Gomes Nascimento, Eda Castro Lucas de Souza, Breno Giovanni Adaid-Castro Professional competences scale for police officers: evidence of psychometric adequacy. JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION | Rio de Janeiro 54, 2020 (1), 99-120.

Для нотаток

Наукове видання

COMMUNITY POLICING: ОСВІТНІ ПРАКТИКИ

Колективна монографія

Редактори, оригінал-макет –
Коваленко-Марченкова Є.В., Самотуга А.В.

Коректор *Касян М. С.*

Підп. до друку 08.11.2023. Формат 60x84/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 11,86. Обл.-вид. арк. 12,75.
Тираж – 20 прим. Зам. 04/23-м

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018